

Küszöb és parkett

A 17. évkönyvvel épp a „nagykorúság” küszöbére ért a jeles hetvenesek sorozata. Első darabja – a ’28-asok életvallomásai – óta egybevéve nagyjából minden tizenkét- ezredik magyar kortársunkat szóra bírtuk itt, mégpedig olyanokat, akik letettek már valamit az asztalra. Most a ’44-es születésűek jelesei vonták meg egy híján hetven megélt évük tanulságát.

Amikor ők világra jöttek, a ’28-asok akkor, kamasz fővel még az apokalipszis jeleneteit látták bölcsőjük felett. Anyám például (már őszre járt), 16 évesen, a bácskai Tisza-parton egy utóvédként sorsára hagyott kiskatonát, amint gyöngyöző homlokkal nekiindul a vakvilágnak (nyilván sosem ért haza)...

Az ekkor születettek a békeévek tág teret adó esélyekkel – és olykor nagy tehertétellel – indították útnak. (A táncdalénekes Szécsi Pál például sosem tudott igazán megbirkózni életszerepével. De azért kiteljesedő életmű maradt azok után is, akiknek nem adatott meg, hogy megérjék az életkort, amely a védák szerint is az összegzés ideje. Hosszú a hiányzók névsora: csak az írók közül rég elment Balázs József, nem oly rég Csiky László, Hornyik Miklós, Ajtony Árpád...)

Jobbnál jobb embermesék közt, elárulom, nekem itt most a „csillagszóró” a kálinvinista Szabados Árpád, a buddhista Terebess Gábor, a „macsics” háttérét felvillantó M. Novák András életmondása volt. „Sokszor kérdezték, miért nem akarok Nyugaton élni. Nem értettem a kérdést. Soha nem merült föl bennem, hogy máshol éljek. A talpamra tapadt földet a tenger sem tudja lemosni. (...) Ne azért legyek boldog, mert valami fontosnak látszó dolog történik velem” – írja Szabados. „1887-ben Európa közepét egy obeliszkkal jelölték, amely Kárpátalján található, a Tisza partján, Aknaszlatina és Rahó között, Terebesfehérpatak (ukránul: Gyilove) határában. (Azaz a mai Magyarország teljes terjedelmében Európa tényleges középpontjától *nyugatra* helyezkedik el!) A Terebess család és név Terebesfehérpatakhoz köthető” – avat be bennünket szövevényes családrajzába Terebess. „Tudtuk, a tudás határtalan, uralhatatlan, nyomasztó és magának való. (...) Időközben bütykölt magának az ember egy-két gépet, vegyszert, miegymást. Ami növelte önhietségét, hogy most már egy maga teremtette, hedonista fogyasztói világban felejtheti korábbi kultúráját, művészetét is. (...) A csak ’játék’ mellett engem még érdekel, hogy mi a macsics, hogy hová lettek a régi, és hol vannak az új, ebből az egész vitatható jelenből kivezető utak. (Legalább egymás felé!)” – szűri le M. Nagy.

De ha csak találomra ütném is fel a névsort, mondjuk, a P betűnél (P mint parkolópálya – mert, ugye, a 70 azért már annak a széle!), lám, akkor is csupa veretes egyéniséget ad ki: sorakoznak Papp, Pintér, Pritz. És felelevenednek Papp Zoltán színész életévei a szemünk láttára megújuló Várbazárban. Pintér József vállalkozó útja odáig, hogy a Pintér Művek úrkutatási és atomerőművi berendezések szállításáig vigye. Pritz Pál történész pedig higgadtan tud hitet tenni a tudósi alázat mellett a mai zilált időkben is.

Lehet tehát felnézni holnapi hetveneseinkre!

(És hogy mi a „macsics”? A maxixe: a brazil tangó. Rábukkantam egy recsegő magyar nyelvű hangfelvételre az első nagy háborút hozó 1914-es évből. A ragtime – a tépett ritmus – fénykorának e tánca, olvasom, rokonságban áll az afrikai eredetű lunduval, a lengyel polkával, s leszármazottai a szamba, a lambada. Alapelemei roppant egyszereűek, annál nehezebb szépen ellejteni a parketten.)

Bognár Antal

NAPÚT

Irodalom, művészet,
környezet

XV. évfolyam 10. szám

A Cédrus Művészeti Alapítvány megbízásából kiadja a Napkút Kiadó Kft. Megjelenik évente tízszer.

Főszerkesztő: **Szondi György** Szerkesztik: **Bába Szilvia** (művelődés), **Babics Imre** (vers),

Balázs Géza (nyelv-művelés), **Bognár Antal** (évkönyv), **Borbély András** (dokumentum), **Elek Szilvia** (zene),

Kovács Ildikó (szöveggondozás), **Prágai Tamás** (próza), **Sebeők János** (környezet),

Szondi Bence (tördeiés), **Vincze Ferenc** (műbírálat, főszerkesztő-helyettes), **Wegner Tibor** (művészet).

Szerkesztő-ségyezető: **Szondi Eszter**.

Napút-kör: **Csűrös Miklós, Doncsev Toso, Gráfik Imre, Hankiss Elemér, Dr. Koncz Gábor,**

Radnóti Zsuzsa, Rakovszky Zsuzsa, Szörényi László (tiszteltetlebell konzulensek).

Alapította: **Masszi Péter**. Lapterv: **Gosztola Gábor**.

Szerkesztőség: Ady Endre Művelődési Központ, 1043 Budapest, Tavasz u. 4.

Telefón/fax: (1) 22.5-3474 • Mobil: (70) 617-8231 • E-mail: napkut@gmail.com • Honlap: www.napkut.hu

A Cédrus Művészeti Alapítvány adószáma: 18110661-2-41

Nyomdai kivitelezés: Érdi Rózsa Nyomda. Terjeszti a Hírker Zrt. és az NH Zrt. ISSN: 1419-4082

Apáti Miklós költő, író, kritikus	75
Aradi Csaba etológus, ökológus	134
Bánáti János ügyvéd	70
Baranyi Szabolcs teniszező, edző	9
Beke László művészettörténész	63
Biernaczký Szilárd etnológus, könyvkiadó	35
Bócz Sándor zenetanár	115
Botár Attila költő, műfordító	30
Böjte József filmrendező, producer, újságíró	96
Csák Elemér újságíró	58
Csikhelyi Lenke történész, műfordító	48
Csuday Csaba irodalomtörténész, műfordító	26
Csűrös Miklós irodalomtörténész, kritikus	106
Doncsev Toso író, műfordító, szociológus	46
Farkas Ádám szobrászművész	127
Farkas Árpád író, költő, műfordító	40
Ferencz Ernő Lajos szobrászművész, restaurátor	15
Géczi István labdarúgó, edző	28
Geiger György trombitaművész	84
Geleta László fotóművész	3
Gráfik Imre néprajzkutató, muzeológus	87
Gulyás Gyula filmrendező	72
M. Hamza Erzsébet iparművész	136
Hernádi Miklós író, szociológus	4
Holdas György szobrász- és éremművész	67
Huszi Péter színművész, rendező	52
Ircsik Vilmos író, műfordító, esszéista	117
Jávor Piroska textilművész	16
Kalmár Magda operaénekes, szoprán	24
Kemsei István költő, esszéista, kritikus	82
Kenéz Ferenc költő	37
Kéri Ádám festőművész	98
Kovács István színművész	54
Kurucz Gyula író	58
Laki Krisztina operaénekes, koloratúrszoprán	110
Latorcai János gépészmérnök, politikus	55
Lengyel Zsolt nyelvész	6
Lugossy László szobrászművész	39
Marafkó László újságíró, író	79
Mayer Berta festőművész	99
Monspart Sarolta tájfutó, sífutó, maratonista, sportvezető, mesteredző	125
Nemere István író, műfordító	120
Németh Géza festőművész	114
M. Novák András festőművész	93

Nyakas Szilárd újságíró, kommunikációs szakértő	13
Papp Zoltán színművész, író	11
Pete György kritikus, szerkesztő, könyvkiadó, irodalomszervező	19
Pintér József egyéni vállalkozó	119
Pogány Gábor művészettörténész	101
Pogány Judit színművész	104
Pritz Pál történész	91
Rozsos István operaénekes	76
Saad Katalin író	122
A. Sajti Enikő történész	107
Sarusi Mihály író, költő, újságíró	44
Szabados Árpád grafikus- és festőművész.	33
Szélyes Imre színművész	18
Szok Iván festő- és szobrászművész	69
Szurdi András filmrendező, író, forgatókönyvíró.	80
Tahi Tóth László színművész.	8
Talabér Erzsébet néma- és dalénekes.	17
Tamás József egyházi vezető	124
Terebess Gábor író, műfordító, keramikus, könyvtervező, orientalista könyvkiadó.	60
Tölg-Molnár Zoltán festőművész	51
Tömör Mária dramaturg, műfordító, bábszínész	129
Turcsán Miklós festőművész.	112
Várnagy Ildikó szobrász- és grafikusművész, kiállításrendező, író	49
Vicei Károly író, műfordító	77
Vidovszky László zeneszerző	22
Vihar Judit irodalomtörténész, műfordító, haikuköltő	94
Visy Zsolt régész	64
Voith Ági színművész.	31

Melléklet

Káva Téka - Napút-füzetek 80.

Komoróczy Emőke: Petőcz András
(A hazai /új/avantgárd virágkora a nyolcvanas
években)

NAPÚT

Irodalom, művészet,
környezet

XV. évfolyam 10. szám

**Hetvenkét
jeles hetvenes**

**FARKAS ÁDÁM
SZENTENDREI
KÖSZÖNTŐSZOBOR**

Az igaz ember a Nap útját járja,
tartja a keleti mondás.

Enyhítő kortyokat
kutak kínálnak ez úton.

Haladjunk – kívánjuk kinek-kinek

2014-re is:

a Nap(k)út-műhely munkatársai

Geleta László

fotóművész (Újpest, 1944. január 9.)

Fényképezés!

Maga a csoda, s a csodából végül egy életre szóló szakmai szerelem lett.

Lehettem úgy 13 éves, mikor a szomszéd fiúnál, a fürdőszobában láttam egy kontaktmásolást. Akkor még nem tudtam, hogy mi is az a kontakt, a negatív és pozitív, de a végeredmény nagyon megtetszett.

A szomszéd barátom már unta az egészet, és cserealapként felkínált egy liter papírhívó vegyszert, egy liter fixírt, egy másolókeretet és egy vörös sötétkamralámpát.

Már nem emlékszem, hogy mindezért én mit adtam neki, de a csere végül létrejött.

Nyári szünet volt, a kis laborkészlettel sok időt tudtam eltölteni. Elővettem a családi összetekert 6×9-es negatívokból néhányat, és próbáltam kontaktkópiákat készíteni. Elszántan és kitartóan, sok-sok órai próbálkozás után végül is megszületett egy olyan kópia, amely a családi album képeivel szinte azonos minőségű volt.

Ekkor dőlt el minden, fotográfiával fogok foglalkozni.

Az elkövetkező közel tíz év szinte minden szabad percét fényképezéssel töltöttem, aminek eredményeként olyan színvonalat értem el, melynek alapján 22 éves koromban – mint az egyik legfiatalabb – tagja lehettem a Magyar Fotóművészek Szövetségének.

Ezután a szakma különböző területein dolgoztam mint fényképész. A hetvenes évek közepétől tagja vagyok a Művészeti Alapnak. Ettől kezdve lettem szabadfoglalkozású fotóművész. Működési területeim: építészeti fotográfia, műszaki illusztráció, reklám.

Különösen közel állt hozzám az építészeti fotózás, melynek csúcspontját a Makovecz Imrével kialakult baráti együttműködés jelentette. A világhírű építész szinte minden jelentős munkáját fényképeztem, melyek közül is kiemegasló élmény volt az 1992-es sevillai világkiállítás magyar pavilonjának elkészültéig való folyamatos fényképezés. A munkafolyamatokat hat különböző alkalommal örökítettük meg, s ezen kiszállásokkor különleges boldog élmény volt a pavilont építő kb. negyvenfős magyar és erdélyi szakember mindenki által csodálatot kiváltó munkája. Az elkészült több száz felvételtől egy 52 db-os kiállítási anyag lett. Több példányban készült el, 40×50-es méretben, s a világon egyszerre több helyszínen mutatták be, kb. 500 alkalommal.

Az elkövetkező években is főleg építészeti fotográfiával foglalkoztam. Mindennek sikerét a harmonikus családi háttér biztosította.

Az utóbbi öt évben látásom 80%-át sajnos elvesztettem (szemfenék-érszűkület), ezért fotográfiai tevékenységemet tovább nem folytathattam. Írni-olvasni nagy nehézséggel, optikai eszközök segítségével tudok. Míg aktív voltam, különlegesen boldog életet éltem, mert többnyire avval foglalkozhattam, amit szerettem.

Hernádi Miklós

író, szociológus (Budapest, 1944. január 16.)

Hernádi Lajos Kossuth-díjas zongoraművész és Füredi Zsuzsanna zongoratanárnő közepső fia vagyok, keresztszüleimben Radnóti Miklós költőt és feleségét, Fannit tisztelhetem; nem kevesebb, mint négy zongora és 3000 kötetes könyvtár vett körül az újlipótvárosi szülői házban. Gyermekek- és ifjúkori védettséget nem szégyeltem, mert „saját erőt” is bőven

bevettem első fordítói, kritikusai és irodalmi sikereim elérésébe. Eötvösdiákként középiskolai tanulmányi versenyt nyertem, s felvételi nélkül jutottam be a bölcsészkarra, ahol az angol szakon évente megnyertem a kiejtési versenyt (különösen András T. László anglista nyelvészttől tanultam sokat). Még egyetemista fejjel publikálni kezdtem: fordításaimat, tanulmányaimat fontos lapok és kiadók közölték, mígnem 1970-től, a Valóság munkatársaként már a keményebb magyar viszonyokba is betekintést nyertem, például Konrád György és Szelényi

Iván Valóság-beli lakótelepi vizsgálatába, vagyis mindazokba a viszonyokba, amelyeket nyaraló kisgyerekként Békés megyében vagy Bánkon, majd pesti belvárosi diákként korántsem érzékelhettem.

Ekkortól datálódik tevékenységem máig kitartó irodalmi, illetve társadalomtudományi kettőssége. A két szemlélet azonban, úgy érzem, nálam erő-

sen áthatotta egymást. Ami szépirodalom fűződik a nevemhez, az dokumentaristább az átlagosnál, s ami társadalomtudomány, az irodalmilag is igényes nyelven próbál megszólalni.

Mint annyian, én is verseket farigcsáltam (és fordítgattam több nyelvből) ifjabb koromban, de arra is figyeltem, hogy a költői nyelv legfontosabb ismérve, hogy *redukálja*: kiiktatja vagy tömöríti a közbeszéd üresjáratait, redundanciáit. Nosza, könyvet írtam a redundáns közbeszédéről *A közhely természetrajza* címmel (1973), amely a semmitmondó köznapi szentenciák,

banális bemondások, slágerek, a közbeszédet kiszolgáló bulvárújságírás és televíziózás kultúrkritikáját is felkínálta, majd megjelentettem a nagy sikerű *Közhelyszótárt* (1976), mely azután három újabb, bővített kiadást is megért. Kultúrkritikai élű volt tárgyszociológiai monográfiám (1982), majd a modern tömegkultúrával foglalkozó *Olyan, amilyen?* című tanulmánygyűjteményem is (1984).

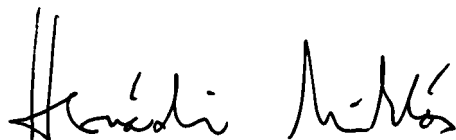
A közbeszéd, a tömegkultúra kritikája közben bukkantam rá annak táptalajára, az egyetemes mindennapi életre, amely a husserli fenomenológia kitüntetett vizsgálati tárgya. 1977 és 1980 között, az MTA aspiránsaként a husserli fenomenológia szociológiai alkalmazásával készítettem el kandidátusi értekezésemet az ünnepi viselkedésről (megjelent 1985-ben), majd két kötetben is közöltem a mindennapi életre vonatkozó elméleti fejtegetéseimet (1984, 1990).

Közben azonban válás útján elvesztettem leányomat, és fájdalomban több könyvet is szenteltem az elvakult feminizmus kritikájának, a bontóperi egyenlőtlenségeknek, a semmibe vett, történelmileg amúgy is sorvadófélben levő apai jogoknak (1988, 1989, 1990, valamint nagydoktori értekezésem: 2001). Az antifeminizmus és antijudaizmus miatt sokat bírált osztrák filozófussal, Otto Weiningerrel való hatéves foglalkozásom nemcsak áldokumentarista nagyregény írására inspirált (*Otto*, 1990, németül: 1993), amely a kitért Weininger hasadt nőszemléletét és zsidótudatát állította középpontjába, de saját élettörténetem sokáig takarásban lévő vonulatát,

a Heimlich-Hernádi család zsidó múltját is szemmagasságba emelte. Két korábbi kisregényem (*Esettanulmány*, 1974, *Átkelés*, 1983) csak nyomokban érintette életem e vonatkozását.

Már javában dolgoztam a Weininger-regényen, amikor munkahelyemen, a Gondolat Kiadónál megbíztak Randolph L. Braham holokauszt-monográfiájának a szerkesztésével. Elemi erővel adódott hozzá ez az élmény épp csak ébredező zsidóságtudatomhoz; megalakulásakor elnökségi tagja lettem a Magyar-Zsidó Kulturális Egyesületnek, s annak máig létező folyóiratát, a Szombatot is elindítottam. Talán önkényesen, de érzelmileg alighanem hitelesen érzékeltem összefüggést az emberi jogaikban mindennaposan megtiport elvált apák s a sűrűn megrövidített és megcsúfolt magyar zsidók között. Legújabb munkáim már ez utóbbi témakörbe vág: Weininger naplójának és leveleinek magyarra fordítása (2009), *Zsidó írók és művészek a magyar progresszióban 1860–1945* (2010), *Együtt vagy külön? Magyar-zsidó együttélés a szociológus szemével* (2013).

Legfontosabb munkámnak *Otto* c. regényemet tartom, jó kedéllyel emlékszem vissza Murphy törvénykönyvének s egy Woody Allen-monográfiának az általam elkészített magyar fordítására. Utóbbi éveim egyre több zenével és képzőművészettel telítődnek, de ennél is több örömben részesitet a szűkebb családom.

Lengyel Zsolt

nyelvész (Debrecen, 1944. január 18.)

Olyan református családban születtem, amelyben a hitélet rendszeres gyakorlása az egyik felmenőt jobban, a másikat kevésbé kötötte. A munkaszereket azonban mindenkire nézve kötelező volt, ami egyúttal azt is jelentette, hogy valós polgári légkör jellemezte a szűkebb-tágabb családot. Mindenki a maga munkájának eredményeként érte el saját és családja boldogulását, a politika (különösen a napi politika) ilyen-olyan kanyarjait nem kellett (nem kívánta senki) szolgálai és kritika nélkül követni. A távolabbi múltból a lendvai vár kapitányát (Szabó György), a kunsági brigádérost (Mészáros János), a közelebbiből tanítót, kereskedőt, iparosokat, lelkészt, tanárokat mutat a családfa.

Gyermekkorom a híres debreceni Nagyerdő melletti családi házban telt. A városiaság és a természetközelség szerencsésen ötvöződött:

óvodába a Nagyerdő túlsó oldalára jártunk; itt vettük (a testvérek egymástól) az első síleckéket; a nagyerdei uszoda – különösen nyáron – úgyszólván második otthonunk volt. Az általános iskolai és gimnáziumi tanulmányok színhelye is Debrecen. A jó/jeles tanulmányi eredmény elérése nem kívánt nagy erőfeszítést, így maradt bőven szabad időm: alakítottunk zenekart, az általános iskolai ballagásra búcsúverset írtam, sokat barkácsoltam, elkötelezett kutyatartó voltam stb.

Egyetemi tanulmányaimat szülővárosom egyetemének bölcsészkarán folytattam. Kezdetben (az első félév végéig!) elkötelezett irodalmárnak gondoltam magam; egy versem az egyetemi diáklapban meg is jelent (ami, gondolom, nem volt sem jobb, sem rosszabb az évfolyam további néhány tucat költőjének alkotásánál). Érdeklődésem azonban gyorsan és – amit akkor még nem tudhattam – egy életre szólóan a nyelvészet felé fordult. Ebben döntő szerepet játszottak kitűnő, nemzetközileg is elismert nyelvészprofesszoraim (a velük való kapcsolat kronológiája szerint): Papp István, Dombrovski József, Papp Ferenc és Herman József. Többször hetven sor sem lenne elegendő felsorolni a tőlük tanulhatóakat, ezért csak két mozzanat megemlézésére szorítkozom: Papp Ferentől az alkalmazott nyelvészet, Herman Józseftől a gyermeknyelv kutatásának ötletét és szeretetét hoztam magammal.

Néhány évnyi – nagyon szép és számomra emlékezetes – középiskolai tanárkodás után Szegedre kerültem tanszékvezetőnek. Aránylag fiatalon, bár már volt mögöttem némi szakmai teljesítmény, de tagadhatatlan, hogy a véletlennek is volt ebben szerepe. Amikor szakmai közvetítéssel leendő munkahelyem főigazgatója elé kerültem, ő nekem szegezte a kérdést: – Kit ismer Szegeden? – Senkit, röstellem, de életemben először járok Szegeden – így a válasz. – Akkor maga a mi emberünk – hangzott a szentencia. Csak később tudtam meg,

hogy már a kádári időszakban egy többféle párt szabdalta tanszékre kerültem, de e pártok nem politikai alapon szerveződtek (a szervezőerőt ne firtassuk). Szegeden nagyon sok nagyszerű emberrel kötöttem ismeretséget, barátságot; módomban nyílt felsőoktatás-szervezési kérdésekkel is foglalkozni. Az 1980-as évek elején angol, német, francia, latin, olasz nyelv és irodalom tanszékeket alapítottunk, attól a meggyőződéstől hajtva, hogy a magyarországi idegen nyelv ismeretének színvonala csak akkor emelkedhet, ha a 10–14 éves korosztály egynél több idegen nyelvet tanulhat. Az 1990-es évek elején a Veszprémi Egyetem hívott meg alkalmazott nyelvészeti tanszék szervezésére, ezzel egy időben Szépe György megtisztelő felkérésére részt vettem a pécsi egyetem nyelvészeti doktori iskolájának megalapozásában. Veszprémben máig működő szakmai folyóiratot (Alkalmazott Nyelvtudomány), államilag akkreditált nyelv- vizsgarendszert (Pannon), valamint hazai és nemzetközi kutatók által látogatott pszicholingvisztikai nyári egyetemet szerveztem, illetve indítottam útjára.

Többfelé jártam (ittthon és külföldön) különböző konferenciákon; kutatói ösztöndíjjal több hónapot töltöttem Finnországban, illetve az USA-ban (IREX). Pályázat révén több egyetemen dolgoztam vendégprofesszorként. Emlékezetes marad Bukarest: részben a szeku nem szűnő és terhes felügyelete, részben az ott megismert (és a hétköznapi életben komoly támogatásra szoruló) kollégák barátsága miatt. A zágrábi egyetemen viszont 5 ragyogó évet tölthettem az ottani kollégák és hallgatóknak köszönhetően.

Pályafutásom során több száz (talán néhány ezer) graduális, illetve doktorandusz hallgatónak segíthettem nyelvészeti, pszicholingvisztikai egyetemi alapképzésük megalapozásában, illetve elmélyítésében. Néhányuk azóta tanszékvezető, intézetigazgató lett (Navracsecs Judit, Tóth Szergej).

Hajdani professzoraim ajánlására kezdtem pszicholingvisztikai kutatásokba. A hétköznapi események nem számítanak csodának, természetes dolog, hogy az átlagos gyerekek igen hamar elsajátítják anyanyelvük hangzó formáját, rendszerint könnyedén megtanulnak bármilyen idegen nyelvet. Az anyanyelvi írás sem szokott komoly gondot okozni. De miként zajlanak ezek a hétköznapi csodák, milyen folyamatok irányítják? A velünk született képességek vagy a környezeti hatások, vagy mindkettő egy megbonthatatlan egységben? Ezekről még ma is keveset tudunk, ezért került tudományos kutatói tevékenységem fókuszába (a pszicholingvisztikán belül) a gyermeknyelv (a hangzó nyelv), az írás elsajátítása, az első idegen nyelv birtokbavétele. Az e tárgykörökben írt könyveim, tanulmányaim az interneten megtalálhatóak. E témák az utóbbi évtizedben 10–14 éves gyermekek és 18–26 éves egyetemisták körében végzett szóasszociációs vizsgálatokkal bővültek. Szóasszociációs vizsgálataimat – a tanulmányok mellett – adatbázisokban összesítettem (ezeket interneten publikáltam).

Öt unokám közül kettővel napi kapcsolatomban van: Lucának úszóedzője, Petrának szurkolója vagyok. Egyetlen fiúunokám – Geri – tehetséges harcművész (országos bajnok).

Jelenleg professzor emeritusként dolgozom a Veszprémi Egyetemen.

Lenyel Zsolt

Tahi Tóth László

színművész (Budapest, 1944. január 23.)

Ahogy kicsit őszülni kezdett a hajam, elfedtem hajszínezővel. Ma már nagyszerű szerek vannak, és már férfiakra sem olyan szégyen. Kivéve persze, ha nagyon látszik.

Tordy Géza rendezőként megtisztelt a *Hárman a padon* c. legendás színdarab egyik szerepével. A Tivoliban csináltuk, ahol Vári Éva és Szilágyi Tibor partnere lehettem. Érett színészeknek ezek jutalomjáték-szerepek. Én az életben olyan hatvanas voltam, a szerepem meg hetvenes. Tehát: öregítenem kell. Az biztos – gondoltam –, hogy hátrafésülöm a hajamat: a magas homlok kopaszodó hatást kelt. Az is biztos, hogy egy hetvenes, már őszül. Ennek színpadon két módja van. Vagy ősz parókat ragasztok – de a közönség közelsége miatt ez nagyon illúzióromboló –, vagy őszítő sprayjel befújom a hajam. Ez viszont

eléggé kényelmetlen, mert olyan, mintha olajfestékbe dugtad volna a fejedet, utána órákig moshatod – és egy idő után hajad se marad.

Mit vacakolok, hiszen a mostani hajszíнем alatt a halántéknál biztosan ősz vagyok egy picit. Az ember életében úgy is jönnek a kórházak, ápolónős időszakok, és aztán esetleg nem ismernek föl. Addigra

be kell vezetnem az új fejemet, hát ha az ismertség előnyökhöz juttat (egy extra kacsa, vagy valami). Döntöttem, ez a színházi szerep megérdemli, úgyhogy lenőveszttem!

Egyik percről a másikra hófehér hajú öregember lettem.

Negyven évig nem tudtam, hogy nézek ki. Pedig színész vagyok. Sok maszk megfordult azóta a fejemben. Mintha beültem volna az időgépbe, egy perc alatt öregedtem meg. Sűrítve megkaptam, amit egy öregember érez. Még a betegségek is előjöttek rajtam.

Kellett találnom egy új, hozzám illő személyiséget is. Meg kellett ismerkednem öregemberként újra az ismerőseimmel, hozzátartozóimmal. Egy időse ember átadta a helyét. Mi illik hozzám? Nem mozoghatok gyorsan. Másképp kell járnom, beszélnem. Azt vettem észre, hogy az ősz haj kiesik a látókörükből, nem számít, nem hallják meg, nincs súlya. Aki ősz, az nem oszt, nem szoroz. Igaz a mondás: harmincéves

Fotó: Martincsák István

Aldo Nicolaj: *Hárman a padon*
Budapesti Kamaraszínház – Tivoli,
Vári Évával és Szilágyi Tiborral

korodig legyél jóképű, ötvenig gazdag, ötvenen túl legyen hatalmad. Feltűnt, milyen sokan követik ezt. Én csak a hitelességre törekedtem, azt hittem, a szavahihetőség a legfontosabb. Na, majd meglátjuk! A végén majd jön valaki, és azt mondja: te nyertél!

Visszatérve a szerephez, amiért csináltam (különben még most is fia-

tal lennék), jól bementem a csöbe, mert a dolog már visszafordíthatatlan. Mert fiatal tud öreget játszani, de öreg fiatalat nem.

Tanító Pál

Baranyi Szabolcs

teniszező, edző (Nagyvárad – ma: Románia, 1944. január 31.)

Davis-kupa, 1971

1944. január 31-én születtem Nagyváradon. Apai ágon a felmenőim mind Bihar vármegyében éltek, Micskén volt a Baranyi család „fészke”. Hogyan lett Nagyvárad születésem helye, annak a véletlennek köszönhető, hogy édesapám a frontszolgálat után ott tanított a hadapródiskolában. A második világháború utolsó évében el kellett hagynunk Nagyváradot. Budapest, Sümeg és Kőszeg érintésével egészen a Bodeni-tó partjáig „menekültünk”. 1946-ban sok másik magyar család sorában osztozva visszatértünk Budapestre. Nehéz idők jöttek családjunkra, mert édesapám mint leszerelt tüzér százados nehezen birkózott meg az új magyarországi kommunista rezsim gáncsoskodásaival. Kisiskolás voltam, amikor nagypámékat kitelepítették a budai szép lakásukból Jászkisérre. Egy Rudas nevezetű ÁVH-snak megtetszett a volt szegedi főispán úrnak

a lakása. Egy nap hajnali 4 órakor felébresztették őket, és közölték, hogy egy órájuk van felpakolni a teherautóra, amit abban az órában össze tudnak pakolni. Hihetetlen önuralommal és méltósággal túrték ezt a megpróbáltatást. A mi családunk apám határozottságának köszönve „úsza meg”, hogy nem egy Dob utcai pincelakásban élhetett volna két kisgyerekekkel. Ezek után nem meglepő, hogy már tíz-tizenegy évesen láttam a kettősségeket az iskolában tanultak és az otthon hallottak között. Egyre jobban kialakult bennem az elhatározás, hogy sportoló leszek. Az akkori Magyarországon az élsportolók voltak a példaképek. Szüleimnek nem kellett külön biztatniuk, hogy a sportra „áldozzam” minden szabad időmet az iskola után. Minden labdás játék vonzott, de a tenisz már kis-

koromban elvarázsolt, és mondhatom, ez egész életemre kihatott. A kosárlabda is nagyon tetszett, de hamar rájöttem, hogy nekem az egyéni sport adja meg az igazi örömet. Tizennégy évesen kerültem az Újpesti Dózsa margitszigeti tenisz szakosztályába. Megszakítás nélkül 25 évig játszhattam ebben a gyönyörű teniszstadionban. Labdaszedő srácként közelről láthattam a nagy játékosokat. Csodáltam őket, és tudtam, hogy addig kell edzenem, képeznem magam, amíg én játszhatok ott a centerpályán. Apám mindig azt mondta: „Csináld azt, amit igazán szeretnél, csak ne légy közepszerű.” Világos szavak ezek, és nekiálltam az adottságaimat a cél érdekében kifejleszteni. Szerencsésnek mondhattam magam, mert valóban volt érzésem a teniszjáték sajátos versenyzéséhez. Emlegetik sokan, hogy egy férfi egyes mérkőzés nem más, mint egy modern párbaj. Jó, hogy ebben senkinek sem kell meghalnia. Az ilyen párbajt mindig sok teniszkedvelő kíséri figyelemmel, majd másnap ő maga is a pályán próbálja a menőket utánozni. Ezt csináltuk mi is fiatal korunkban, és álmodoztunk pl. Wimbledon füves pályáin játszani. Sok edzés és sok verseny töltötte ki ifjúságomat. 1969 hozta meg a várva várt sikert. Ebben az évben nyertem első Európa-bajnokságomat Torinóban. Ebben a versenyszezonban sikerült az örökös bajnok Gulyás Istvánt többször legyőznom, és így lettem itthon az első számú teniszező. (Ez már nem közepszerű dolog.) Elkezdődött egy életforma (amelyre mindig vágytam), ami sok edzést és még több versenyzést jelentett egész évben. Az elvesztett mérkőzések gyakran motivációt adtak a több munkára, de a nyertes csaták az önbizalmat segítették. Az egyéni versenyzés sok tapasztalatot adott, de az igazi élményt a Davis-kupában és más kupákban Magyarországot képviselni és a csapatgyőzelemért játszani jelentette. Itt találkozik az egyéni játékos a csapatsportágak összetartó szellemével. A rengeteg terhelés teniszkönyök ártalomként jelentkezett. Sajnos pont akkor, amikor a világgranglistán a legjobb helyet tartottam. Műtét, több hónap rehabilitáció, és a visszatérés már nem engedett olyan sok terhelést. Azért sikerült még Argentínában verseny nyerni, és egyszer a Svéd Király Kupát is megnyerni. Harmincévesen megnősültem, született három szép lányunk. A család került az első helyre, és amikor az aktív versenyzést befejeztem, feleségemmel arra az elhatározásra jutottunk, hogy a gyerekeinknek meg kell mutatnunk Európát, más társadalmat, kultúrát és nyelvet. 1983-at írtunk akkor, és talán játékos-pályafutásomnak köszönhetően az OTSH engedélyezte az edzői munkavállalásomat az NSZK-ban. Az általunk tervezett 4-6 évből 22 évi külhoni tartózkodás lett. Ennyi év alatt lettek a gyerekek készen a tanulmányaikkal, és így „elengedve a kezüket”, mi a feleségemmel az eredeti terv szerint hazajöttünk. Ezt nem várhattuk el a nagylányoktól, hiszen ott nőttek fel, ott vannak a barátok, az ő családjuk a mi unokáinkkal.

A Németországban töltött hosszú idő alatt sikerült jól kiismernem az ottani tenisélet napos és árnyas oldalát. A sportban eltöltött munkám mellett meg kellett ismernem a német társadalom jó és rossz oldalát is. A sok pozitív tapasztalat tükrében nem akadályoztuk meg a gyermekeink döntését. Azért ők magyarok maradtak (magyar útlevelük van), és tökéletesen beszélnek az anyanyelvükön. Az edzői munkámban nem okozott gondot nekem a megszokott pontos és megbízható munkamorál. Fantasztikusan felszerelt és gondozott teniszklubokban volt szerencsém játszani. Azért írtam, hogy játszani, mert ez számomra soha sem jelentette a munka fogalmát. Egy ismert angol mondás

kísért végig a 22 év alatt: „Ha szereted, amit csinálnod kell – akkor sohasem kell dolgoznod...” Ebben az időszakban tört ki Németországban az ún. tenisz-bumm, a két nagy világsztár: Boris Becker és Steffi Graf remek sikereinek köszönhetően nem volt olyan család német földön, amelyikben ne próbálkozott volna valaki tenisszel. Nagy volt számunkra a kihívás, hiszen mindenki Boris és Steffi szeretett volna lenni. Sokat tanultam a jó edzővé váláshoz, de a versenyzői tapasztalatomnak köszönhetően ebben a szerepkörben is sikerült nem középszerűnek lenni. 2005-ben hazatérve lelkesen nekiláttam a gyenge férfiteniszt felrázni. Megtisztelő feladatként 5 évig a Davis-kupa csapatát irányíthattam, a fiúk hittek nekem, de a háttér nem fogadott el, és sok sportszerűtlen helyzetet kellett tolerálnom. Egy idő után láttam, hogy ez nem az, amivel fel tudnánk zárkózni a nemzetközi színvonalhoz. Nem a tenisz az egyetlen sportág jelenleg Magyarországon, ahol a vezetők nem a sportért élnek, hanem abból élnek... Szomorúan írom ezeket a sorokat, hiszen mi a teniszért éltünk, és később ez a sport ezerszer visszaadta a „befektetett” edzések és versenyek minden verejtékét, csodálatos élmények és sikerek formájában.

Bananyi Julek

Papp Zoltán

színművész, író (Budapest, 1944. január 31.)

Miért éppen hetven? Nem tudom, elfelejtettem megkérdezni. Mindenesetre érdekes és szép gondolat. A hetvenévesek már tudnak valamit. Persze sok minden van, amit már nem tudnak. De ezt most hagyjuk. Hányszor, de hányszor dörmögtük el: az öregség nem érdem, csak állapot. Nekem pedig édesapám jut eszembe, akitől gyakran hallhattuk a kedves mondatot: nem vagyok én öreg, csak régi.

Most, hogy én is meglehetősen régi lettem, legalábbis a nem túl régiek szemében, lehetőséget kaptam valamiféle összegzésre. Hasznára voltam-e a világnak?

Elmondhatom, mi mindent akartam, tudtam, tanultam, tettem. Hát tettem egyet-mást. Talán még hasznosat is. Talán még érdekes, talán még fontos is lehet mindaz, ami bennem vagy velem történt. De igazán nagy dolgok a világban történtek, a környezetünkben.

Első maradandó emlékeim a háború utáni Budapestet

idézik. Apró gyerekként hosszasan ácsorogtam a Duna-parton, csodálva a Lánchíd újjáépítésének látványos munkálatait. Micsoda mesebeli kép volt, ahogy a hatalmas, zuhanó súlykalapácsok óriási gerendalábakat vertek a folyó medrébe. Aztán a vár! Az a

csodálatos budai vár! Tulajdonképpen egész életemben szerelmes voltam abba a királyi környékbe. Épületeibe, hangulatába, levegőjébe, történelmi üzeneteibe.

Közvetlenül a háború után apám az Építésügyi Minisztériumban műszaki tanácsosként dolgozott. Mint mérnök, feladatául kapta az ostrom által porig rombolt vár felmérését és újjáépítésének beindítását. Ezért költöztünk 1947 nyarán az Ybl Miklós térre, a Várbazár egyik lakóépületébe. Ablakaink a várra néztek. Gyönyörűség volt. És egy egész életre belém költözött a történelem mámoros szeretete. Amikor az ötvenes években tégláig csupaszították a királyi palota falait, leerve a teljes vakolatot, a csodaszép barokk stukkókkal együtt, én napokig böngttem, zokogtam. Csak álltam az ablakban, és könnyes szemekkel néztem imádott palotámat.

Pár évvel később már meg tudtam állni sírás nélkül, hogy teljesen simára vakolták az épületet, és a szépen faragott ablakok helyére alumíniumkeretes üvegek kerültek.

A lényeg mégiscsak az, hogy a háború nyomait igyekeztünk eltüntetni az elmúlt hetven évben. Néha szegényesen, néha nem túl ügyesen, és talán a fürgeséggel is akadtak problémák. Itt-ott még üresen állnak a lebombázott házak helyei. A várkörnyék még mindig várja a gyógyító kezeket.

De talán most!

2000-ben el kellett hagynom a Várbazárt. Csak 53 évig élhettem ott. Minden lakót elköltöztettek – aztán 13 évig pihentették a házainkat, átfújt rajtuk a szél.

De most már épül. Már tényleg épül minden.

Miért is mondtam el ezt? A helyszín, ahol éltem, talán engem is kifejez. Folyamatos küzdelem a meg-

Fotó: Sándor Katalin

Gerhart Hauptmann: *A bunda*
Töröcsik Marival, Nemzeti Színház

maradásért, a dolgok jobbá tételéért. A várért, a Várbazárért van mit tenni még. És talán nekem is akad még dolgom.

Nekem nemcsak a lakhelyemet, kicsit a szakmámat is el kellett hagynom. Nincs ebben semmi tragédia, végül is nyugdíjas vagyok. Bár a színeszetet általában csak koporsóban fekvé szokták abbahagyni. Magam is játszom még itt-ott egy-két szerepet, de társulathoz már nem tartozom.

Micsoda társulatokhoz tartoztam én!

Hetvenes évek, Szolnok. 1978, Budapesti Nemzeti Színház. A nagy csapat. Aztán 1982-ben megalapítjuk a Katona József Színházat. Csodálatos évek. 1994, Új Színház. De ott voltam az új Nemzeti Színház első társulatában is.

És természetesen szerepek tömege. Ezeket persze már nem érdemes sorolni. A színház a pillanat művésze. Különleges és ritka öröm, ha olyan emberrel találkozunk, aki emlékszik egy-egy színészi alakításra.

Vannak maradandó munkáink is. Játszottam filmen, televízióban, néha nem is akármilyen szerepeket. Ezek talán egy ideig még nem évülnek el.

Én legtöbbit a Magyar Rádióban dolgoztam. Főszerepek tömege, irodalmi műsorok végtelen sora. Egy

idő után rendeztem is. Hangjátékokat írtam, nem kevés sikerrel. Mint versmondó igen népszerű voltam a televízió műsoraiban is. És számos hanglemezen mondhattam költészetünk remekeit.

De műveltem olyasmit is, amivel talán szerény nyomokat hagyok magam után a világban. Költőként, íróként is dolgoztam egész életemben. Ezt megvalósult drámáim, megjelent könyveim tanúsítják. Legújabb köny-

vem 2014-ben (talán épp a hetvenedik születésnapom táján) jelenik meg. Ebből most még csak egy általam rajzolt borítóterv készült el.

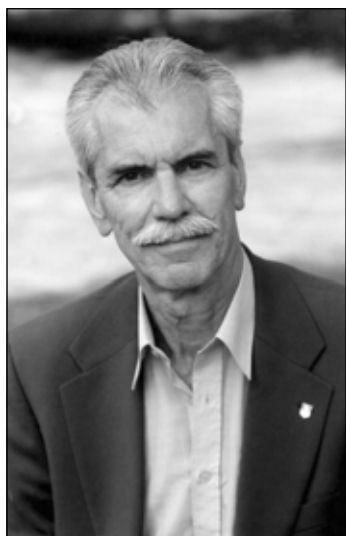
Vagyis élek. Dolgozom. Folyton csinállok valamit.

Lehet, hogy a Várbazár jövőre végleg elkészül. Én jövőre még nem leszek kész.

Nyakas Szilárd

újságíró, kommunikációs szakértő (Munkács – ma: Ukrajna, 1944. február 4.)

(„A hetvenedik évben a dicséret már nekrológ-szagú” – vallja Voigt Vilmos a Napút egy korábbi évfolyamának évfordulós számában. Jó néhány életvallomást végignézve a „nekrológ-szag” bizony tetten érhető, történjék az egyes szám első vagy egyes szám harmadik személyben. Trófea-gyűjteménnyel is találkozhatunk: „Ezzel, ezzel meg ezzel – ad infinitum – dolgoztam, játszottam, készítettem interjút Amerikában, Európában, itthon...” Aztán ott vannak a két-három mondatosak. Metakommunikatív üzenetük: beszéljen helyettem az élet(műv)em! Tömörségük az égő csipkebokorból Mózesnek válaszoló Úr hangját idézi: „Vagyok, aki vagyok.” A legrokonszenvesebbek a vallomásos „hetvenkedések”. A nem hetvenkedők. A tiszteletadók. Mert, hál’ Istennek, az Ő képére teremtetteknek is lehet hálás az ember!)

Én édesanyámnak vagyok hálás, aki az oroszok elfoglalta Munkácsról 1944 szeptemberében Magyarországra menekített. Keblére engem, a 8 hónapos csecsemőt, hátára a Singer varrógépét kötve bumlizott öt napon át, olykor tehervonatokra kapaszkodva, szülőhelye, a Hajdúság felé. Ha nem teszi meg, szovjet állampolgárként nővök fel. Férjét – apámat – hároméves „malenkij robot”-ra már korábban Fehéroroszországba hurcolták. Itthon nővérenek családjánál lelt otthonra. Mesékkel, versekkel altatott minden este. Volt olyan meséskönyv, melyet ötévesen elejétől a végéig kívülről fújtam. Ujjammal a sorokra bökögetve követtem, azt hitték, hogy már olvasni is tudok. Gyorsan tanultam – különösen a verseket. Ez önbizalmat kölcsönzött – amelyet majdnem elveszt első napom az iskolában.

Miskolcon a Soltész Nagy Kálmán (majd Malinovszkij, Kun Béla, majd ismét Soltész Nagy Kálmán) úti iskola 1950–51-ben fogadott elsőként. Az első tanóra után a fiúvécebe rohantunk pisilni. Az egyik osztálytársam erőszakosan helyet keresve arrébb lökött. Akcióját a vadonatúj cipőm bánta! Visszalöktem. Az abban a pillanatban belépő Engi István tanító bácsi, csak az én huzakodásomat látva, mint békétlenkedőnek lekent egy hatalmas pofont. A fülesnél jobban fáj a méltánytalanság. (Igazságérzet, oh! A WC-től a sírig végigkísér.)

Vargha Alajos tanár úr Budán, az Attila úti általános iskola orosz tanára magas, ősz hajú, jó kiállású, szépen beszélő úriember volt. Némettanári diplomával rendelkezett, de az ötvenes években egyetlen nyelvet oktattak csak, az orosz. Egy iskolatársammal magánnémetórára jártam hozzá a közeli Donáti utcába.

E németórák egyikén mesélt orosz tudásának forrásáról. Már 1942 decemberében – Londont is hallgatva a rádióján – úgy ítélte meg, hogy a németek elvesztik a háborút, s itt orosz uralom lesz. Felkereste a görög katolikusok V. kerületi, Nagyboldogasszony-templomának ortodox papját, akiről az hírlett, hogy tud oroszul. Megállapodtak. Tanári fizetésének jelentős része ráment a tanórákra. „De, fiúk, 1944-re, mire bejöttek az oroszok, már tudtam velük beszélni! Tolmácsnak alkalmaztak. Nem éhezünk. Nem árt – intett minket –, ha tájékozott, s előre gondolkodik az ember.” (Kedves Tanár Úr! Ami intéséből a tájékozottságot illeti, csak e vetése nem hullott rossz talajra...)

Kicsinysége s felfortyanásai miatt a Toldy-gimnáziumban csak Zseboroszlán, röviden Zsebi volt a neve: Freisinger tanár úr előbb a kirúgás előtt álló Antall József helyett lett 1958-ban a történelem-, később a magyartanárunk. Ez utóbbiban remekelt. Verselemzéseit élményszámba mentek. Bizony, olykor még el is könnyezte magát. Volt, aki kinevette. Volt, akinek mégis sikerült továbbbadnia mélységes hitét a szép szó varázsában.

Dosztojevszkij-szemináriumain Török Endre mindig belső lázban égett. Olyan szenvedélyesen szólt a szeretetről, az áldozatról, a szabadság fogalmáról, mintha az élete, az életünk ezeken múlna. Az ELTE világirodalmi tanszék sötét könyvtárszobájában – többször itt tartotta óráit – metafizikai fények villóztak. Hitet hintett hitetlenek elé. Ott és akkor úgy hittük, Dosztojevszkij hívő. Könyve, a *Szemfényvesztések* kora óta tudjuk, nem csak az.

Tisztelendő példaképeim sorát – ha az adott 70 sor nem vetne gátat – hosszan folytathatnám. Az említettek példája, tanítása újságírói, szerkesztői, oktatói pályámon végigkísért. Olykor noszogattott, volt, hogy példájuk bírált, megítélt. Hál' Istennek!

Ferencz Ernő Lajos

szobrászművész, restaurátor (Csíkszereda – ma: Románia, 1944. február 6.)

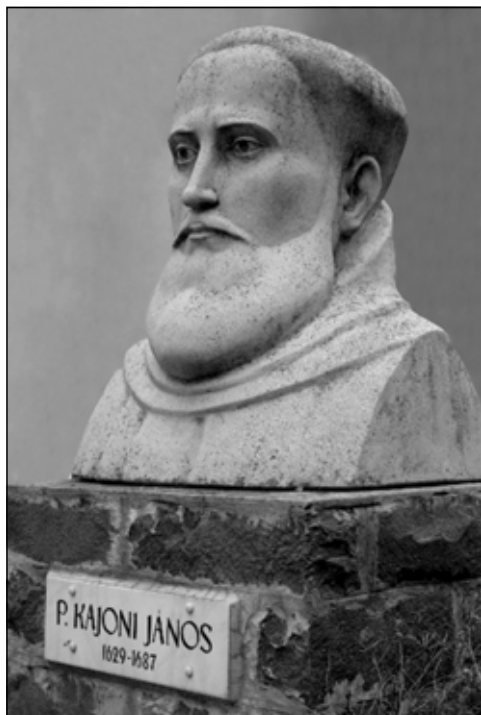
1962-ben végeztem el a marosvásárhelyi Művészeti Iskolát. 1968-ban végeztem a kolozsvári Képzőművészeti Egyetem szobrász szakán. Csíkszeredában dolgoztam 1989-ig. Feleségem Bakos Erzsébet textilművész. 1989-ben áttelepültünk Magyarországra. Pátyon élünk, dolgozunk.

A Ceaușescu-időben – egyéb alkotások mellett – sikerült emléket állítanom, illetve emlékművet készítenem több erdélyi személyiségnek: Kájoni Jánosnak (aki a Cantionale

Catholicum szerzője, nyomda- és iskolaalapító – Csíksomlyó, kolostorudvar), Bethlen Gábornak, Erdély fejedelmének (gyergyószárhegyi tábor), Zöld Péternek (a székelyek vezetője a madéfalvi veszedelemkor, Csíkrákos), Bretter György filozófusnak, esszéírónak (Kolozsvár, Házsongárdi temető), Nagy István festőnek (emlékoszlop,

Kozmás), Márton Ferenc festőnek (Csíkszentgyörgy), Márton Áronnak, Erdély püspökének (Gyulafehérvár). Templomi szobrokat faragtam Tusnádfürdőre (Mária-szobrot és feszületet) és Csíkvacsárcsiba (Máriát a kis Jézussal ábrázoló szobrot).

Ferencz Ernő

Jávor Piroska

textilművész (Budapest, 1944. február 10.)

„Keressd, művész, a magányt, hogy művet foganj s befejezz; de hogy élvezd alkotásod, ahhoz társakat keress!” – Goethe tanácsát megfogadva, válaszolok megtisztelő felkérésükre.

Anyám az első világháborúban, én a másodikban születtem. Ez mostanában gyakran jut eszembe, mikor – aggódva testi épségükért – unokáimra szólok, és azt a választ kapom tőlük: „Piri, te olyan ijedős vagy!” Igen, ebben lehet valami igazság, amit én a duplán háborús gyerekkorra vezetek vissza.

Sajnos nem tudok biciklizni, pedig ifjúkoromat (3–18-ig) egy alföldi városban, Cegléden töltöttem, ahol abban az időben mindenki – öreg, fiatal, nő, férfi – kerékpáron közlekedett.

Úszni sem tudok igazán, csak olyan mély, illetve sekély vízben, ahol tudom, hogy leér a lábam. Főzni sem tudok, de ennek nem a háború az oka, hanem az, hogy nem is akarok. Most már biztos, hogy a bicikli, az úszás és a főzés végleg kimarad az életemből. Ezeket, és minden más dolgot, amire ember vágyhat, én a festésben éltem meg. Ott még repülni, hegycsúcsot megmászni, muzsikálni is tudok, ha úgy tartja kedvem.

„Boldog ember, ki a munkájában megtalálja a valamikori játék hangulatát” – írja Sütő András. Egyetértek!

1962-ben érettségiztem a ceglédi Kossuth Lajos Gimnáziumban, kitűnő eredménnyel. Iskolás éveimben (1950–62) gyakran hallottam a szüleimtől: a tudás az egyetlen dolog, amit nem vehetnek el tőled.

A Képzőművészeti Főiskolára harmadszorra vettek fel. Két évig Budapesten, a Villért vállalatnál dolgoztam, ahova segédmunkásnak vettek fel, de hamarosan az adminisztrátorságig vittem.

1964–69-ig tanultam a főiskola festő szakán. Szentiványi Lajos és Barcsay Jenő voltak a mestereim.

1966-ban házasságot kötöttem Asszonyi Tamás szobrászművésszel.

1969-ben felépült Szentendrén az új művésztelep, ahol műtermes lakást kaptunk, azóta itt élünk és dolgozunk. Született két lányunk: 1972-ben Zsófia, 1977-ben Flóra. Most már négy unokánk is van: Réka 10, Janka 8, Pongrác 6, Emi 3.

Remélem, ők is megtalálják majd munkájukban a mostani játékaik hangulatát!

Talabér Erzsébet

nóta- és dalénekes (Budapest, 1944. február 10.)

Uram Isten! Magam sem hiszem!

Valóban, eddig hosszú volt az út, és vajon mit tartogat az eljövendő?

Úgy gondolom, minden reggeli ébredés után hálát kell mondjak a Teremtőnek, akinek az eddigi utat köszönhetem, bár 1944 telén születni, nagy szegénységben, nem volt reményt keltő indulás. Mégis hiszem, hogy rendeltetészerű volt, hogy a bőrgyárak, a gázgyár, a Chinoín, a furnérlemezgyár ontotta változatos bűzöket, gázokat eregető környezetben, a külső Váci útnál kellett felnőjek, hogy mindez így történjék.

Itt találtam meg az utat, amelyre szerény képességem és egy csodálatos énektanárnő, Angyal Irén irányított, már 16 éves koromtól. Hangképzést, klasszikus dalokat, áriákat tanulmána. Magyar nótát egyet sem.

A sors úgy hozta, hogy 1968-ban a televízió népdal- és nótaéneklés-

ből versenyt hirdetett. Ezen a versenyen eldőlt a sorsom. Díjnyertesként előadói hivatásos működésre kaptam engedélyt, ami hatalmas örömet és országos ismertséget adott. Ezt az ismertséget próbáltam évtizedeken át színvonalas munkával megbecsülni, számtalan rádiós, televíziós és lemezfelvétellel. Külföldön és hazai fellépések ezreivel. Ausztrália, Amerika, Európa sok orszá-

gában, ahová örömmel vittük gyönyörű nótáinkat, népdalainkat, operetteket férjemmel, Hollay Bertalannal is három évtizeden át.

Remélem és tudom, hogy a lelkünkben őrzött dalaink is megőrzik összetartozásunk érzését, hiszen kitörölhetetlen részei a magyar kultúrkincsnek.

Munkám elismeréseként a következő díjakat vehettem át: Cselényi-gyűrű, Artisjus-díj, Életműdíj és a Magyar Köztársasági Arany Érdemkereszt díjat.

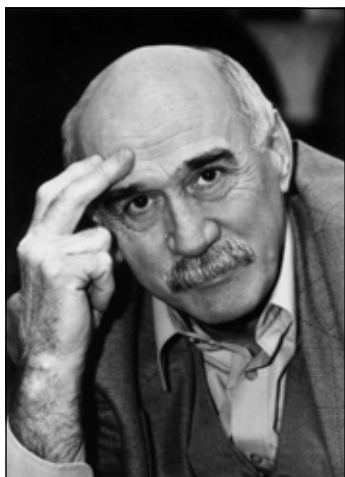

Férjével, Hollay Bertalannal

Talabér Erzsébet

Szélyes Imre

színművész (Marosvásárhely – ma: Románia, 1944. február 13.)

A második világháború „haláltáncát” járta születésem idején. Marosvásárhelyen láttam meg a napvilágot, de gyermekkorom, eszmélésem a Nyárádmikháza nevű faluhoz kötődik. A Nyárád nekem akkor a mindenséget jelentette, gyönyörű környezetével, kristálytisza vízében villogó pisztrángokkal, domolykókkal és a hegyi patakok minden csodájával.

Négyen voltunk testvérek, és szüleim akaratából valamennyien „nadrágos emberek”, azaz értelmiségiek lettünk, így az iskola hamar elszakított a szülői háztól, és csak a nyári szünidőkben térhettem vissza abba az álomvilágba, amit azóta is hiába keresek.

Nyárádszereda volt a következő állomása fiatal életemnek gimnazistaként. A kor szemléletének megfelelően nem Bocskai Istvánról nevezték el a tanintézményt, hanem egy Makszim Gorkij nevű úriemberről – jöllehet Bocskai Istvánt Nyárádszeredában kiáltották ki a rendek Erdély fejedelmévé.

Ma már a Bocskai-szobor is előkerült a református templom védőszárnyai alól, és szigorú tekintetével figyeli a szobortalapzatról a nevével fémjelzett közintézmény diákjait.

Orvosnak, tanárnak vagy újságírónak akartak a szüleim, de engedélyt kértem és kaptam tőlük a felvételig a Szentgyörgyi István Színiakadémia színész szakára – amit 1964-ben sikeresen abszolváltam. Tehát a 70 éves születési évfordulóm mellé odacsatolhatom ötvenéves színészi múltamat is, sikerekkel-bukásokkal egyetemben, ahogy az már szokásos. Még egy évfordulót meg kell említenem: húsz esztendeje részt veszek a színészképzésben a nemzeti magyar színiakadémia oktatójaként.

Temesvár, Kecskemét, Veszprém, Józsefváros – majd a Nemzeti Színház következett éleutam állomásaként. Pillanatnyilag nyugdíjasként élem napjaimat, és a békéscebsabai Jókai Színház meghívására Sütő András *Advent a Hargitán* című darabjában Bódi Vencel

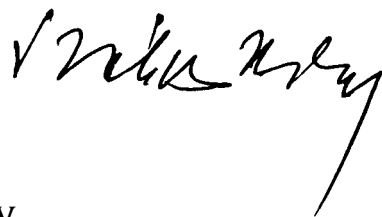

Sütő András: *Advent a Hargitán*. Bódi Vencel szerepében Szélyes Imre, Árvai Réka szerepében Kara Tünde

szerepét próbálom megformálni. Nagy öröm számomra újra Sütőt játszani, és külön öröm, hogy végre van egy színház, amelyik megtöri ezt az ostoba öncenzúrárt.

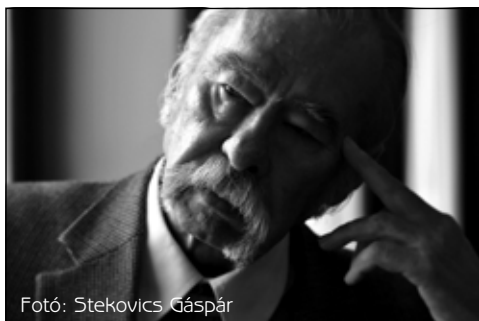
A kérdések persze továbbra is sorjáznak bennem: hol vannak Páskándi Géza, Székely János, Tomcsa Sándor munkái?

Kitüntetésem: II. Nemzetiségi Színházi Kollokvium Sepsiszentgyörgy – Legjobb férfi alakítás díja (Tömöry: *Síp a tökre*); 1989 – Jászai-díj (Józsefvárosi Színház); 2004 – Sík Ferenc-émlékplakett (Nemzeti Színház); 2012 – Legjobb férfi epizód (Nemzeti Színház); 2013 – Legjobb férfi alakítás (Magyar Színház)

Pete György

kritikus, szerkesztő, könyvkiadó, irodalomszervező (Budapest, 1944. február 20.)

Fotó: Stekovics Gáspár

Az egyetlen fontos tény: 1944. február 20-án születtem Óbudán, magyar-ként, magyar családban, ötödik, legkisebb gyerekként.

A második fontos tény: élek, magyar emberként, magyar emberek között. Szolgálva az általam hitt és vallott emberi, nemzeti ügyeket, célokat, gyarlóságom kényszerzubbonyában. Családtagjaim, barátaim, ismerőseim amúgy tisztességes, ám „teljesítmény nélküli” emberként értékelnek. Én vagyok az első, aki ezt aláhúzza. (De mi a „teljesítmény”, miben áll, mivel mérhető, és hosszú távon vajon minek minősül majd?)

Közeledő elmúlásom után nem létező családfánk férfi ágon kihál (hál’ Isten!).

Régebben büszkén mondtam, vállaltam, hogy „saját erőmből lettem semmivé”. Ma már nagyképű gög nélkül azt mondom: az ember megteszi lehetőségei töredékét, és imádkozik, hogy legalább ez a kevés ne ártson senkinek.

A legnagyobb bölcssek tudták és mondták, hogy aki a legtöbbet tudja a tudhatóról, az tudja csak igazán, hogy nem tud semmit. A tudhatóról sem, nem is beszélve arról, ami nem is tudható!

A Biblia legalább két és fél ezer éve hirdeti, hogy a bölcsesség kezdete az Úrnak a félelme.

Mindenki csak útközben lehet, a sokfélének mondott egyetlen igazság felé haladtában, ha legalább ezt képes felfogni. Ami mindebből következik, nem tartozik másra, még csak a gyóntatószékre sem, legfeljebb ránk és a bennünk is lakozóra.

Aki mindezeket tudja, az a másokra is tartozó dolgokat valószínű-

leg kellő önismerettel, tehát alázattal szemléli, így viszonyul a másokra is tartozó dolgokhoz.

Bármilyen cselekedetünk előfeltétele létezésünk maga. Ezt a lehetőséget mint ajándékot kapjuk, s mert kapjuk, ezért hálára vagyunk kötelezve.

Rohanó évmilliárdok és vánszorgó évek, évtizedek után mindenki felismeri, hogy hálára kötelezett, és – ha tisztességes – hálás, hogy élhetett és cselekedhetett valami keveset.

Ma már én is büszke vagyok arra, hogy 1944. február 20-án születtem. Még a német, majd az azt követő orosz megszállás előtt, a szabad Magyarországon. Ennek persze szimbolikus jelentése van csupán, de jelentése volt és van. Aminthogy annak is bizonytalansággal, hogy a Vízöntő és a Halak jegyeinek váltónapján születtem. Annak is, hogy Rákosiék alatt az iskolában az engem megszegyenítő „egyéb” kategóriába soroltak mint osztályidegen kisiparosfit. Már az iskolában is rejtőzködni kellett. Korán megtanultam, hogy az otthoni, családi – számomra egyedül igaz és elfogadott – véleményt nem szabad az iskolában, a szomszédoknak, az utcán stb. kibeszélni, mert nem tartozik másokra, főleg „ezekre” nem.

Nem volt dicsőség, sőt szégyellni, titkolni kellett, hogy legidősebb bátyám önként, hazuról titokban megszökve, mint levente, idősebb társaihoz csatlakozva 1944-ben bevonult, harcolt a háborúban, fogságba esett Németországban (először amerikai, majd utána – elbolondítva – orosz táborlakó lett). Csak egy tisztességes, jóindulatú tábori orvosnak volt köszönhető – aki felfedezte, hogy bátyám még csak tizenöt éves –, hogy hazakerült. Idősebb társait sosem látta viszont. Elnyelték őket a Szovjetunió fogolytáborai...

1944 telén óbudai házunk kertjében csata dúlt a Hármashatárhegy felé visszahúzódó magyar csendőrök és a támadó oroszok között. Belőttek az elfüggönyözött ablakunkon, s hajsza hűjén eltaláltak engem és az engem éppen szoptató édesanyámat, az összetolt kettős ágy egyik végében ülve. A golyó teljesen áthatolt az ágy előtámláján. Ha talál, rajtunk is. A lövés magassága éppen megfelelő volt. (Később is ott nézhettem a lukat az ágyunk végében, ahol aludtam.) A hullákból a kerti kútba is jutott (azután már csak mosásra használtuk a vizét). Ennyit történelmi meghatározottságaimról, melyek egész életemet meghatározták.

1953-ban, kilencéves koromban meghalt édesapám. Hozzászórtam, hogy jobbára énnekem kell döntenem. (Ezt követően lógtam rendszeresen a számtanórákról, majd az iskolából általában, és a misékről is.)

Végtelenül hálás vagyok, amiért 1956 felszabadult néhány napját átélhettem. Az a néhány nap végképp meghatározó volt. Október 25-én két évvel idősebb barátommal a Bajcsy-Zsiliszky úton sodrattuk magunkat az emberáradattal a Kálvin tér irányába. A közeledés okán csaknem befordultunk az Alkotmány utca sarkán az Országház felé. Máig nem tudom, nem tudhatom, miért mentünk mégis inkább a Kálvin tér felé. Ha másként döntünk, talán más lett volna a történet is...

1968-ban, augusztus 20-án este ért be a vonatunk Munkácsról a pályaudvarra. Nem is sejtettem, hogy ugyanakkor útban vannak a katonák Prága és Pozsony felé. Micsoda félelmetes párhuzam! Anyám kislánykorában Munkácson élt, ott járt iskolába. Miatta jöttünk idősebb bátyámmal ide, megnézni a várost, a várat, az itt élő magyarokat. Mi jöttünk, ők mentek.

1971-ben kezdtem dolgozni a Művelődési Minisztérium Irodalmi Osztályán. Nemsokára tagja lehettem Simonffy András jóvoltából az általa kreált Ráday utcai Képzletbeli Írószövetségnek. Vele az akkoriban a Ráday utca túloldalán lakó költő barátom, Apáti Miklós ismertetett össze. Andrisról már korábban írtam nyúlfarknyi kisportrét az általa jegyzett, antológia formájú Mozgó Világba. Igazi barátok lettünk, közös történelmi világlátásunk alapján. „Félszavakból is értettük egymást.”

Amikor elkezdtem írni az Életünk első 30 évének történetét, bejáratos lettem a Történelmi Hivatalba is. Az ottani aktákból tudtam meg, hogy fedőnevem, amely alatt összesítették a rólam szóló információkat, az volt, hogy „Kiismerhetetlen”. Dosszié is készült a rólam szóló besúgói jelentésekből, amelyek aztán valahogy 'elvesztek', csak a felcímkézett dosszié maradt meg. Fénymásolatát elküldték. Furcsa...

Mindenesetre tudomásul vettem, hogy az idők során 'egyébből' kiismerhetetlenné avanszáltam. Őszintén szólva, legyezgette ez a tény a hiúságomat. Itt is, ebben is tetten érhető, kiirthatatlan, mindig működő hamis tudatom. Erről is kell valamit szólnom. Mert a hamis tudat valóságos és szükséges. Akinek hamis tudata sincs, az mit akar? Az tényleg szánni való. A hamis tudat lelkünkben lelkedzett, őszinte, mélyen átélt és igaznak hitt kell hogy legyen. Így lehet meghatározó, bizonyos értelemben és mértékig hasznos rögeszmék forrása, egész életünket végigkísérő vezérlő kalauz. Ember hamis tudat nélkül nincs, és nem is lehet. De tudni kell, hogy ez a hamis tudat személyre szabott, változatos, gazdag, sokszínű. Szörnyű lenne a létezés nélküle. Szeretni kell,

elfogadni, cselekedni általa a legjobb szándékkal.

Persze az igazi hamis tudat is folyton változik és fejlődik, ismereteink, tapasztalataink bővülésének mentén. Mindig aktuális, mindig maximális egzisztenciánk leghitelesebb tartalma. Az igazi hamis tudat a lehetséges tudás maximumán áll. S mert az ember megismerési képessége nagyon korlátozott, s mert az ember tudati képessége nagyon véges, csak a hamis tudat lehetséges, és ennek a tudatnak a milyensége különböztethet meg egy embert egy másik ember hasonló hamis tudatától.

Mindezek előrebocsátása után csak a végtelen és kimondhatatlan hála és öröm kifejezése van hátra, azért, hogy egy különlegesen izgalmas korban, időszakban létezhettem, ami sokban hozzásegített néhány fontosabb felismeréshez, igazabb ön- és valóságismerethez. Ahhoz, hogy meggyőződéssé válhasson bennem, hogy időtlen idők óta tévúton tévelyeg az emberiség, benne minden egyes ember, szükségképpen én is, mert azt hiszi, hogy az ész bármire is válasz adhat, fölöslegessé teheti a Kegyelmet...

A hála persze egyúttal az egyén kudarcainak beismerése, tudomásulvétele is. Az öröm pedig annak a felérése, hogy van másfajta olvasata is az emberi létezésnek.

Most ennyit „egy saját semmi” ág-bogairól. Apáti Miklós írta versében, a hetvenes évek elején magáról rezignáltan: „saját semmim sohasem lesz”. Neki lett. Nekem miért ne lehetne?

Vidovszky László

zeneszerző (Békéscsaba, 1944. február 25.)

Milyen érzés hetvenévesnek lenni? Köszönöm, semmi különös. Először ötéves koromban érezhettem át a hetvenéves lét nagyszerűségét, ugyanis akkor – 1949-ben – volt Sztálin elvtárs hetvenedik születésnapja. Szerencsére még nem jártam iskolába, így csak kisebb mértékben járhatott át az az öröm, amit akkor embermilliók éreztek, de a 70-es trolibuszon utazva ma is mindig elérzékenyülök. Azokat a barátaimat, akik mostanában érik meg a hetvenedik élet, szívesen köszöntöm Füst Milán e jeles alkalomra írott soraival: *„S hogy hová mentem el az éjben aztán, ma már nem tudom.”*

Természetesen hetven év a védák szerint is az összegzés ideje. De ugyanakkor

minden vég egyben valaminek a kezdete is. Öreg barátom, Tábori György – aki hetvenéves korában települt vissza Európába és vált a német színház fenegyerekévé – gyakran emlegette: minden ember életében van gyermekkor, ifjúkor, felnőttkor és öregkor – de nem feltétlenül ebben a sorrendben. A tízes számrendszert meg amúgy sem tartom valami sokra: talán 77 évesen többet tudok majd az idő múlásáról. Jelenleg jobban foglalkoztat a zenei idő. Annál is inkább, mivel a zenei idő független az idő személyes vagy fizikai természetétől. Egy hangversenyen akár több ezer vadidegen, egymástól sok szempontból különböző ember van jelen, mégis mindenkire egyformán ugyanaz az idő érvényes. Egy Beethoven-szimfónia percekben mérve sokkal tovább tart, ha Klemperer dirigálja, és nem Toscanini, mégis ugyanazt a művet halljuk, ugyanaz az idő telik el. Egyes előadások tempókülönbségei olykor meghökkentően szélsőségesek, mégsem befolyásolják az időérzékelésünket. Sokkal jobban az, ahogyan az előadó értelmezi számunkra a művet. Martyn Ferenc kérdezte tőlem egyszer: hogyan lehet az, hogy Magyarországon ugyanannyi idő alatt sokkal hosszabban játszanak egy-egy darabot. A megfigyelés kitűnő, valójában az ok is egyszerű: a rossz artikuláció, amit már az iskolában tanítanak. A zene – miként a tánc is – súlyos és súlytalan események láncolata. Nem lehet úgy táncolni, hogy ne szakadjunk el a földtől, de úgy sem, hogy állandóan a levegőben lebegünk. A két esemény állandóan változó egyensúlya képes csak az idő igazi, nagy ívű érzékelésére. Ha túl sok a súly, földhözragadt és nehézkes lesz az interpretáció – erre gondolhatott Martyn Ferenc. Ha viszont állandóan lebegni akarunk, kontúrталanná, megfoghatatlanná válik mindez. Márpedig a zene a legnagyobb realitás.

Sajnos a zeneoktatásunk a legrosszabb irányban halad. Ehhez természetesen hozzátartozik az is, hogy korábban kivételes magasságokat ért el. A Kodály-módszer a maga idejében igazi világcsoda volt, de az élet más területeihez

– beleértve magát a tágabban értelmezett zeneéletet is – nem tudott szervesen kapcsolódni. Ez persze lehet azoknak a zenepedagógusoknak a hibája is, akik csak egy jól eladható árucikket láttak benne, no meg az egész oktatásé, ami ma legfeljebb különböző szintű szakmunkásképzésekből áll. S nem szabad megfeledkeznünk arról sem, hogy egy oktatási rendszer – legyen az bármilyen zseniális – önmagában kevés az üdvösséghez.

A jelenlegi környezet világszerte nem kedvez a művészeteknek, talán már nem is beszélhetünk a hagyományos értelemben vett művészetekről. A korábban kivételesen nagyra tartott művészeti intézmények és formák mára már a szórakoztatóipar részévé váltak, a zene uniformizálódik, átlagolódik. Régen a zenehallgatás ünnepi alkalom volt, amelyre jó előre felkészült a zenebarát. Sokat várt, tehát megteremtette a lehetőségét annak, hogy sokat is kapjon. Ma már azért kell erőfeszítéseket tenni, hogy csönd legyen körülöttünk. Mindenhol mindenféle zene vesz körül minket, sokféle csatornán tájékozódunk, zenéket konvertálunk a legkülönbözőbb szabványok szerint, törvényszerű, hogy a legrosszabb minőség az, ami mindenhol érvényesül. Előbb-utóbb minden felvételeből mp3 lesz.

Nem az én dolgom, hogy ezzel törődjek. A zenei örökséget nap mint nap újra fel kell dolgozni. Az utókor felelőssége és feladata, hogy mit, hogyan őriz meg. Bach ma sokak számára egyértelműen a legkiemelkedőbb zenei géniusz: mégis az igazi jelentőségét nem a kézírataiból, hanem abból a számtalan értelmezésből tudjuk felfogni, amit zseniális előadók sora az évszázadok alatt erről az életműről számunkra nyilvánvalóvá tett. Ebben ugyanúgy benne vannak a kor- és szöveghű régizenei restaurációk, mint a Swingle Singers.

Hidvéghy István

Kalmár Magda

operaénekes, szoprán (Budapest, 1944. március 4.)

Néha át szoktam gondolni az életemet, leltárt készítek, de sose szomorúan, csak végiggondolom, például egy születésnapon, vagy családi ünnepeken, hogy mi az, amit esetleg jobban vagy másképp csináltam volna. E számvetések azonban nem kötődnek kerek évfordulókhoz. Inkább csak a jó dolgokra emlékezem.

Általában derűlátó vagyok és emberszerető, szeretek segíteni, amennyire tudok. Természetesen az én életemben is vannak olyan szakaszok, amikor kicsit borúsabban látom a dolgokat, de alapjában véve bizakodó típus vagyok. Ez az élet minden területén jelentkezik, a színpadon, a kollégákkal szemben is. Még akkor is megpróbálok segíteni, ha nekem nincs jó kedvem. A színpadon törvény, hogy az ember a magánéletét oda nem viheti ki. Többnyire nem tragikus szerepeket játszottam és énekeltem, tehát már a szerepköröm is arra predesztinált, hogy vidám legyek, de alapjában véve is vidám típus vagyok. Ez otthonról hozott érték; a szüleim sem voltak borúlátóak, sem édesapám, sem édesanyám. Ők nem voltak zenészek, de a nehezebb időszakban is összefogtunk, és inkább a pozitív dolgokat próbáltuk előtérbe helyezni.

Az otthonról kapott értékrendet nagyon röviden meg tudom fogalmazni: engem arra tanítottak, hogy bármilyen helyzetbe is kerülök az életben,

mindig maradjak ember, és ezt én megtartottam akkor is, mikor nekem ez esetleg nem volt előnyös. Nagyon sok olyan helyzet volt az életemben, amikor valakit megvédtem és ebből esetleg nekem hátrányom származott, de én akkor is kitartottam e mellett, és nagyon sok problémám volt ezért, de ha még egyszer kezdeném, ugyanezt csináltam volna.

A szakmától kaptam többek között a Kossuth-díjat, a Liszt-díjat, az érdemes és kiváló művészséget, a Székely-plakettet. Amit a közönségtől és a kollégáimtól kaptam, az az örökös tagság az Operaházban és a Nemzeti Színházban, ahol a Halhatatlanok táborába belekerültem, és közönségdíj volt még valamikor az Erzsébet-díj, amelyet szintén szavazással nyertem, és két nagyon szép díjam van még: a Francia Akadémia nagydíja és szintén Párizsból az év legjobb énekesnője díj (ezt 1972–73-ban nyertem el), ezekre nagyon büszke vagyok. Természetesen az állami kitüntetések is fontosak az életemben, hiszen ez jelentette azt, hogy a szakma is elismer, nem csak a közönség. Mindkettő közel áll a szívemhez. Az egyik azért fontos a számomra, mert az ember a közönségnek énekel, és minden művész azt szereti, ha tapsolnak neki, de van egy belső igény arra is, hogy amiért tanultam és énekelek és dolgozom, azt a szakma is elismerje.

Ezek a szakmai díjak. A közönség pedig az a szeretet, ami nagyon fontos a számomra a mai napig.

Nem szeretem a nagy szavakat, hogy – mit adok át a közönségnek. Ez belőlem jön, ehhez volt tehetségem. Ezt már gyerekkoromban a szüleim is felismerték, és kicsi eltéréssel egyenes út vezetett az Operaházba és a színpadhoz. Mint minden művész, én is a közönségért, ugyanakkor saját magamért is teszem, amit tehetek, hiszen rá kell jönnöm, hogy erre születtem, ehhez értek és ezt szeretem csinálni.

Alban Berg: Lulu

Valószínűleg minden '44-es, szóval mi egy másik korban, egy másik világban születtünk, másfajta szemlélettel jártuk a színházat, mint ahogy most a fiatalok. Nekem fantasztikus életem volt akkor, és olyan nagy nevek közé kerültem be az Operaházba, mint Melis György, Ágai Karola, László Margit stb., nem akarok mindenkit felsorolni, nem is tudok. Amit szeretnék ajánlani a fiataloknak, a következő nemzedéknek, hogy ha egyszer úgy érzik, ez a hivatásuk, akkor tényleg a hivatásuk legyen, tehát ne csak egy „dolgozóba” menjenek be. Nehéz helyzetük van, ez az igazság, mert nincs társulat. Nekünk könnyebb dolgunk volt, mert „családban” éltünk, mindenki, még a magánéletünk is ott zajlott a színházban, de hiszen erről szól a színház. Ma már ez megszűnt. Kevés az olyan társulat, ahol családias az atmoszféra, a kor szelleme és a technika világa sajnos ezt megszünteti, már nem olyan romantikus az egész színházi világ, mint amilyen a miénk volt. Én csak azt szeretném, hogy egy picit a fiatalok ne akarják nagyon eltaposni mindig azt, ami volt, hanem az alapokat azért csak nézzék, érezzék meg – nem mindig rossz az, ami régen volt.

A válaszokat lejegyezte Sz. Gy.

Csuday Csaba

irodalomtörténész, műfordító (Kassa – ma: Szlovákia, 1944. március 12.)

S hány hét a világ?, kérdezi a költő a végén, reménytelenül. És én is, a „hetvenkedni” készülő, osztanám lemondóan bölcs legyintését, ha nem érezném inkább viccnek ezt az egész zárszámadásdit. Vicces, de már tudom, a fele se tréfa, s a mosoly lassan arcomra fagy... Különösen mióta lenyűgözve tart egy kép: a túlpárt vízszintese Lovasról, a domb magasából.

Van valami félelmetes, de egyben vigasztaló is a mozdulatlanságában.

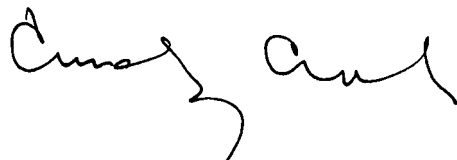
Tombolhat vihar, perzselhet nap heve, lehet hó és jég, ez a Tihanytól Siófokig elnyúló vonal, bár néha közelebb jön, néha távolodik, mindig ott van, mindig ugyanott. Hol kristálytiszta, hol párába oldva. Olykor éjjeli gyöngysorként, melynek fénye a tücsökgzene ritmusára lüktet. Folyton változik, mintha eleven volna, holott élete pusztá káprázat, hiszen változatlan: nem emberi. Állandósága vigasztalna, de közönye riaszt, lázít. Jóságos és ridegen elutasító. Ha nézem, nevetségesnek érzek bármit, ami voltam, vagyok, leszek. Semmiségnek, semmisnek.

Pedig sorolhatom semmisségem ellenérveit: a szinte teljes esélytelenségből indulva (alig kétkilós, kései, hatodik gyerek; nyomorúság, betegségek; már több mint húsz évvel éltem többet apámnál) mégis elég nagyra nőttem, elég messze értem. Hála szüleimnek, felsőbb akaratnak, szerencsének. Kassáról, az ostromból kimenekítve felnőhettem a Törökvész és Pasarét közötti domboldal (akkor) mesés, távlatos terében, paloták és putrik, rétek és csalitok, barlangos sziklák, gyümölcsösök és elvadult kertek között. Voltak jó iskoláim, kiváló tanáraim (köztük is a legkiválóbb Németh G. Béla a Rákócziiban). '56 telén, Zakopane fölött kaptam, századmagammal, a jólelkű lengyel postásoktól egy zsák ruhát, három feledhetetlen hónapot és a havasok szerelmét. Gimnáziumi nyárraimon dolgoztam hivatalban, raktárban, kocsikísérőként, bicskás cigányokkal. Egyetem előtt belekóstoltam a kórházi műtők, a műszaki rajzoló, a könyvtári segéderők munkájába. Lettem magyar–spanyol szakos tanár. Éltem egy évig az ösztöndíjasok gondtalan (de nyomasztó) életét Kubában. Tanítottam gimnáziumban, voltam munkáskollégiumi nevelőtanár, filmrendező asszisztensjelölt, majd rovatvezető a Nagyvilágnál. Bejártam a nagyvilágot, Varsót, Kijevet, Prágát, Pozsonyt és Kolozsváron, Vásárhelyen át Bukarestet; láttam Belgrádot, Moszkvát és az üzbég Tien-san hegyeit. Bekerültem a tollforgatók síválogatottjába, versenyeztem (tisztos-közepes-magyarosan) Bormióban, Les Arcs-ban, Andorrában, Japánban. Lett belőlem kulturális diplomata Madridban, nyakas kalvinista létemre tanszékvezető (decens docens) a katolikus egyetemen. Van szép családom, megtartó és (mindennek dacára és ellenére) kitartó feleségem, két derék, tehetséges fiam, három csodás unokám. Csodáltam kubai, domi-

nikai hófövenyt, türkiz tengereket; a „japán Alpok“-ban teát osztó parasztszszonyok arcán anyám kun vonásait (fekete mandulaszeme most Anna unokám arcából mosolyog rám). Hetvenkedés? Tények. Makacs semmiségek.

Írtam és publikáltam verset, prózát, esszét, tanulmányt és kritikát; fordítottam remekírókat versben, prózában és drámában. Néhányukkal találkoztam is: Cortázzal kezeltem a havannai repülőtéren; Bioy Casaresszel, Octavio Pazzal, Carlos Fuenteszel, Vargas Llosával, Semprun miniszter úrral beszélgettem is. Voltam királyi fogadáson a madridi Palacio Realban (János Károlytól tíz évvel később megkaptam a spanyol Polgári Érdemrend komtúri keresztjét); írtam díszdoktori beszédet Göncz Árpádnak; jókat pingpongoztam Szigligeten, többek között Spiróval, Kertész Imrével. Lettem doktor-tudor Borgesből és a latin-amerikai „fantasztikusok“ határvadász filozófiájából. Tanítottam Cervantest; a *Don Quijote* magyar története és az életéért író vén nyomorék lepantói hős (akit elmondtak már mindennek; volt gyilkos, sikkasztó, tehetségtelen műkedvelő, zsidóivadék, homokos stb.) rejtőzködőn szabad szelleme elvezetett külhoni konferenciák pódiumára, sőt a Búsképű hatalmas spanyol enciklopédiájának hatodik kötetébe és Esti-Esterházy kosztolányis-borgeses legendáriumába is (német változatát nemrég volt szerencsém kézbe venni a berlini „Írók Boltja“-ban). És, végtére, DQ megerősítette: lassan hetven éve tartó szorongásom indokolt. Nem csupán meszesedő makulám miatt látom homályosan magam és világom, az a bizonyos *tükör* is homályos, repedezett és maszatos. Most vesztésre ítélt (mindig magára záruló) dj-nek mutat; képmásom lemezlovagos kalandjait igyekszem még papírra vetni, s remélem, mire hetven leszek, meg is jelenik.

De hány hét még a világ? A rendíthetetlen vízszintes hol megvigasztal, hol nyugtalanít, hol felbőszít. Hallgat, de már megigézett. És vonz, mint a mágnes.

Géczi István

labdarúgó, edző (Sajóóros, 1944. március 16.)

„Végtelen gyorsan száguld az idő, akkor tűnik ez fel leginkább, ha a múltba tekintünk.” (Seneca)

Amikor a megtisztelő felkérés megérkezett hozzám, napokig gondolkodtam arról, hogy mit is tartalmazzon (önéletrajzot, pályafutást, főbb állomások sorát az életemből stb.). Így jutottam arra, hogy visszatekintek az elmúlt 70 évre.

Gyermekkorom és a hozzá tartozó iskolai éveket Zaránkon töltöttem, négygyermekes család harmadik gyermekeként. Középiszkolai tanulmányaimat az egri Alpári Gyula Közgazdasági Technikumban végeztem. Ez a négy év sokrétű foglalkozásokkal telt el. A tanulás kötelezettségén túl az iskola kulturális (népi tánc, színjátszás), sportélete (atlétika, középiskolai városi, megyei versenyek) és a sporton belül a labdarúgás edzései, mérkőzései az Egri Sportiskola labdarúgócsapatában. Ekkor dőlt el végérvényesen, hogy a tanulás mellett a labdarúgó-kapusság felé veszem az irányt. A Sportiskolával megyei II. helyet szereztünk meg, amit a megyei válogatottság követett, majd az országos döntőben, a tatai edzőtáborban szintén második lett a Heves megyei válogatott. Ezt követte, hogy beválogattak az országos ifjúsági válogatott keretbe. Az út úgy folytatódott, hogy a Nemzeti Bajnokság legfelsőbb osztályában játszó (NB I) Újpesti Dózsa-

tól, a Budapesti Honvédtól, a Ferencvárosi Torna Clubtól kerestek meg az odaigazolás végett. A sorsdöntő ígéretnek meghallgatása után az anyagi lehetőségekkel szemben a Ferencváros edzőjének, Mészáros Józsefnek a szavait tartottam és éreztem a legértékesebbnek rám nézve. A mondat, ami megfogott: „Én mást nem ígérek neked, csak azt,

hogy ha úgy állsz hozzá a munkához, ahogy én szeretném, válogatott kapust csinálok belőled.” Másnap a szüleim jelenlétében aláírtam az FTC-be az átigazoló lapot.

Hála az égnek, az edzőm tartotta szavát, mert én is azon voltam, hogy a pályán kívül és persze belül is megfeleljek az elvárásoknak. A későbbi eredmények fényesen bizonyították az adott szó súlyát, felelősségét, amihez a kitaró, sokszor a szenvedés határát súroló áldozatos munka meghozta gyümölcsét!

1962–1979 között 509 bajnoki, illetve kupa(tét)mérkőzést játszottam.

Bajnokcsapat tagja: 1962/63, 1964, 1967, 1968, 1975–76.

Kupagyőztes csapat tagja: 1965, Vásárvárosok Kupa, 1972-ben és 1974-ben Magyar Népköztársasági Kupa (MNK).

Magyar válogatottság 23 alkalommal.

Olimpiai ezüstérem 1972, München.

UEFA Kupa 1968, ezüstérem.

Kupagyőztesek Európa Kupája, ezüstérem, 1975.

Európa-bajnokság, 1972, negyedik helyezett.

Természetesen a labdarúgás mellett végeztem a felsőfokú tanulmányaimat. 1968-ban a Testnevelési Főiskolán tanári diplomát vehettem át, 1984-ben ugyanott védtem meg a doktori disszertációm.

Labdarúgó-pályafutásom befejeztével a Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetem testnevelője, majd tanszékvezetője posztján dolgoztam. A lakóhelyemen az itt lakók kérésére jelöltek és megválasztottak tanácstagnak, így bekapcsolódtam közvetlen módon is a kerület (XV.) közfeladatai ellátásába. Talán a közösségért elvégzett munkám által erre érdemesítve, 1985–90 között országgyűlési képviselőnek választottak (75,3%), amely feladatot úgy ellátni, hogy a lelkiismeretem tiszta és később is nyugodt maradjon, nem is olyan egyszerű feladat volt. Javaslatomra a parlament létrehozta az ifjúsági és sportbizottságot, amelynek elnökévé választottak. Ezzel a legfelsőbb törvényhozásban helyet kapott az ifjúság és sport ügyeinek állandó bizottsági szintű feladatellátása.

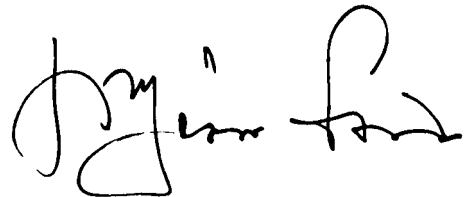
Az aktív sport, az egyetemen eltöltött évek után is maradtam a sport és az ifjúság közelében, mert lakóhelyemen, Budapest XV. kerületében az Ifjúsági és Sportközpont vezetőjeként tevékenykedtem nyugállomány-

ba menetelemig. 2006-ban Heves, 2008-ban Budapest XV. kerületének díszpolgára kitüntetést kaptam.

E néhány soros visszatekintésemet azzal zárom, hogy számos helyen és alkalommal segítettek az iskolákban a tanárok, a diáktársak, a sportban edzőim, vezetők, csapattársak. A munkahelyeimen a kollégák, munkatársak. Köszönetet mondok érte!

Végül mindaz, ami mögöttem van életem során, nem győztem és győzöm eléggé hangsúlyozni: a szülői-családi háttér, amelyben felnevelkedtem, 1965-beli házasságom, feleségem biztosították a nyugodt élethez, munkához a hátteret.

Büszke vagyok gyermekeimre, Anikóra (48-szoros magyar válogatott kézilabdában, Európa Kupa-győztes a TuS Walle Bremen színeiben) és Gáborra (45-szörös magyar válogatott jégkorongban, háromszoros magyar bajnok az Újpesti Dózsa színeiben, egyszeres Magyar Kupa-győztes), a sportban és munkában elért eredményeikre; unokáimra, Gergőre (az FTC felnőtt csapatának jégkorongozója), Ritára (a KSI ökölvívója) és Márkra (a szülők útját folytatja, kézilabdázik), akik talán a szülők útját járva sikeresek és boldogok lesznek.

Botár Attila

költő, műfordító (Székelyudvarhely – ma: Románia, 1944. március 17.)

Ahogy a teljes szobrot a templomok emberszem nem érhetne magasában teljesen kifaragták régi mesterek, úgy kellene eljárnom ezzel a hetven sor konfesszióval, hiszen a hol nyájas, hol ádáz olvasónak – jól tudom – nem szoroz, nem oszt, kíváncsisága is minimális egy vidéki költőféltre. Akár úgy is tehetnék, mint az egykori fazekasmester, aki tréfából a még égetetlen agyagedény belső oldalára rótt fel néhány

szavas vagy néhány találó vonallal rajzolt képecskéjét, véleményét a világról, a földi vagy égi isteneiről, s aki iszik az edényéből, még józanul sem láthatja.

1944-ben születtem, az akkor (is) magyar többségi lakosú Székelyudvarhelyen. Kedves szerkesztő asszony kedvéért íratik ez ide, ki minap kérdezte, hogy mit tudnék mondani a kisebbségi létről a mikrofonba. Azon kívül, hogy mindenki kisebbségnek születik, az ember gyermeke azt is elmondhatja: a természetben, sőt a szemmel aligha vizslatható alakú, tömegű és az észlelési küszöbünket el sem érő életkorú elemi részecskékről is ugyanaz mondható. Egyedek. Amit nem kell, nem is lehet túlságba vinni, mert könnyen megszűnnek az életfeltételei. Ennyit a Teremtésről. Születésem őszen el kellett hagynunk Udvarhelyt, hogy fiatal gyerekkoromtól, gondolatban azóta is állandóan otthon legyek.

A paradoxonokat nem feloldani kell, inkább leváltani. A meghatározottságot a művészetben is az adja, milyen bátran tud például egy Dürer hozzányúlni az Evangéliumhoz, és milyen bátran a kardhoz. A szónak Balassa Bálint-féle, szó szerinti értelmét is ideálíthatnám, de az ajtósi aranyműves gyermeke sem volt kevésbé magyar.

A dűneri példánál maradva, a krédó és a kard szolgálatába álló művészet, irodalom kikerülhetetlen ellentmondása, hogy mennyire tud, akar, törvényeihez számlálja-e az alkotó személyiség: kisebb, de létfeltételeit ugyancsak meghatározó „atyafisághoz” tartozik. Akár Zrínyi Miklós, Balassa, Csokonai. Az utóbbi török és német mintára írt verseit, fordításait rövid és elég ismeretlen életére tekintet nélkül bízvást sorolhatjuk a világirodalom krónikájába, holott nem éppen volt vádolható német- vagy törökbarátsággal a debreceni poéta. Ugyanez tárható fel a messze szakadt festőnél. A *Nagy Szulejmán* című alkotása, a kereszténységből kiüldözött görög-római mitológiai elemek, noha a reneszánsz küszöbén ismét létjogosultságot nyertek, nem voltak feltétlen üdvözlendők sem Itália, sem a német választófejedelmek körében, még kevésbé a Luther-féle vallásban.

Milyen paradoxon volt a családjunkban két költő, apa és fia! Iparoscsalád, korábban lófő székelyek (apai ágról) és messziről települt örmények ivadéka lévén a krédó és a kard kérdése éppen úgy élt, mint korábban a főrangú világi és

egyházi udvarokban. (S azóta is, csupán a krédó tárgya változott materiálisabbá, s a fegyverek pusztítóbbakká.) Apám, Erdélyt elhagyva, Budapestre esküdött, gondolta, ott aztán lehet élni, lehet írni, lehet megjeleni. Nem tudta, hogy a „lapok” már nagyon korán – és nem neki! – voltak „leosztva”? A szülők válásába is belejátszott az irodalom, de ha higgadtan, aggályok nélkül nézem, nem követve az ős(öm) útját: nem veszítettem. Gyakran vetik szememre az egészséges önszeretet hiányát. Nem vagyok eléggé önironikus, ha azt mondom, nem kell a vakondot a színekre megtanítani. A krédóm egyébként: arra a „kemény idillre” törekedni, ami a szabadság és az igazság közötti határvonalat eltüntetve nemesíti verssé a tünékeny teremtetést. Ehhez nem kell nagyon „látszani”.

Ehhez Romain Rolland pár szava is elég egy ragyogó regényéből: „a magyar parasztasszonyok fiókba zárják legragyogóbb hímzéseiket” (*Az elvarázsolt lélek*). Aztán – ezt már én teszem hozzá – azokból a fiókokból előkerülve jut szín, forma, szellem a ma még talán fel sem épült, belső házfalakra.

Bóta Ágnes

Voith Ági

színművész (Budapest, 1944. március 17.)

Az édesapám fantasztikus ember volt, katonatiszt, elég szigorúan nevelt. Szüleim egyáltalán nem akarták, hogy erre a pályára menjek, zongoristának szántak, zongoraművészt szerettek volna belőlem csinálni, de gyerekkoromban rengeteget voltam színházban, mert elfoglaltak

voltak a szüleim, éppen ezért egy csomószor mint kisgyerek ott ültem a színházban, néztem az előadást, mert nem volt éppen személyzet (nevelőnő volt mellettem egyébként). Az édesanyámat, Mészáros Ágit imádtam, de soha nem jutott eszembe, hogy én is erre a pályára menjek. Véletlenül alakult így. Az iskolában érettségi előtt

be kellett írni, hogy ki milyen pályára szeretne menni, milyen egyetemre akar jelentkezni. Én három dolgot jelöltem meg: Közgáz, Iparművészeti Főiskola, Színművészeti. Ez is azért történt így, mert volt egy osztálytársam, aki jelentkezett a Színművészetre, és olyan tehetségtelen-

nek tartottam, hogy azt mondtam, ha ő megpróbálja, akkor én is. Legelőször a Színművészetre volt a felvételi, és, mit ad isten, megfeleltem.

A hatvanas években telt ifjúságom, amikor itthon nem volt egyáltalán semmilyen szabadság. Semmi mást nem akartam, csak élni, engem csak az izgatótt. Az élet maga, én akkor

Fotó: Puskel Zsolt

Hippolyt, a lakáj

Aranka szerepében, Karinthy Színház

nem vettem ezt a szakmát komolyan. Akkor az számomra játék volt. Az állhatatosság később jött, a szakma iránti komolyságom szintén. Abban az időben még sokkal fontosabb volt maga a szabadság, hogy éljek, hogy menjek, ami most mindenkinek magától értetődik. A gyerekeknek ma már természetes, hogy bármikor elmehetnek bárhova. Én egy darabig Olaszországban nevelkedtem, egy évig Svájcban, ez akkor óriási dolog volt, ami ma elképzelhetetlen. Szüleimtől igazságérzetemet örököltem, a becsületemet, a gerincemet. Gyűlölöm a hazugságot és a gerinctelen embereket, a gyerekem is abszolút gerinces, becsületes ember. Ezt szeretném továbbadni, mert úgy gondolom, hogy ez a legfontosabb.

Nem vagyok harcos típus. Nem vagyok irigy. Ha valaki jó a színpadon, ha más játssza a főszerepet, amit én szerettem volna, arra sem vagyok irigy, ha jó. Se versenyző típus nem vagyok, se harcos típus. Inkább szemlélődő. Soha nem könyököltem, nem kapaszkodtam, nem harcoltam, én másképp látom az életet. Nem voltam soha karrierista. Látom, hogy ma ez nem jó szemlélet, mert a XXI. század

pont a harcos típusokat kívánja, mindenkit a karrierje érdekel leginkább, meg a pénz. Ez nekem nem volt fontos. A hippikorszakban voltam fiatal, ezt a világot tartottam a magaménak, a szeretet volt a legfontosabb az életemben. Hogy engem szeressenek és én szeressek.

Szeretek kiállításokra járni, szeretek külföldre menni, és belehelyezkedni azoknak az embereknek a lelki világába és életébe, ahova megyek. Nem turistaként szeretek utazni, hanem hosszabb időre, hogy átvegyem az életritmusát annak a népnek, azoknak az embereknek, ahova megyek.

Egy lehetőség volt az életemben, amit kihagytam, ami soha vissza nem térő alkalom. Azt mondják, az embernek mindig egy igazi lehetősége van. Huszonnyolc éves koromban egy Hurok nevű amerikai cég ideküldte a művészeti menedzserét, mert vitték a Rajkó zenekart Amerikába. Akkor, a hetvenes években ez nagyon nagy dolog volt. Rengeteg énekesnő közül kiválasztott engem ez a művészeti vezető, aki különben Antonio Gadesnek és Frank Sinatrának is menedzsere volt. Kiválasztott engem, és azt mondta, hogy jóllehet nem cigány énekesnő vagyok, ő engem kivisz, kitaníttat, megtaníttat angolul, elvisz Las Vegasba. Akkor negyedik hónapos terhes voltam, és azt mondtam, hogy nem. Abban az időben ez hatalmas lehetőség volt. Óriási sztárt tudott volna belőlem csinálni. De nem. És ez volt az ok. Ezt senkinek nem mondtam még el. Világsztár lehettem volna. †

A válaszokat lejegyezte Sz. Gy.

GELETA LÁSZLÓ | MAGYAR ÉLETFA

SEVILLAI VILÁGKIÁLLÍTÁS 1992, MAKOVECZ IMRE: MAGYAR PAVILON (RÉSZLET)

FARKAS ÁDÁM | RECSKI EMLÉKMŰ

FERENCZ ERNŐ LAJOS | KÉZI NYUVASZTGTÓ

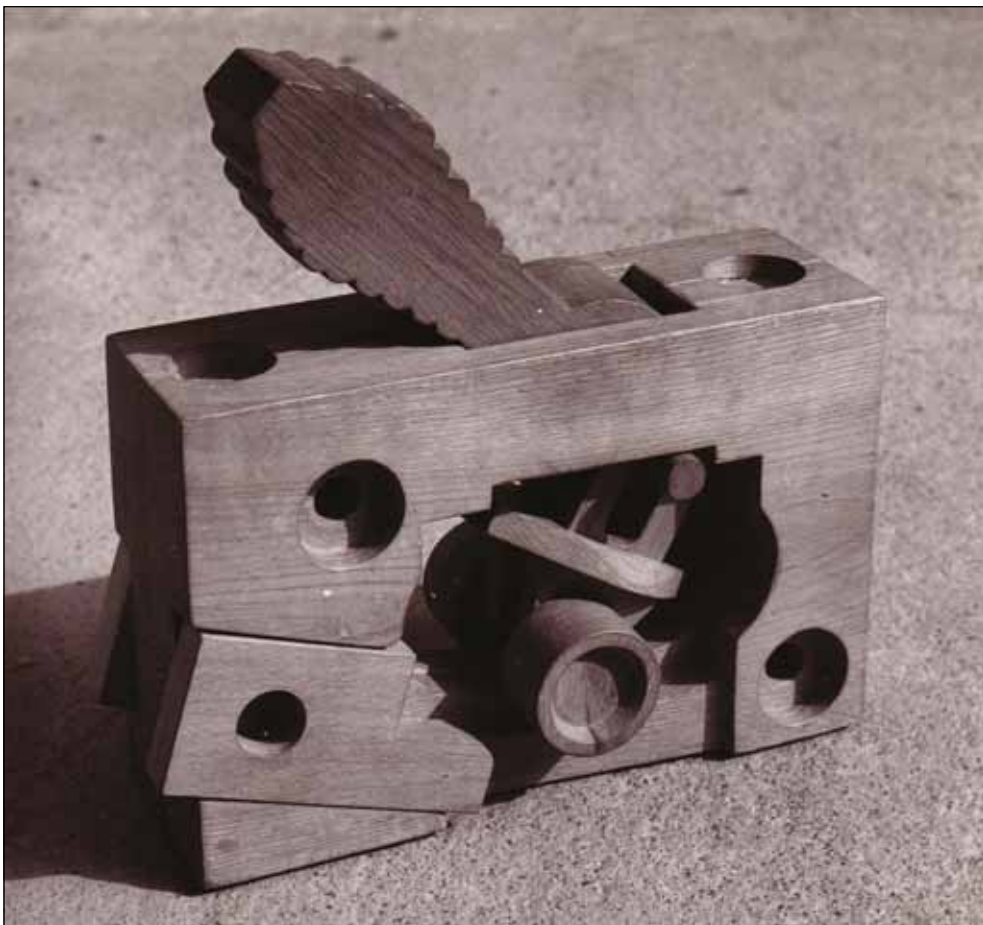
SZKOK IVÁN | LAKODALOM (RÉSZLET)

HOLDAS GYÖRGY | SÉTÁLÓ FA

TÖLG-MOLNÁR ZOLTÁN | FUI

KÉRI ÁDÁM | ÁRAMMEGSZAKÍTÓ 3

MAYER BERTA | GYALOGOSOK

SZABADOS ÁRPÁD | SZIMMETRIKUS III.

JÁVOR PIROSKA ALKOTÁSA

N. HAMZA ERZSÉBET MUNKÁJA

Szabados Árpád

grafikus- és festőművész (Szeged, 1944. március 18.)

(Az ember nem szívesen ül fordítva a lovon. Visszatekinteni kényelmes, de öregedvén az előretekintés egyre sürgetőbb.)

Mészöly Miklóst kocsiztattam haza a Városmajor utcába a hatvanadik születésnapjára ünneplése után. Akkoriban kaptam az első szemüvegemet, és panaszkodtam, hogy nem látok jól közelre. A válasz rövid eszévé kerekedett, aminek az volt a lényege, hogy idősebb korban a közeli dolgok meglágyulnak, elmosódottá válnak, míg a távoliak (a tú hegye) egyre élesebbek lesznek.

A tú hegyénél egy mély, mohazöld brokátanyagot látok arany-okker levélindákkal. Ez az a nagyon korai premier plán, ami Eizensteinnél a fehér orgona volt. Utólag tudom, hogy nagyanyám házikabátjának az ujjá ivódott be az emlékezetembe. Skóciából érkezett a születésemre, és a háború miatt egy hónap helyett három évre itt ragadt.

Egy interjúban arra a kérdésre, hogy milyen jelentőséget tulajdonítok a kálvinista és skót gyökereimnek, azt válaszoltam: ahogy öregszik az ember, nem fölfelé nyújtózik, hanem egyre inkább lefelé. A gyökereit kezdi vizsgálni. Édesanyám egyetlen gyermekként Mallaigban (Skóciában) született, édesapám Rozsnyóhoz közel, Körtvélyesen, késői – három nővér mellett negyedik – gyereként jött a világra. Lelkész lett, mint az édesapja, aki fiatalon halt meg. A csonka család – a kitelepítése után – Miskolcon, egy vagonban élt. Az édesanyját is hamarosan elvesztette. A Kálviniumba került, árva gyereként nőtt fel. Édesanyját, nehéz körülmények között, a nagyanyja nevelte fel Biggerben. A szülei tönkrementek. Egy panziót igyekeztek fönntartani, de az édesapja német volt, és ellenségként táborba vitték. Kislánykorának nagy részét járógépjében töltötte (ami elszigetelte a többi gyerektől), de szerencsére fölépült, ahogyan édesapám is, akinek csak a gerince melletti, másfél arasznyi, durva forradás emlékeztetett az orvosi műhibára.

Alkatilag a végletekig különböztek egymástól, de a fenti momentumok nagyon hasonlóvá tették őket a világhoz, az emberekhez való viszonyukban. A kiszolgáltatottság és az egyedüllét nem volt ismeretlen a számukra. A dolog jobbik olda, hogy hamar önállóak lettek, és lélekben megerősödvé alakították az életüket. Édesapám évfolyamelsőként végzett a debreceni teológián, ami azzal járt, hogy egyéves ösztöndíjat kapott Glasgow-ba, ahol édesanyám akkor végzett textiltervezőként a híres Mackintosh-féle School of Artban. Megismerkedésük után – apám hazautazott – négy évig leveleztek. Édesanyám ideköltözött, házasságot kötöttek. Nem volt könnyű dolga, nemcsak az anyagiak miatt: papnének lenni idegenként, vidéken...

Csodálatos szülők voltak. A „kálvinista” háttérből három mozzanat volt nagyon fontos. Először: apám hivatásából következett, hogy sokak sorsával

azonosult, és – ha nem is kötötték gyermekként az orrunkra – akaratlanul szembesültünk ezzel.

Másodszor: soha nem volt szó pénzről, szerzésről. Harmadszor: lazák voltak a játékszabályok, de a képmutatást és a hazugságot nem tűrték. Jellemző, hogyan reagált arra, amikor a tornatanárom barátilag szólt apámnak, hogy én káromkodom a legcsúnyábban a focicsapatban. Nem azt mondta, hogy nem illik, hogy a pap fiáról mit gondolnak az emberek, hanem azt, hogy megcsúfolom az anyanyelvemet, és a silány beszéd előbb-utóbb a gondolkodásomat is lealjasítja.

A skót gyökerek korábban nem foglalkoztattak. De arra kellett rájönnöm, hogy édesanyám lénye, a gyerekkori mesék, az onnan származó tárgyak (máig az ő evőeszközeit használjuk) nem csaptak be. Amikor először utaztam Skóciába, a második kiállításomra (az első kiállításomra nem mehettem el, nem kaptam útlevelet), otthon éreztem magam. Az emberek reakciója, gondolkodásmódja természetes volt számomra – annak ellenére, hogy lényegesen több időt töltöttem más országokban.

Sokszor kérdezték, miért nem akarok Nyugaton élni. Nem értettem a kérdést. Soha nem merült föl bennem, hogy máshol éljek. A talpamra tapadt földet a tenger sem tudja lemosni. Szerencsésnek érzem magam, mert hamar tudatosult bennem, hogy hol élek, és az is, hogy a boldogságom ide köt. Annak ellenére, hogy a boldogságot magamban hordozom, és mindig törekedtem rá, hogy ne legyenek feltételei. Ne azért legyek boldog, mert valami fontosnak látszó dolog történik velem. Természetesen vannak kitüntetett pillanatok, amikor az ember a létevidencián túl is örül az életnek. A túl nagy kilengések után vákuum keletkezik. A boldogság egyenletesebb, kisebb, de folyamatos hatásokból építkezik. Ha nem érthető félre, azt is mondhatnám, hogy a boldogság a kielégíthetlenség folyamatos fölszámolása, aminek – szerencsére – soha nem jutunk a végére. Mikor vagyok boldog? Ha hallom, hogy nő a fű. Ha fával dolgozom, és érzem a gyanta illatát. Ha szerethetek, ha szeretnek. Ha az szuszog mellettem, akit szeretek. Ha sokan ülnek körül az asztalt, és jól sikerült az étel, amit eléjük teszek. Ha valami jó történik a szeretteimmal, barátaimmal, tanítványaimmal.

Ha Mozartot, Bartókot hallgatok. Ha Aranyinak, Weöresnek fölidéződik bennem egy-egy verssora. Ha Egry- vagy Matisse-képet nézek... A boldogság viszonylagos és önző.

Önző, mert – sajnos – nem adható át másoknak. Ahogyan az emlékeink sem.

Biernaczky Szilárd

etnológus, könyvkiadó (Budapest, 1944. március 24.)

Visszatekintve leginkább a kacskaringók tűnnek elém, amelyek egyébként szerény és nem túl zajos pályámat jellemzik. Tizennégy évesen (1958) nagy magyar költő akartam lenni (írtam aztán kb. 26 éves koromig, néha még érett fejjel is, némely versezetem talán nem is olyan rossz, de lényegében kiadatlanok). Miután a kezdetektől tanultam zenét, zongoráztam, később nagybőgőzni is tanultam (bár 3. zenei osztályban órákra nem járva szolfézsából megbuktam), tizenöt évesen (1960) apám elvitt Sugár Rezsőhöz (politikamentes pályát szánva nekem), és így elvégeztem a Konzi zeneszerzés szakát (1960–1964): később lett belőle egy szolfézs-zeneelmélet oklevél. Bár néha álmaimban (vagyis képzeletben) ma is komponálok, *nagy műveket* – isten tudja, kinek a dicsőségére, az újpesti Könyves Kálmán Gimnáziumban (1958–1962) olaszt tanulván húszévesen elkezdtem a bölcsészkarra járni. Párhuzamosan végeztem el a Konzi főiskolai szakát (1964–1967) az egyetem első éveivel: először olasz (1965–1970), aztán néprajz (az első-második évfolyamot egyszerre, 1972–1976), végül magyar szakon (hároméves kiegészítő, 1977–1980) végeztem, így majd 16 évig koptatva az egykori piarista épület lépcsőit.

Két közjáték emlékeit kell felelevenítenem. Mintegy három éven át (1969–1971) voltam a csepeli tánc-

együttes folklórzenekarának a vezetője, s ennek második évétől alapítottam meg a Vivaldi kamarazenekart. A szűk két év során kb. 30 koncertet adtunk, és szinte a hetente új kantátát alkotó Bach életmódját élhettem át. Majd 40 koncertet másoltunk szét szőlőmokra éjszakánként és mutattunk be elsőként a

névadó olasz mester G. Malipiero által 1942-ben felfedezett 600 versenyműve közül.

A másik közjáték abból adódott, hogy a nappali szakos olasz diploma megszerzését (1970) követően állás után kellett néznom, bár mellékállásban a főiskolai és egyetemi évek idején tanítottam Pest megyében zongorát, szolfézszt, gitárt és harmonikát, utóbb a Konziban énekeseknek olasz nyelvet. Végül az azóta megszüntetett, bár már akkor majd százéves Egyetemi Lapok (ELTE) szerkesztőségébe kerültem újságíró munkatársnak (1970–1982), amelynek később (1973-tól) felelős szerkesztője lettem. Ehhez aztán még az újságíró-iskola elvégzésére is köteleztek.

Életem két nagy buktatóját a zene, valamint az olasz nyelv és irodalom hozta. Durkó Zsolt példáján felbuzdulva szerettem volna Rómába kijutni Petrassi mesteriskolájába. Azonban a Zeneakadémia öt éves kurzusára kétszer is sikertelenül próbáltam bejutni (előbb Szabó Ferenc vágott el, aki szerint az akkor viselt szakállam nem

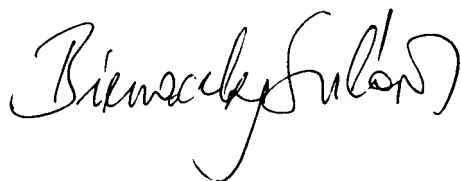
kubai, hanem '56-os volt, másodszor-ra Kovács Dénes rektor úr jelentette ki, hogy minek ennek a Biernaczkynak három diploma?... mivel akkor már jártam a bölcsészkarra). A másik: hosszú éveken át a szótáríró kiváló italianista, Herczeg Gyula biztatása mellett vártam arra, hogy mellette dolgozhassak valamelyik egyetemen, de mire sok év múltán mesteremnek, '56-os kirúgását követően, sikerült visszajutnia az universitas falai közé, Szeged helyett végül Pécsre, engem elvitt az élet.

Az afrikai kultúra iránti érdeklődésem 1969-ig nyúlik vissza, amikor is elkezdtem Solymosi János, illetve Grabócz Miklós meghívására a Rádió *Népzenei Magazinja* (utóbb *Népzenei Hangosújság*) számára (majd húsz éven át) Európán kívüli hagyományos zenét tartalmazó hanglemezeket ismertetni. Ebből nőtt ki aztán a *Fekete-Afrika zenéjéből* című, előbb 35, majd újabb 5 részből álló rádiós előadás-sorozat (első sugárzása: 1977–1978). És ehhez járult hozzá még a végtelen tanítványi szeretettel körülvett Tálasi István professzor invitálása, már amennyiben (már állás mellett) végezzem el a néprajz szakot.

Az Egyetemi Lapoktól megválva az ELTE TTK Regionális Földrajzi Tanszékére kerültem, ahol az általam alapított Afrikai Kutatási Program fellett az áldott emlékezetű Sársfalvi Béla professzor bábáskodott. (Közben jó néhány éven át – 1984–1989 – a Kórusok Országos Tanácsa KÓTA c. folyóiratát is szerkesztettem.) Néhány kiadvány, három sikeres nemzetközi konferencia (1982, 1984, 1989) és persze az egyetem folklór tanszékével való hathatós együttműködés őrzi ennek az Afrikával telt évtizednek (1982–1992) az emlékét. Majd amikor megalapítottam a Mundus Ma-

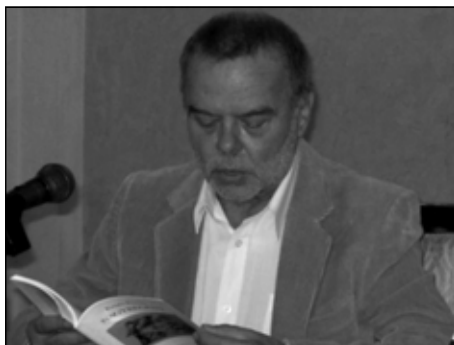
gyar Egyetemi Kiadót, amely fennállása idején (1990–2010) több mint 200 értékes művet tett közzé, jóval kevesebb idő jutott Afrikára. Mára azonban nyugdíjasként (a kiadói terhektől megszabadulva) ismét egyetlen szívszerelem az, ami leköt, amerre az arcomat fordítom. S ez Afrika, illetve annak a hagyományos kultúrája.

Ami a magánéletemet illeti, édesanyámat nem ismertem, mivel ő szegény, háborús terheltég következtében, önkezével vetett véget az életének (1946), amikor én két éves voltam (az ő szülei még a háború vége felé, az ostrom idején haltak meg). Apám, apai nagyszüleim viszont mindig mellettem álltak. Teca anyám, akit én 32 éves koromig az igazinak tudtam, teljes gyermekkorot biztosított, bár 13 évesen új anya állt a házhoz, aki ugyancsak mellettem állt. Három féltestvérem közül különösen a két kisebbiket teljes értékű édestestvéremként ismerhetem mindmáig. Jómagam kétszer nősültem. Boldog házasságot nyomán, harminc év elteltével az első megszükkült, és csendesen elváltunk. Az akkor már 18-on túl lévő gyermekeim feleségemnél maradtak. A második szépségekben telten máig tart. Utódaim már jó ideje felnőttek: Orsi lányom és Gergő fiam is küzdelmes életet él, de mindketten igyekeznek a maguk módján helytállni. Íme, nem is hiszem, már szinte eljött a hetvenedik év, de ma is naponta meg kell küzdenem a megélhetésért... (A részletes életrajzom egyébként megtalálható az Afrikai-Magyar Egyesület – AHU – honlapján.)

Kenéz Ferenc

költő (Nagyszalonta – ma: Románia, 1944. március 24.)

(Szinopsziszváltozat az életemhez – Egy-egy sorban a hetven évről)

1944. Születtem Nagyszalontán, március 24-én. Szakadt a hó.
 1945. Édesapám Szibériában. „Fiam, mindent megettünk, ami mozgott!”
 1946. Édesanyám harmincöt éves. Nővérem kilenc. Miből élünk?
 1947. Első emlékkép: gőz, gőz, gőz, gőz és óriási, kék mozdonykerekek.
 1948. A Váradi úti óvodában betörik a fejemet. Először s utoljára.
 1949. Az ágy alatt mutogatjuk egymásnak Marikával. Tök sötét van.
 1950. Amerikai traktor áll az udvarunkban. A mienk. Még a mienk...
 1951. Első tanító nénim... – Jézusom! nem jut eszembe a neve.
 1952. Megismerem a nagyfiúkat, ellopják a kicsik almáját.
 1953. Meghal Sztálin, a tanító néni jajveszékelve rohan az utcán.
 1954. A bihari „orosz uránvárosban” nyaralok, édesapám ott géplakatos.
 1955. Megnyerem az első futóversenyt, a kerítés és a fiúvécé között.
 1956. Mosom a lábam egy lavórban, a rádióban sokáig lövöldöznek.
 1957. A Pionírházban zenekart alakítunk, én is botfülű vagyok.
 1958. Konfirmálok, megkapom az első öltönyt és az utolsó pofont.
 1959. 1000 méteren legyőzöm a tizedikes Miklusicsák Árpit.
 1960. A fogorvos bácsi megveszi Nagyszalonta első televízióját.
 1961. Nagyvárad középiskolámban, piros övvel, Ádi a legdögösebb csaj.
 1962. Az érettségiről ketten hiányoznak. Politikai foglyok.
 1963. Katonáskodásom alatt verseket írok, küldik vissza, mindenhol.
 1964. Bejutok az egyetemre, attól kezdve a Gaál Gábor Kör az életmérce.
 1965. Először Budapesten, otthon épp akkor közlik első versem.
 1966. Szüleim megkapják az egyetemi intőt, baj lesz, fiuk sokat hiányzik.
 1967. Április elsején szerelmi házasságot kötök Szépszemű Butta Ágnessel.
 1968. Fekete hanglemezek: az első könyvem. Otthagynom az egyetemet.
 1969. Két kisgyermekünkkel kiköltözünk a kalotaszegi Mákófalvára.
 1970. A hamis próféták, az igaz írástudók és nemzedéktársaim éltetnek.
 1971. Megrendülve fedezem fel: az igazságról nem lehet mértéket venni.
 1972. Úgy érzem: homokkal teli bőrdöket cipelek.
 1973. Bukaresti szerkesztőségem lakáshoz juttat Kolozsváron. 34 négyzetméter.

1974. „Azt hittem, a piros kabátjában jön!” – mondja a szekus tiszt barátian.
 1975. Nem egy nyelvet, az elérhetetlen világot akarom megtanulni...
 1976. Meglátogat Jakabos Ödi, aki „gyalog” megjárta Dardzsilinget.
 1977. A szükséglakásból amolyan „büszkélkedősbe” költözünk.
 1978. Egy sor az XYZ-ből: „be kell vezetni az ellen-élő vers fogalmát”.
 1979. Hollandiában „letaglózva” nézem a Squat színház előadását.
 1980. Dráma, amelyről csak monológokban lehet beszélni.
 1981. XYZ c. verskötetem megkapja a Román Írószövetség költészeti díját.
 1982. Aradi Jocó nagy titokban átadja az Ellenpontok első számát.
 1983. Otthagynom a pártegyetemet, 15 év után kitesznek bukaresti lapomtól.
 1984. Az Utunk irodalmi hetilap szerkesztőségének tagja vagyok.
 1985. Nyolcan ülünk be a Trabantomba, sörözés után, a román tengerparton.
 1986. Kitelepedési kérvényt adunk be. Magyarország elutasítja.
 1987. Megkapjuk a befogadót, kitesznek a laptól. Naplóírásba kezdek.
 1988. A Vasárnapi Újságban elhangzik nyílt levelem az áttelepedés jogáról.
 1989. És ezután itt fogok lakni? – nézem szorongva a Duna hídjait.
 1990. „Egy dolgot felejts el: ne akarj erdélyi dolgokról írni!”
 1991. Havonta 30-35 flekk a lapomnak. Otthon, mondjuk, nyolcat írtam.
 1992. Elkezdődik hét évig tartó írói hallgatásom időszaka.
 1993. Hanák Gábor nyelvi lektorként alkalmaz a Duna TV-nél. „Az mi?”
 1994. Számítógépkurzuson nézem, hogyan is működik *egy golyóstoll*?!
 1995. A Zrínyi Kiadó megjelenteti *A szabadulóművész* című könyvem.
 1996. Hírszerkesztés délelőtt, délután, éjszaka. Délelőtt, délután, éjszaka...
 1997. Anyósomtól megkérem feleségem kezét a „következő harminc évre”.
 1998. Megbánom. Majd újra megkérem. Újra megbánom. Újra... stb.
 1999. Mond-e valakinek valamit ez a cím, hogy *A hollywoodi temető*?
 2000. Nézzük az ablakból a tűzijátékot, és csak pukkan, pukkan, pukkan...
 2001. Hólyagtumorra megoperálnak... „Tumor és csapata” Jaj de vicces!
 2002. Hihetetlen: még a belvárosi iskolából sem akart senki költő lenni.
 2003. Intó a Duna TV-től: kedvezőtlen színben tüntettem fel az RMDSZ-t.
 2004. Hatvanéves vagyok. Negyven éve dohányzom. Rágyújtok.
 2005. Hatvanegy éves vagyok. Negyvenegy éve dohányzom. Rágyújtok.
 2006. Nyugdíjaznak. Vízen lebegő, színarany elefántokkal álmodom...
 2007. Megkérem a feleségem kezét a következő negyven évre. S a többi...
 2008. „De hiszen én hol voltam eddig?” – kínoznak éjről éjre az álmaim.
 2009. És hatvanöt évesen éjről éjre ott ácsorgok egykori otthonunk előtt.
 2010. Befejezem a *Kolozsvár-oratóriumot*. Brummtatta, brummtatta...
 2011. Egyre kínzóbb a kérdés: öreg, hát ennyi, csak ennyi az életmű?
 2012. J. A.-díjat veszek át. Harmincévesen hittem volna: megérdemlem.
 2013. Felkérnek, hogy valljak hetven sorban a hetven évről. Réműletes feladat.
 (No, lássuk csak... No! Egy színopszist legalább... Ha legalább azt meg tudnám írni, amiről írom kellene! Mondjuk, egy sorban egy évet... Hát ez nem fog menni... Hisz ez is itt már legalább három sor...)

Lugossy László

szobrászművész (Zilah – ma: Románia, 1944. március 28.)

Tímárdinasztia sarjaként születtem Zilahon. Gyerekkorom valóságos edenkert volt. A szőlődombok, gyümölcsösök minden madarát, gyümölcsét, tücskét-bogarát ismertem. Az 1948-as államosítás következtében szüleim sanyarú sorsra jutottak, de ennek ellenére tisztességesen neveltek engem és három testvéremet. 1957-ben felvételiztem az Ady Endre Gimnáziumba (volt Wesselényi Református Gimnázium), ahová elért eredményeim ellenére sem vettek föl. Mint osztályellenség-ivadéket. Ezért magánúton kényszerültem elvégezni a nyolcadik osztályt. A következő tanév kezdete előtt egy villanyoszlopon olvastam a hirdetést, hogy a kolozsvári képzőművészeti szakközépiskolába lehet felvételizni. Különbözetit vizsgát kellett tennem rajzból és festészetből. Addig sohasem utaztam vonaton, az állam nyelvét sem ismertem, de konokul álmodoztam formákról, színekről. Ez volt a szerencsém, s szerencsém volt azzal is, hogy a bentlakásban csupa román diákkal laktam együtt, s tőlük néhány hónap alatt megtanultam románul is.

1962-ben felvettek a kolozsvári Képzőművészeti Főiskola szobrász szakára. Szaktanárom – akit érezhe-

tően ingereltek a magyarok – a második évfolyamon ki akart rúgtni az egyetemről. A dékáni kar ellenben (Vetró Artúr és Koós András) ezt nem hagyta. Még egyszer szerencse! Így aztán az évfolyam hat hallgatójának aránya – 4 magyar, 1 görög, 1 román – érintetlen maradt. Ebből ketten lettünk végül szobrászok: Dienes Attila barátom és jómagam.

A diploma megszerzése után Sepsiszentgyörgyön szívtam egy kis „székely levegőt”, majd visszaköltöztem a Partiumba, nevezetesen Nagybányára, ahol feleségemmel, Lugossy Edit kárpitművésszel és két gyerekemmel boldog családi életet éltem.

1986-ban, a falurombolásnak nevezett románosítási akció keretében, a hatalom Nagybánya központjában álló családi házunkat is (feleségem családjának 150 éves hagyatékát) lebontásra ítélte.

Menni vagy maradni? A döntést a természet segítette meg: a madár, ha lerombolja a fészket, újat épít magának. Mi is így döntöttünk. Ezt a fészket, hittük, hogy immár életünk végéig kitartó fészkünket, Magyarországon fogjuk újraépíteni.

1990-ben sikerült áttelepednünk. Azóta itt tesszük, amit tennünk kell. Szellemi szabadfoglalkozású, független művészként.

Romániában és Magyarországon is több alkalommal pályáztam köztéri szobrokra, furcsamód általában a második helyet sikerült megszerezniem. Amott azért, mert magyar voltam, itt azért, mert „román” vagy nem budapesti vagyok.

Alkotásaim anyaga időtálló, kemény: bronz, hegesztett krómaccél.

2000-ben szerveztem egy nemzetközi öntöttvas-szimpoziumot Veszprémben. Ez jelentette „vaskorszakom” végét.

„Kőkorszakom” a következő esztendőben, egy olaszországi kőszobrász-szimpoziumon kezdődött. Itt szerelmesedtem bele végérvényesen a kőbe. A kővel való küzdelem színterei Szardínia, Lengyelország, Csehország, Egyiptom, Törökország, Dánia. Ezekben az országokban állnak nagyméretű kőszobraim. Magyarország? Itthon három teret sikerült kőszoborral gazdagítanom.

Szeretem a kihívásokat. Legyenek azok gondolatiak vagy mesterségbéliek. Nem szeretném magam besorolni semmilyen irányzatba: egyszerűen veszekszem a kővel. És művelem szakmámat. Hogy hány kiállításon

vettünk részt, feleségemmel együtt, szerte Európában és a világban, nem számoltam össze. De majdnem évente megmutattuk magunkat munkáinkkal.

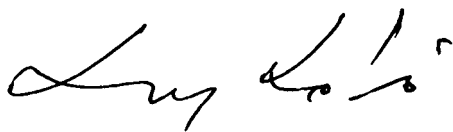
Szétszedés és összerakás a világ. Így vagyok én is a köveimmel. Szétszedem őket, majd összerakom. Legtöbbször, mint egy labirintus, olyan ez a folyamat. Indulok közöttük, velük, munkálom őket, munkálnak engem, hogy mind formában, mind gondolatban kijuthassunk a fényre.

Mert fény nélkül nemcsak a világ, hanem a kövek is halottak.

Akkor örvendének, ha másokban is fölcsillanna ez a fény.

Mesterem?

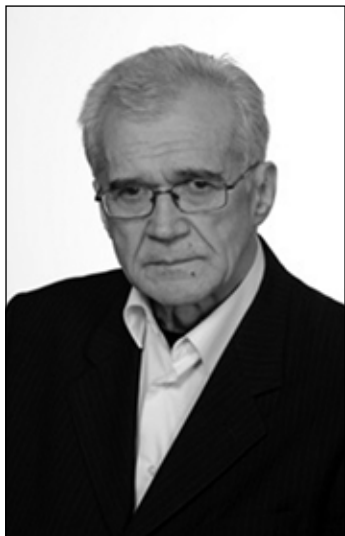
Névtelen. A teremtett világ.

Farkas Árpád

író, költő, műfordító (Siménfalva – ma: Románia, 1944. április 3.)

Ha sírokon hajt ki a remény

Állok a Temetődombon, utolsó nagyszülőm a halott.
Körül a kicsiny sereg: negyven házat is alig számláló falucska minden dobogó lelke
s esőmart tekintete ünnepi gúnyában seregel,
mert társuk a százados gondban közékük megjött:
burrogó koporsós masinán
a 88 évet megélt Erzszi néni van itt,
kinek tízévi távolléte alatt elméjének s házának udvarát hiába nőtte be lassan a mész és a fű,
csöppnyi Nyikó-menti falujába végül is megtért,
Székelyszentmiklós vénült, ráncossá rándult szívébe,
honnan a századvég háromszor annyi gyermeket küldött a világba, mennyi most lakja,
sodorván messzire őket, hogy élők is haza alig találjanak, nemhogy a holtak;
várja hát őt is kulcsolt ujjak közt billegő virág képében kegyelet, mert felébredt a közös emlékek háza,

régi kalákás nyarakból, csattogó szerűkből, sziszegő
 kulakévekből s önfeledt majálisokból csap föl
 az együvé tartozás pislogó melege-fénye; s lám:
 a falu összes férfija: mind a tizenkét
 ötven és hetven közötti ember (újmódi Kőműves
 Kelemen?)
 ássa özvegy Farkas Jánosné, született
 Kibédi Erzsébet sírját inatszajakajton,
 akárha mindük a magáét ásná,
 s mintha csak hinnék,
 szétporló testüinktől köttetik örökkévalóvá majdan
 az együvé tartozás földje.

Állok a Temetődombon, turkál hosszú ujjjaival
 hajamban a szél,
 hátsógondolat-fürkésző, s hangtalan szívbéli
 hangokat is lehallgató
 mikrofongallyat hajlít ajkam elé:
 miként cselekedett kegyelmed az elmúlt négy
 évtized ezüst zivatarai alatt, miként bújkált
 Szent Mihály lova elől, hogy ily ép bőrrel megúsza,
 holott dicső elődei már huszonhat évesen,
 már harminckét
 esztendősen magukra húzták az életmű
 márványtömbjeit;
 volt-e értelme, s mi lett volt légyen értelme annak,
 hogy a gondviselés kegyelmesebb markából
 kiszökvén
 fehér papírlapok villámaival világította be éjszakáit,
 s újkori sámándalokat dúdolva dúlta fel az elsüllyedt
 temetőket,
 lézertekintettel könnyörögvén ki ősei csontját a földből,
 mely, lám, továbbra is inog és remeg,
 szivacsaként issza be az élők seregeit;
 haszna mi volt, a márciusi, júliusi dalnak,
 ha nyárra amúgy is ősz jött,
 s télre májusi hózivatar,
 hát az esengés, kegyelme iránt a Hónak,
 és dérütött, hótömte létben a társkövetelő
 példabeszéd,
 ha negyven felé már lassún elhagynak az élők,
 a társak;
 rendre a villó bokájú lányok,
 s illó barátok bújnak a földbe vagy távoli ködbe...;
 s a csörte, a vágta, bitang barmok bőrén ostornak
 csattogása,
 dalba szelídülés, gőgölődés versbe –, jó mire volt?

Állok a Temetődombon, pici levélfülekkel
fülelő gallyaknak mondom, szólok a szélbe:
faggatódzó kérdések, ne bántsatok! –:
költő nem voltam én; én csupán féltem.
Leféltem szépen e negyven esztendőtt,
s mert ráncos bőrű, bőgő, és didergő csecsemőnek
szültek engemet is,
hát betakartak bolyhos altatódallal,
s már riadoztam: ne múlna fölülem a melengető ének;
raktam csuszából pajtát, homokból várat;
össze ne duvadna! – lélegzetfojtva dúdoltam
varázsigéket; szerelmes voltam egy vékonyka csontú,
pici leánya: „Zsuzsanna, te is megszeress!” –
dönögve remegtem érte;
másztam a hágót a Nagyszorosét, melynek tetején
fönn a Temetődombon izzott a nap,
és rántott vissza a sár,
és magába szívott a hó,
hórukkos, káromló-esdeklő szókkal,
vacogón kúsztam a fényre;
és éjszakák jöttek, szobáim elerdősödtek,
ágroppanások, vadmorranások lakták bútoraim,
s a hörgő vízcsapokból is dzsungeli fenevadak bőgtek;
és féltem a loppal lebbenő lepkét,
az esték vállamra zuduló testét,
s vontam magam elé papírost: méccsest!;
s a világ kitágult, kiöblösödött előttem föld s az ég,
Erdély szívéből messzi tengerekig és bolygóig láttam,
s hogy nem kél föl többé a Nap: riadoztam érte;
s fénylett kincsekkel bévülről rakottan a bőröm
bronzlott!; s ha ellenem vonuló kések pengtek,
élük hogy kicsorbul, már őket is féltem;
remegtem a rétet: míg alszik, elhagyja a harmat,
a tölgyet: álmában kidöndül;
nem vennék észre nélkülem a dolgok,
ha velük csodák történnének?;
féltettem e lélekkel csordultig megrakott tájat:
ha titka van, álmában ne beszéljen!,
mert elindul egyszer egy fűszál, elviszi
anyám egyetlen mosolyát, minthogy hullámozó
mezők, tarajló szántók áradatával úsztak el
nagyszüleim,
s már csak sírok a bóják –,
s hogy hantokon nyüzsgő, ecetes hangyák
nyelvemet némává nehogy bezsibongják,
gyásztalan piros torokkal,
fölsebzett szájjal dúdoltam darabos, szederjes szókat,

zöld lombú igéket,
kalapáló szívvel,
mint ki az éjben sírok közt füttyörészget;
de költő nem voltam, költő én nem;
énekeltem csak félelemből a rettenet ellen,
tizenkét sírásó ember verejtékhitével,
az együvértartozás ribanc reményével
állva meg itt a Temetődombon,
zúgva szembe a széllel:
félni kell *bátran*. S élni. Élni...

(Ének)

Élni kell, ugye,
gyönyöröm!
kötélen repked az ing.
Ropog a levegő köröttünk:
Nőnek a gyermekeink.

Ők írják dalunk is maholnap;
Mégfagy az ing odakint.
Karjával integet ő –
Voltam ki voltam
Szószaporító korban
Írógép-billegető.

Élni kell, ugye, gyönyörűm,
Szigorú télben az ing.
Ropog a levegő köröttünk.
Nőnek a gyermekeink.

(1984)

Sepsiszentgyörgyön él (Románia), az MMA rendes tagja (2011), irodalmi tagozat.

Díjak: a Román Írószövetség prózadíja (1985), SZOT-díj (1989), a Magyar Művészeti Alapítvány díja (1991), József Attila-díj (1993), Petőfi Sándor Sajtószabadság-díj (1995), Berzsenyi-díj (1998), Balassi Bálint-émlékkard (2002), a Magyar Köztársaság Elnökének Érdemérme (2005), MÚRE (Magyar Újságírók Romániai Egyesülete) életműdíj (2006)

Sarusi Mihály

író, költő, újságíró (Békéscsaba, 1944. április 7.)

Erdélyi gyökerű, Dunántúlon élő alföldi vagyok. Parasztösökkel, miközben a nagy családban előfordul rokon az elmúlt két évszázadban majd mindegyik társadalmi rétegből. S – mást ne mondjak magamról – hölgyfodrászból lett népművelő-könyvtáros-hírlapíró-falukutató költő-író volnék.

Apai ágon nem akármilyen fölmenőkkel, kiterjedt rokonsággal áldott meg az ég. Arad első női orvosa, Kurtucz Valéria, mácsai születésű béres öregapám unokatestvére. Azaz: annyira szegény nem lehetett a rokonság Mácsán, ha a XIX–XX. század fordulóján futotta lányuk taníttatására; s annyira elnyomott sem lehetett román anyanyelvű, de eszerint magyarul mégiscsak kitűnően értő mácsai rokonságom... Kurtucz dédapám felesége, Hlotni Anna – cseh volt? Míg a Kurtuczoktól a néminemű vadságra való hajlamot, e dédanyámtól a cselák jellegűnek mondható humorérzékét örököltem? Miközben apám édesanyjának, Sarusiéknak az ágrólszakadt (színmagyar) világa a szegényfertályon lévő zsúptetős ház padlásán foszladozó kutyabőrrel, a XIX. század elején működő makai perzekutor ükapáról s réges-rég 400 jobbágy fölött uraskodó ősapáról álmodik (és regél).

Tanítónő, földbirtokosszámba vehető nagygazda, csendőrtiszt, iparos, Rákosiék tömlöcvilágába belekóstoló „kulák” is előfordul anyai – jellemzően

kisgazda – nagy családban. Mely anyai nagycsaládban meg a Zsótér-ágtól örököljek némi görög észjárást – legalábbis Bálint Sándor szerint a szögedi Zsótérok véérébe került némi „Égei-tenger mellyéki” is.

Van miből merítenie a magamfajának. Kerül mese (rege, legenda), igaz történet egy életre. S bár meghaladja a negyvenet eddig megjelent köny-

veim száma, ahogy elnézem – ha a jó Isten megengedi! –, futja még ebből többre is.

A már megszállt Magyarországon születtem, és félévesen mit nem kellett átélnem: a német gyarmatosítókat váltó szovjet gyarmatosítók ágyúval szétlőtték azt a házat, amelyben jó erős asztal alá rejtett, keményfából faragott fateknő alá bújtatott csecsemőként vészeltem át a támadást.

1956 a másik nagy fordulatot hozta számomra: belekóstoltam a szabadságba. Abba, amelyet csak együtt a többiekkel lehet megismerni. Ekkor (és ettől) eszméltem a világra.

1966-ban főiskolás lettem: fodrászsegéd a debreceni tanítóképezde népművelés–könyvtár szakán... Nem akármilyen volt! Részemről. Számomra. Ugrás... Nem a semmibe. Az új életbe. Értelmiségivé – s csak úgy mellékesen: íróvá – válni. Tanulni, tudni, tenni (valamit). Ez időben kezdtem a magyar világ gyalogos, kocsiállító, miegyéb úton-módon történő fölfede-

zését, a magam zarándok- és csavargóútját: *Vagabundkorzóm*at.

1971: újabb fordulat, Veszprém-ben kapok újságíró-gyakornoki állást. Majd' egy évtizedig itt élek; beleszeretek egy kislányba, vele összeházasodva gyönyörű gyermekeink születnek. Még veszprémiként jelenik meg kisregényeim közül az első, a szerémi huszitákról szóló *A kutyakántor* (nemzedékem meghatározó lapjában, a *Mozgó Világ*ban).

1979-ban visszaköltözöm – családotul – szülővárosomba, nem kis részben azért, hogy átjárhassak a nagycsalád apai ágának a nevetséghatár túloldalán található otthonába, a Csanád (ideiglenesen Arad) vármegyei Kisiratosra megalapozni *Magyar Krisztus* c. regényem és 2013-ra elkészülő (így most kiadásra váró) *Lönni vagy nem lönni* c. írói falurajzom.

1981-ben jelenik meg első könyvem, *A csabai Szajján* c. beszélyfüzér, amely átütő sikert arat. 1986-ban az emlegetett aradi paraszt-családragényemmel lepem meg a tisztelt olvasót.

1988 táján új változás érik – bennem, bennünk, körülöttünk. Egyre nyíltabban állok ki (mind íróként, mind újságíróként) az úgynevezett proletárdiktatúra ellen. Erre barátaim – a néhai Körmendi Lajos, Nagy Gáspár, Gubis Mihály – bátorsága készítet. Ha ők őszintén mernek beszélni, én miért ne... Ekkor állok neki titokban régóta tervezett, *Kazal* című, az alföldi paraszt-'56-ról szóló, 1991-ben megjelenő regényem írásának.

2001-ben újabb fordulat életünkben: feleségem szülőföldjén, a Balatonig szaladó Bakonyban telepedtünk le, s élünk (valószínűleg utolsó lélegzetünkig) – Almádiban.

A hangomat egyesek szerint a huszita szentírásfordítókról szóló kisregényemmel találtam meg, mások viszont ugyanezzel csabai elbeszéléseimet gyanúsították. Legalábbis többen azért értetlenkedtek, mert 'legközelebb' egészen más hangot ütöttem meg.

Mi tagadás: mind más! Ahány új történet, új – más – műnem? Mert alig akad írói műfaj, melybe nem kósoltam bele. Hogy hátha ebből is... kijön az, amit vár tőlem... Várna, ha még élne – az az öregasszony, aki az 1970-es években a Somló szent hegyéről küldött verses levelében arra buzdított: küldjem kis falujába – a tiszta betűt.

Mert – lám! – zsarnokság idején is tiszta maradhat a betű. Nagy szó, de igaz. Tiszta, ha rákennének minden mocskot, ha piszokban füröszténék, ganéba süllyesztenék is. Eddigi legnagyobb elismerésem annak az 'egyszerű' asszonymnak az értő és jó szava.

Szóval: megint egy vallomás. Ahány, annyiféle? Mert közben: változunk. És: 70 évesen – mindamellert – hogyan hetvenkedhetne az ember? Becsöngetés előtt valamivel.

Egészségünkre, fiúk (leányok)!
Isten, Isten!

Sam. Mihály

Doncsev Toso

író, műfordító, szociológus (Budapest, 1944. április 8.)

A magamról írt haiku a kiindulópont.

*Reggel születtem.
Bolgár-magyar kalandból.
Írom a sorsom.*

Április 8-án hajnali négykor jöttem a világra bolgár apa és magyar anya gyermekeként. Ötven éve már, kamaszkori eszmélésem óta kutatom a gyökereimet. Ágas-bogas családi múltam részleges, áttételes lenyomata előző három könyvem (*Új idők bolgárai* – 2001; *Ica néném elátkozott boldogsága* – 2006; *Kun hercegnő* – 2008). A *Két éles kő* a folytatása.

Részlet a családi krónikából:

1956 januárjában apámmal együtt Románián

keresztül utaztam Bulgáriába, őseim honába.

Hosszúra nyúlt vonatkozásunk alatt mesélt először magáról nekem, már elég nagyinak tartott ahhoz, hogy elmagyarázza az élet célját és értelmét, felébreszse bennem az alkotás utáni vágyat és a teremtés örömet.

„Első lecke az élet értelméről és a boldogságról, a boldog élet öt feltétele

Az ember azért született a világra, hogy boldog legyen. Akkor leszel boldog, fiam, itt, a földi létben, ha kissé hasonlatossá válsz a jó Istenhez, vagyis teremtész valamit, akármilyen csekélységet bár, de olyasmit, ami a tied, kizárólag a tied. Hivatást, otthont, családot. Tanuld meg, hogy siker nélkül nincs boldogság. A siker pedig a céllal egyenlő, vagyis akkor vagy sikeres és boldog, ha a kitűzött célotat bármilyen akadály ellenére, de eléred. A boldog élet az öttusára hasonlít, azaz öt versenyszámban kell a legjobbat nyújtjanod, hogy teljes győzelmet arass, nem mások, hanem elsősorban magad felett. Hiába vagy jó, akár a legjobb, a legkiválóbb egyetlenegyben, ha a többiben lemaradsz, ha pedig egyetlenegy az öt közül kimarad, végképp kizárod magad a versenyből, vagyis boldogtalan leszel.

Jegyezd meg jól, hogy a boldogság legelső és legfőbb feltétele a tiszta lelkiismeret. Ne hallgass senki másra, csak magadra, se papokra, se világi hatalmasokra, ne törődj azzal, hogy mit mondanak, miről akarnak téged szép szóval vagy vitathatatlan tekintélyekre hivatkozva erőnek erejével meggyőzni, csak a lelkiismeretedre hallgass. Ha valami gonoszra, rosszra vagy csupán méltatlan cselekedetre szeretnének rávenni, tarts lelkiismeret-vizsgálatot, és talmi kincsekért ne áldozd fel legszentebb birtokod, lelked tisztaságát. Lehet vagytonod, hatalmad, hírneved, mit sem ér, ha furdal a lelkiismeret, ha soha sincs nyugodt álmod és önfeledt, örömteli órád. Ha bizonytalan vagy, fülelj, mit mond a belső hang, az majd hibátlanul útba igazít, imádkozz, kérd az

Isten segítségét, és aztán a legjobb belátásod szerint cselekedj. Ne tétovázz, cselekedj, a higgadt mérlegelés után mindig dönts és cselekedj. Egy piciny tett ezerszer többet ér a legóriásibb ábrándnál.

A boldogság elérésének második feltétele az egészség. Ez az a pótolhatatlan kincs, amit a teremtőtől és a szüleidtől kaptál. Óvd, mint a szemed fényét. Ennél nagyobb érték nincs a földön, amelyet a balga emberek csak akkor becsülnek, mikor már rég elherdálták és végleg elvesztették. Az egészség az egyes szám a földi örömök sorában, a többi mind csak üres nulla, önmagukban e nélkül semmit sem érnek, de ha egészséges vagy, mindegyik ehhez az első egyeshez adódik, és így az életed értéke megszázszorozódik.

A harmadik feltétel a pénz. Azt mondják a képmutatók, a szemforgatók, hogy a pénz nem boldogít. Valóban, egyedül a pénz, bármennyi legyen is az, nem tesz boldoggá, ellenben megóv a nyomortól és a kiszolgáltatottságtól, erőt, hatalmat ad, és megoldást kínál, ha nem is mindenre, de számtalan dologra. Egyedül a szenteknek, a szent életűeknek nincs szükségük pénzre, róluk gondoskodik a jó Isten, a többi földi halandó azonban nem nélkülözheti ezt az eszközt. Ismétlem: eszközt. A pénz sohasem lehet cél, ez csupán a fősvények egyetlen, sivár öröme, amely olyan, mint a növényeknek a sziksó, az utolsó cseppig kiszívja belőlük az éltető nedveket.

A negyedik feltétel, vagy, ha úgy tetszik, a boldog életért folytatott küzdelem negyedik versenyszáma a munka, a hivatás. Az a legjobb és az a legnagyobb szerencse az életben, ha az ember azzal keresi a kenyerét, amit szeret. Jól is csak azt tudjuk végezni, amit kedvelünk. A munkát élvezni kell, mert ha nem élvezed, akkor a legkönnyebb elfoglaltság is szörnyű tehernek tűnik, ám játéknak a másnak nehéz robot, ha kedveddel végzed azt, amit csinálsz. Csakis azon a pályán lehetsz sikeres és szakmád mestere, amit szeretsz. Válj eggyé a munkáddal, töltsd ki teljesen a napod, foglalja le minden gondolatod, csüngj rajta figyelemmel, fegyelemmel és ragaszkodással, mint anyján a gyermek, és busásan megtérül majd minden fáradozásod.

Végül, de nem utolsósorban említsem a családot és a benne rejtező szeretetet. Család nélkül magányos, kivert kutya az ember, legyen bár gazdag, híres és hatalmas, kietlen hósiivatagnak látja majd visszatekintve az életét. Gyerekek, utódok nélkül nincs értelme az életnek. Tőlük kapod az elismerést, az ösztönzést, értük dolgozol, vesződsz, ők folytatják majd, amit elkezdted és amit nem tudtál befejezni, bennük van léted halhatatlansága, bennük: unokáidban, dédunokáidban maradsz meg örökkön-örökké, a világ végezetéig."

Életem során igyekeztem többé-kevésbé igazodni ehhez az öt feltételhez.

Csíkhelyi Lenke

történész, műfordító (Újvidék – ma: Szerbia, 1944. április 14.)

Életem első évében rutinos menekülő vált belőlem. 1944 júliusában Újvidékről Kőrösladányba, onnan Békéscsabára, majd Kaposvárra, onnan pedig Kőszegre, a MÁV Árvaházba menekültünk édesanyámmal és két kisbátyámmal. Kőszegen aztán bevagoníroztak bennünket, három családot egy

marhavagonba, és elindultunk világot látni. Első születésnapomat Bajországban, Ering am Inn vasútállomáson, a vakvágányra állított marhavagonban ünnepeltem. Járnai is ott tanultam, a sínek között. Fél év múlva, 1945 szeptemberében befogadott bennünket a pockingi nagy menekülttábor, ahonnan november 18-án értünk haza Kaposvárra. Hogy az első időkben éhen nem haltunk, csak a kaposvári vasutasok (édesapám volt kollégái) könyörületességének volt köszönhető.

Ilyen kalandból egy is elég egy kislánynak, de életem kilencedik karácsonyán megismétlődni látszott a történelem. Azzal a különbséggel, hogy míg Újvidéket 24 órán belül kellett elhagynunk, 1953. december 24-én 48 órát kaptunk arra Békéscsabán, hogy a MÁV szolgálati lakást elhagyjuk, miután vonalfőnök édesapámat egyik pillanatról a másikra „vasúti szolgálatra alkalmatlan”-ná nyilvánították. Munkanélküliség, társbérlet, nélkülözés; a Békéscsaba környéki vasutasok névtelenül érkező kóistolói mentet-

tek meg bennünket. Költözés Kaposvárra, szoba-konyhás szűkséglakás a cigánysonron, majd lassan rendeződtek a dolgok.

1956 után édesapámat rehabilitálták.

Korán megtanultam értékelni a jó embereket, a jó közösséget. Ma is naponta hálát adok Istennek gimnáziumi és egyetemi éveimért, a pécsi Művészeti Gimnáziumért és az ELTE Bölcsészkar szláv tanszékéért. Az ott kötött barátságok holtig kitartanak.

Magyar-bolgár szakon végeztem. Egyetemi éveimtől közel négy évtizeden át Bulgária, a bolgár nyelv, irodalom, történelem és a bolgár népi kultúra bővületében éltem mint kiadói szerkesztő, egyetemi oktató, szak- és műfordító, tudományos disszertációk és publikációk szerzője. Valódi nagy szerelem volt ez, ám idővel be kellett látnom, hogy nem talált viszonzásra.

Nem vártam meg, amíg a szenvedély teljesen kihűl: továbbléptem. Nyugdíjba mentem az ELTE-ről, és miután két és fél évet töltöttem 24 órás ápolóként édesanyám mellett az Alzheimer-kór poklában, 2003-ban kisszékelyi lakos lettem. Szép kis zsákfalu Tolna megyében, mára már mindössze 330 lakossal. Rengeteg volt itt a tennivaló. Könyvtáros lettem és kántor, dalárdát, táncsoportot és színjátszó kört, rendezvényeket szerveztünk férjemmel, helyi újságot írtunk és szerkesztettünk, öt megyében léptettük fel

hagyományörzőinket, vittük a falu jó hírét. 2006-ban megkaptuk a Kultúra-közvetítők Társaságának Fehér Rózsa-díját.

2013 nyarán munkaviszonyunk megszűnt. Továbbállunk, vár bennünket egy csöppnyi falu Baranyá-

ban, gyönyörű természeti környezetben. Talán szükség lesz a munkánkra. Ha nem, hát pihenünk és emlékezünk.

Chikhegyi Lente

Várnagy Ildikó

szobrász- és grafikusművész, kiállításrendező, író (Budapest, 1944. április 23.)

Az Üllői úti klinikán születtem meg aznap reggel.

Apám 1945 végén jött haza a hadifogságból. Nyakába ugrottam. Azóta is jóban vagyunk. (Voltunk.)

Hatéves koromig egy paradicsomban éltem, meggyfák, barackfák, ribizlibokrok, zöldségek között, pipikék, kacsák, libák, malac, kutya, macska, egér mellett.

Szüleim, a magyartanárno és a pszichológus, egész nap dolgoztak.

Nagyszüleim neveltek. Nagyapa saját költésű meséket mondott nekem. A betűkre is megtanított. Mesélt egy gólyáról is, akinek két hazát adott a végzete. Nagyszüleim az első világháború után jöttek át Jugoszláviából. Nagyapa úgy gondolta, ha ez a kis föld a hazája, akkor itt kell élnie.

Nagyanya haláláig siratta a szabadkai, állomásfőnöki házat kerttel. 1945 után egy bérelt csepeli házzal kellett beérnie, kis kerttel, sok munkával. Keményen küzdött mindenért és mindenkiért.

Nagyapa homokot hozatott a kert közepébe – abba formáztam első fejemet.

Négyéves koromtól mondogattam: szobrász akarok lenni. Nevettek rajtam a felnőttek. Ez a kicsi, vékony lány akar szobrász lenni? Azt akartam.

Az általánosban jó tanuló voltam. Érdekes volt a párhuzamos nevelés: a valóságos (az otthoni) és a Rákosi pajtásos iskolai. Soha, egy gyerek sem tévesztette el, hol, mikor, kinek, mit kell mondani. Honnan tudtuk ezt? Működött bennünk az életösztön.

1953-ban egyperces néma vigyázzal búcsúztattuk Sztálint. 1956-ban tanok álltak a csepeli utcánkban. Mi a gyár bunkerében élünk néhány hétig, rettegve egy harmadik világháborútól.

A képzőgimiben megtanultam a mesterséget. Tolsztojt és Dosztojevszkijt olvastam. Készültem a nagybetűs életre. Segéd munkás-évemben, a Csepel Vas- és Fémműben, megismertem a munkás emberek világát. Ez az ismeret sokat segített későbbi, művésztelepi munkáimban.

A főiskola végén a diplomamunkámat nem engedte gipszbe önteni a mester. Lebontottam, másikat mintáztam. Apám azt mondta ezután: most lettél szobrász.

Az első sokk tisztázta bennem, merre kell mennem, mit kell választanom. Tizenkét évig nem sok jó szót kaptam a munkáimra. Aztán megérkezett az első díj. A zsűrik mindig problémásnak tartották munkáimat: törékenynek, túl nőiesnek, nem konstruktívnak. Harminc pályázatomból egy sem volt nyertes. Első kritikáimat sírva olvastam. Aztán megedződtem.

Első műtermem nagyanyám fél konyhája volt: ő főzött, én mintáztam. Tiszteltük egymás munkáját.

1970-ben lányom született (aki máig a legjobb barátnóm).

1977-ben voltam először Nyugaton, Párizsban, Londonban. Azt hittem, ha ott élnék, ismertebb lennék és könnyebb lenne az életem. Aztán rájöttem, hogy a dolgok nem így működnek.

1991-ben, Rómában, Hamvas Bélát olvastam.

1997-ben, a Stonehenge-nél, megéreztem az ősök erejét.

2001-ben, Indiában, Khadjurahóban, a szerelem templomaiban éreztem, hogy minden kapcsolat egy királynő és egy király egyesülése. Varanasiban tíz halott égett körülöttem. Átéltam a megsemmisülést. Philadelphiában egy csepp voltam a tengerben.

Mindig jeleket akartam alkotni, olyan jeleket, melyek nemcsak egy egyénéi, hanem csoportokéi, országokéi. Világjeleket akartam létrehozni. 1977-ben jelrajzokat készítettem, 449 jelet. Néha egy ember is meg tudja formálni, amit évszázadok, évezredek formáltak, de ahhoz ismernie kell az idő változásait és az embert is. Tanulmányoztam az egyiptomi, a mezopotámiai, a görög, a középkori jelírásokat, a török, az indiai, az arab, a japán írást. Az emberről Nietzsche, Schopenhauer, Hamvas Béla, Heidegger, Arnold Hauser, Montaigne beszélt nekem. Az öregségről és a halálról anyámmal beszélgettem utolsó tíz évében. (Most hamvai őriznek engem.)

A sors kohójában létrejött jeleknek meg kell maradniuk. Én észreveszem, hangsúlyozom, továbbfejlesztem a jeleket, mígnem magam is egy kis jel leszek a mindenségben.

Kiállítások: 64 egyéni, 510 csoportos, 90 kiállításrendezés, 38 díj (Munkácsy-díj, 1991) – Könyvek: Vizuális játékok, 1979; Szószobrok, 1997; Művészeti írások 1973–99-ig, 2002; Utazás befelé, 2005 – Köztéri szobrok: Zalaegerszeg, Gébárt, Győr, Veszprém, Siklós, Miskolc – Gyűjtemény: MNG, Ludwig Múzeum, Pécs, Sopron, Makó, Győr, British Múzeum, Dunaszerdahely, Szentpétervár, Székesfehérvár, Petőfi Irodalmi Múzeum, Zenetörténeti Múzeum, Bárdibükk, Hollóháza, körmendi Csák-gyűjtemény

Udapesti Múzeum

Tölg-Molnár Zoltán

festőművész (Budapest, 1944. április 24.)

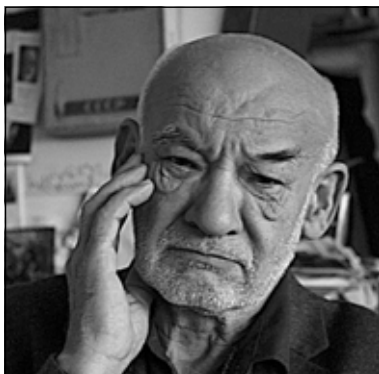
„ha nem lenne némi halálfélelmünk, talán művészet sem lenne” (Kosztolányi)

A legjobban az ún. „ajándék félórák”-at szeretem. Ezért is jövök nap mint nap a műterembe. Megérkezvén – mielőtt még köszönnék – már tudom, hogy nemcsak a műteremnövényeim, de a „képek-dolgok” is tudják, hogy már nincsenek egyedül.

Kérhetek, kérhetnek – én és ők – bármit, ez az idő: az ún. ajándék félóra. Monologizálunk, a párbeszéd reményében, mert hihetetlen sok minden történhetett, amíg magukra, magamra maradtunk. Csak nagyon kell figyelniük, és akkor – kérhetünk és kaphatunk! Valami ilyesminek gondolom az alkotást: rácsodálkozni, kérdezni, választani.

Ablaknyitásra „zümi”, a kis gumimotoros repcsi propellerezni kezd a műterem huzatos terében: tudja, kezdődik a nap.

Amikor még a napi utam három pont által rajzolt vonal volt: otthon – iskola (Török Pál utca, Epreskert) – műterem (38 éven át), mindig, az

iskolában kezdődött a nap. Persze oda is csak tanulni jártam, ahogyan egy tanár fizetsége mindig is a tanulás lehetősége volt. Ott is volt „ajándék félóra”, néha az egész délelőtt. Szerettem tanítani, tanulni.

S amikor becsukom az ablakot, s „zümi” abbahagyja a propellerezést, akkor én kezdek e „huzatos hazában” hánykolódni, „propellerezni”. Ha megnézem, hogy még csak de. fél tíz, nagyon örülök, hiszen sok időm van még! Hol van még az este? Mert mindent csak úgy szabad „csinálni”, mint ha még sok időnk lenne: figyelemmel, türelemmel. Csak így érdemes, más különben időpocsékolás.

Ui.: Mindezt írom 2013. november 4-én, hétfőn, majdnem hetvenévesen. Tizenkét éves voltam 1956. november 4-én, amikor hajnalban bejöttek az orosz tankok. Igen, talán sok minden másképpen íródott volna – de bejöttek.

Huszi Péter

színművész, rendező (Budapest, 1944. május 4.)

Életemet végigkísérte a játék.

Gyötörte a vágy: az ismeretlen megismerésére, titokzatos tájak, emberi sorsok felfedezésére, könyvek, versek, történetek habzsolására – és gyötörte a kényszer, hogy élményeimet elmeséljem, játékaimat másokkal is megosszam.

Háború volt, mikor születtem. Egy pince volt a világ. Főnt ágyúzás, aknatűz, lenn, a nyirkos falak közt félelem, vízhiány.

A többi: a gyermekkor, kamaszévek, a gimnázium, olyan, mint mindenkié. Játosztársak, életre szóló barátságok, szerelmek, életre szóló csalódások, nagy kibékülések. Zsúfolt évek!

A Trombitás utcában laktunk, a Vasas-pálya mellett, a domb tövében. A Rózsadomb! Vadregény sziklákkal, sűrű bozóttal, nagyszerű bú-

vóhelyekkel, magaslesekkel. Dúltak az indiáncsaták, a számháborúk, télen véget nem érő ródlizások, tavasszal foci, cserebogár-vadászat, denevérkergetés, lótenisz, fejelés. Színház egy nagy ruhásszekrényben, és mesék, fantáziálás, színház a kertben, a gyümölcsfák, rongyok, madzagok között, pokrócpalástban, papírkoronák alatt, komédiák, tragédiák... amelyek írója, rendezője, főszereplője is én voltam.

Az iskolától nem féltem, csak attól, hogy nem tudom megtanulni a betűket. Aztán megszoktam a Lorántffy úti általános hodály osztályait, ragyogó tornatermet, a hatalmas iskolaudvart, megszerettem a tanítókat, tanárokat, osztálytársakat, és a készülődést az udvari, tornatermi ünnepélyekre, ahol önfeledten szavaltam, énekeltem, játszottam.

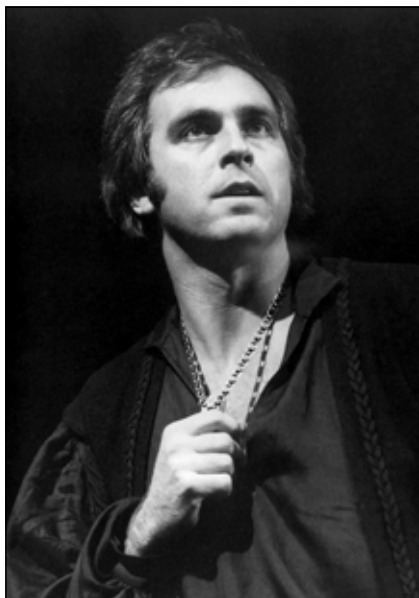
Fájó szívvel ballagtam át a Rákóczi Gimnáziumba. Pedig itt a tanulás mellett, órák után pezsgő önképzőkör várt. Vitáztunk, próbáltunk, játszottunk, újságot szerkesztettünk, riportokat gyártottunk.

Azután nagy fába vágtuk a fejszénket. Eljátszottuk a *Bánk bánt*. Talán az előadás sikere, a tapsok, a próbák izgalmas hangulata, a díszletek szaga, a kopott jelmezek varázsa biztatott, hogy nekivágjak a Színművészeti Főiskolának, a felvételinek, a rettegett rostálásoknak és ennek a folyton-folyvást vizsgázó, örökké tanuló, mindig mindent előlről kezdő, éjszakát, fáradságot, gyászt, ünnepet nem ismerő, kegyetlen életnek, ami mégis – számomra, úgy látszik, mégis – az egyedül lehetséges élet!

Végül életem lett ez a varázslatos művilág. Szerepeimbe zsúfolhattam a boldogságomat, szerelmeimet, félelmeimet, keserűségemet.

Ujjonghattam, őrjönghettem, tombolhattam szerep-barátaim bőrében.

Feláldozhattam magam gyönyörű hitekért, ügyekért, amihez saját életemben kevés és gyáva lettem volna. Éltem a hivatásomnak, néha nehéz hűségben, de ez az álomvilág végül is több örömet okozott, mint fájdalmat.

William Shakespeare: *Hamlet* – címszerep
Madách Színház, 1977

Hányszor menekültem vacak napi áru-lások, megalázások, hazugságok elől az öltözőm menedékébe! Nyúztam magamra Szervét Mihály csuklyáját, a csatába készülő Lajos király páncélját, Hamlet, Jágó, Peer Gynt, Cyrano hacukáját, és boldogan jártam a kálváriájukat.

Erőt adott az erejük. Hitet adott a hitük. Rengeteget kaptam tőlük, és rengeteget adtam nekik.

Ötven éve élek a színház varázsában és gyilkos szorításában, mindent eltakaró ködében. Ebben a veszedelmes álomvilágban. Elvarázsolt, beszívott, felröpített, kincsekkel tömött, kiszipolyozott. Annyi csodálatos ajándék életet adott, hogy sokszor eltakarta előlem az igazit, és nem engedte, hogy saját életemnek főszereplője legyek.

Huszti Péter

Kovács István

színművész (Budapest, 1944. május 7.)

„Hosszú idő megfiatalodni.”

(Pablo Picasso)

Picasso szellemes mondatán elmélkedve futottam végig gondolatban életem hetven évén. Nem könnyű feladat, mert soha nem foglalkoztatott a korom, az idő múlása (meg is vagyok lepve: hogyhogy hetven?!).

Igazán a megélt sikeres vagy kevésbé sikeres napnál sokkal jobban érdekelt a következő nap, a holnap! Így vagyok ezzel ma is, ezért nincs számomra kitüntetett jelentősége a „nagy, kerek” évfordulóknak. Ettől persze jó viszonyban vagyok az emlékeimmel, a szerencsés életemmel. Hiszen szerencsének nevezhető már az is, hogy a háború utáni nehéz idők ellenére is szép volt a gyerekkorom. Csodálatos Édesanyám, aki egyedül nevelt minket három húgommal együtt – Édesapám hároméves koromban halt meg –, mindent megtett azért, hogy az életünk jó irányba menjen. Rengeteget jártam színházba, a kortársaimnál sokkal többet moziba. Édesanyám mozi-üzemvezető volt, így minden filmet láttam, a színházhoz, filmhez való vonzódásom innen eredeztethető. Ha igaznak tekinthetjük azt a közmondást, miszerint „a szerencse az, amikor az alkalom készségbe, felkészültségbe botlik”, akkor én már „felkészülten” vártam arra a szerencsére, ami a Színművészeti Főiskolára

való felvételt jelentette érettségi után.

És innen már a „szerencsék sorozata”, hogy Várkonyi Zoltán növendéke lehettem, majd következett a Víg-színház, a mai napig utolérhetetlen sikeres filmek – a *Kárpáthy Zoltán* vagy az *Egri csillagok* főszerepe, majd számtalan film-, tv- és színházi szerep! Fantasztikus szerencse és ajándék a Sorstól! És az is szerencse, hogy bár ez a gyönyörű pálya

olykor göröngyös és buktatókkal teli, a velem született „sugaras optimiz-

Cabiria éjszakái

Kapócs Zsókiával, Karinthy Színház, 2010

musom" minden nehéz helyzetben át-
lendített és megóvott a lelki erőztől.
Mindez persze a családom és a közön-
ség szeretete nélkül nem ment volna.
Nagy erőt ad ez nekem a mai napig.

Igen, a gyerekeim és unokáim
életének, sorsának egyengetése és

a még remélhetőleg rám váró szak-
mai feladatok, mindez, gondolom, jó
program lesz – a következő hetven
évre!

Erva'n luti'

Latorcai János

gépészmérnök, politikus (Békés, 1944. május 9.)

Gabriel García Márquez a kortárs irodalom leg-
olvasottabb íróinak egyike meghatározó időskori
munkájában így fogalmaz: „*az élet igazi diadala,
hogy az öregek emlékezete mindent kiejt ma-
gából, ami felesleges, de az olyan dolgok eseté-
ben, melyek érdekelnek minket, ritkán mondja
fel a szolgálatot*”. Márquez Cicerót idézve azt is
hozzáteszi, hogy nincs az az öregember, aki el-
felejtene, hogy hová rejtette el a kincsét.

Szerencsés embernek tartom magam, mert
legértékesebb kincsemet, a hitet és a szeretetet
mindvégig a szívemben hordtam, azt örökbe
kaptam, s remélem, tovább is örökítem. De
szerencse az is, hogy az idős emberek emléke-
zete csak a fontos dolgokat őrzi meg, így valójában minden hátam mögött hagyott évek egy

sört szentelve is képes lehetek felvázolni az életutamat.

Napra pontosan egy évvel a második világháborút lezáró fegyverletétel, a győzelem napja előtt Békésen láttam meg a napvilágot. Születésem és gyermekkorom helye, a háborús események, a család, amelybe beleszülettem, mind a mai napig alapvetően meghatározzák a világról alkotott felfogásomat, s egyúttal meghatározták életutamat is.

Edesapám hosszú évekig tartó szovjet hadifogsága, a család osztályidegennek való nyilvánítása, valamint a hit és a vallás követése, annak gyakorlása miatt elszenvedett hátrányos megkülönböztetések sora kegyetlen lecke volt egy kisgyerek számára. Több évtized távlatából visszatekintve, ma már tudom, hogy ezek a megpróbáltatások jó korán megerősítettek és felkészítettek az élet további küzdelmeire.

Az általános iskolát kiváló eredménnyel végeztem el, mégis „a család politikai megbízhatatlansága” okán az ország középiskolái szinte kivétel nélkül bezárták előttem kapuikat. Ekkor, a legnagyobb üldöztetés idején íródott a lelkem mélyébe az az apai intelem, hogy „csak nyitott lélekkel, sok-sok munkával és alázattal, gyűlölet nélkül lehet alkotni, családot, országot építeni”. Pedig

még ma is a lelkembe hasítanak a volt általános iskolai igazgatóm szavai: „Mit mondott Krisztus: arcod verejtékével eszed a kenyered.”

Ezekben az időkben egyedül a Mezőtúri Református Gimnázium és Kollégium volt az, mely befogadott. Ez az iskola nemcsak tanított, hanem nevelt és példát mutatott, emberségből, megértésből, toleranciából. Az érettségi vizsgát követően a szó minden értelmében éretten hagytam el az iskolapadot és folytattam tanulmányaimat. De ez az út sem volt egyenes és buktatóktól mentes!

1965-ben elvégeztem az Esztergomi Felsőfokú Vegyipari Gépészeti Technikumot, s ugyanebben az évben a Textilipari Kutatóintézet tudományos munkatársaként helyezkedtem el. A politikai enyhülés ez idő tájt végre lehetővé tette, hogy megkezdhessem felsőfokú tanulmányaimat; 1971-ben megszereztem gépészmérnöki diplomámat.

1971 jelentős fordulópont volt számomra, kezdete életem egyik legkedvesebb szakaszának, a kutatói és oktatói pályának. Ebben az évben korábbi tudományos munkásságom elismeréseként tanársegédi státust kínáltak fel az Élelmiszeripari Főiskolán, melyet el is fogadtam.

1971 a magánéletemben is alapvető változásokat hozott. Ekkor ismertem meg feleségemet, akivel azóta is egymást segítő, inspiráló és boldog házasságban élünk. Ez a biztos és megingathatatlan háttér az élet számtalan nehézségén volt képes átsegíteni, és ez az, ami megteremtette az alapokat, melyekre minden nehézség során is bizton számíthattam.

1975-ben átkerültem a Szakoktatási Pedagógiai Intézetbe, ahol előbb tudományos munkatársi, majd osztályvezető-helyettesi feladatokat láttam el. Mindemellett tovább folytattam egyetemi munkámat, kutatásaimat, 1976-ban műszaki doktori címet szereztem a miskolci Nehézipari Műszaki Egyetemen.

Ezt követően, 1976-tól immár adjunktusi minőségben, a Budapesti Műszaki Egyetemen oktattam egészen 1989-ig. 1976 ugyanakkor a családban is jelentős változást hozott: megszületett idősebbik fiam, aki egyik továbbvivője életutam tudományos, oktatói, valamint későbbi politikusi vonalának.

Az 1976-ban kezdődő, bő másfél évtizedes egyetemi munkásságom nyugalmat és kiegyensúlyozottságot hozott. A szakma legjobbjaitól tanulhattam, s egyúttal hallgatók százainak adhattam tovább tudásomat. Büszke vagyok rá, hogy prof. dr. Fábry Györggyel, a hazai műszaki felsőoktatás egyik legmeghatározóbb iskola- és intézményteremtő professzorával dolgozhattam együtt. Ennek a munkának az eredményét őrzi egy mind a mai napig használt nagy sikerű kézikönyv is.

Az egyetemi évek alkotó békéje alatt, 1980-ban született második fiam, aki talán ennek is köszönhetően a műszaki életpályát választotta, szemben bátyjával és édesapjával, akiket magával ragadott a politika.

A rendszerváltás kezdetével a katedrát kezdte háttérbe szorítani az ipar és a politika. 1989-től a FÉG szolgáltató leányvállalatánál szolgáltatás-fejlesztési főmérnökként, majd 1990-től a FÉG gyártásfejlesztési főmérnökeként, vezérigazgató-helyetteseként, majd vezérigazgatójaként dolgoztam.

1991-től kerültem intenzívebb kapcsolatba a napi szintű politikával. Az Ipari és Kereskedelmi Minisztérium ipargazdasági, majd 1992-től iparpolitikai főosztályvezetőjeként testközelből tapasztalhattam meg a hazai ipar bizonyos szegmenseinek hanyatlását, összeomlását.

Ezeket a negatív folyamatokat és azok társadalmi problémáit felismerve határoztam arról, hogy bekapcsolódom a politikába. Neveltetésem és világnézetem egyértelműen kijelölte pályámat. 1993-ban ipari és kereskedelmi miniszterre neveztek ki, majd ez év őszén beléptem a Kereszténydemokrata Néppártba.

1994 és 1995 között a KDNP alelnöki, 1995 és 1997 között az országos választmány elnöki tisztségét töltöttem be.

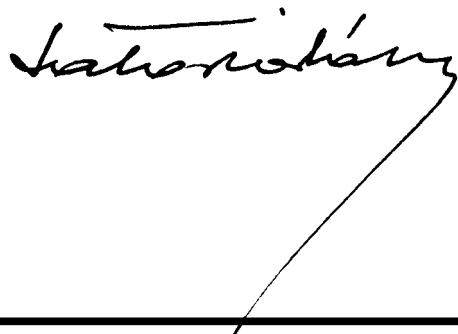
A hazai jobboldal szétesése a kereszténydemokratákat is érintette. A „Ghiczy-Füzessy-korszak” pártroppantó stratégiája, s ezáltal a kereszténydemokrata világnézetű polgárok eltávolodása arra készítetett, hogy a belviszályos időszak idején részt vegyek az MKDSZ létrehozásában, majd a Kereszténydemokrata Néppárt újraszervezésében. 2002-től az újjászervezett KDNP alelnöki, 2003 óta pedig országos választmányának elnöki tisztét töltöm be. Mindemellett 1994-től megszakítás nélkül országgyűlési képviselőként dolgozom és szolgálom a nemzet előremenetelét.

Az iparban és a gazdaságban szerzett tapasztalataimat mindvégig igyekeztem képviselőként is kamatoztatni. 1994-től egészen 2010-ig folyamatosan a gazdasági bizottság alelnöki, vagy éppen elnöki tisztét betöltve dolgoztam. 2010-től az Országgyűlés, valamint az Interparlamentáris Unió magyar tagozatának alelnökeként dolgozom hazánk külkapcsolatainak fejlesztéséért, következetesen képviselve a kereszténydemokrata értékeket.

Az egyetem, és különösen az oktatás világtól elszakadni közel húsz év politikai szerepvállalás után sem lehet, és nem is akarok. Nagy megtiszteltetés volt számomra, hogy 2011-ben elnyertem a Miskolci Egyetem legmagasabb kitüntetését, s az egyetem díszpolgára lettem, 2012-ben pedig a Miskolci Egyetem tiszteletbeli professzorává fogadott. Az elmúlt években ugyanakkor a felsőoktatás mellett egyre fontosabb szerepet kapott az életemben az általános és a középiskola is. Oktatói tevékenységem elsődlegesen a hét unokám iskolai felkészüléséhez nyújtott segítségre és a szüleim által örökbe adott értékek átadására szorítkozik, míg intézményvezetői tapasztalataimat az ország legrégebbi középiskolájának, a Mezőtúri Református Kollégiumnak és Gimnáziumnak az igazgatótanácsi elnökeként igyekszem kamatoztatni.

Amikor a jelenből visszanezdek a múltba, gondolataim óhatatlanul a jövőt is kémelelik. Azt hiszem, ezzel minden ember így van, de igyekszem nem feledni: ember tervez, Isten végez.

Mindemellett örömmel tekintek vissza a hátam mögött hagyott évtizedekre, s hálás vagyok a Sorsnak, hogy mindaz megadatott, amit itt és most leírhattam.

Csák Elemér

újságíró (Kassa – ma: Szlovákia, 1944. május 20.)

Jól vagyok, elnézést, hogy mégsem vállalkozom az írásra. Majd fél évszázados média-szereplés után úgy döntöttem, hogy nem szólok meg többet a nagy nyilvánosság előtt. Utolsó megnyilvánulásom: két, egyelőre csak elektronikusan forgalmazott könyv, amely talán érzékelteti, hogyan töltöttem az eseménydús évtizedeket. Ez persze nem hetven sor, de a helyzet az, hogy a sorsnak több szempontból

is legalább két életet köszönhetek. Ha valakit ez érdekel, megtalálhatja pályafutásom lenyomatait a Széchenyi Könyvtár elektronikus állományában, illetve a Book&Walk Kiadónál (*Hortobágytól Szibériáig; Osztrigát ettem – késsel*).

Köszönöm a figyelmet: Csák Elemér

Kurucz Gyula

író (Nyíregyháza, 1944. május 21.)

(Örökség.) A sors a múlt század elején Szabolcsba sodorta apámat és anyámat. Búj községben nőttem fel a negyvenes, ötvenes években egy valaha tökéletesen önszabályozó, rendre törekvő közösség tisztességes, kemény életében – s ahogy ezt a kommunizmus kegyetlenül felőrölte. Ám a szép emberi példák örökké elkísértek.

Sárospatakra kerültem, az internátusba. Az értékeket sugárzó, idős tanárok emberi tartása plántálta belém a protestáns hagyományt, a szabadon választható kötelességet. Végtelen örömmel tagozódtam be abba a közösségbe.

Egy év fizikai „átnevelő” munka után a Debreceni Egyetemen csodálkoztam rá az irodalom szépségeire és mélységeire. Én még átélhettem Barta János és Bán Imre professzor, Yulow Viktor és Kovács Kálmán varázslatos tudását és lebilincselő személyiségét.

Ennyi elég is volt egy élet kereteihez.

(Teremtés.) Már egyetemista koromban sok novellát, cikket, tanulmányt publikáltam. Eleget, hogy „a szervek” listára tegyenek. Budapestre futottam, követett a diplomát kísérő politikai minősítés.

Részt vettem a kommunista képzőművészeti szigor ellen születő Műgyűjtő folyóirat elindításában. Hamar megszüntették.

1980-ban már kaphattam állást: a háromnyelvű Idegennyelvű Könyvszemlét szerkesztettem. Fölépíthettem egy saját magyarságképet a külföldnek a már akkor is kereteit feszegető, igényes magyar könyvkiadás legkitűnőbb termékeiből. Nyolc év alatt a lap 13 ezres példányszámra futott fel, s ment öt kontinensre, vitte rólunk az igazán fontos híreket.

Természetes, hogy alapító tagja lettem az MDF-nek.

1970-től jelentek meg a könyveim, sorban. Mindig, amikor lejárt a szilencium, a betiltás. De hát írni mindig lehetett.

A nyugati német területen egyre több kitűnő kapcsolatot kiépítve módom nyílt elindítani az ellenzéki magyar próza fordíttatását, kiadását. 1982-ben jelent meg a fiatal novellairók legelső antológiája. Ebben sorakoztak a legtöbbet ígérő kortársaim. Még további öt kötetet sikerült elhelyeznem neves kiadóknál. Végre válogathattak a nyugati fórumok az újfajta magyar kínálatból.

1990-ben Antall-diplomataként mentem Berlinbe. Fél év múlva átvettem a Magyar Kulturális Intézet irányítását. Az óriási érdeklődést, hazánk megbecsülését kihasználva kedvemre röptethettem a magyar kultúrát, mindenre volt szponzorom.

Egymás után jelent meg új magyar történelemkönyv, kitűnő művek Csoóritól, Gion Nándortól, Grendel Lajostól. Bemutathattam az ott addig ismeretlen modern magyar képzőművészetet (Rippl-Rónait, a klasszikus avantgárdot, az élő festők nagy nemzedékét, de még a Párizsba emigráltakat is). Közönségünk számtalanszor merülhetett bele csodálatos zenénkbe, a kitűnő előadásokba, egészen izgalmas tudományunk, népművészetünk, kultúránk minden ágáig. (Talán ezért is hívtak haza 1995-ben.)

1996-tól 2000-ig a Magyarok Világszövetsége hazai elnökeként próbáltam meg a lehetetlent: az egymásra fenekedő bel- és külhoni magyarok összefogását. Sok siker részese lettem – aztán a végén, csak és csakis a saját szétziláltságunk miatt, romba dőlt a világszövetség.

2000-ben megálmodtam egy nagyszerű nemzetpropaganda-folyóiratot (New Hungarian Review / Ungarnrevu / Revue Hongrois). Négy száma megjelent – de 2001-ben már indultam Stuttgartba, az ottani kulturális intézet élére, s a lap elhalt.

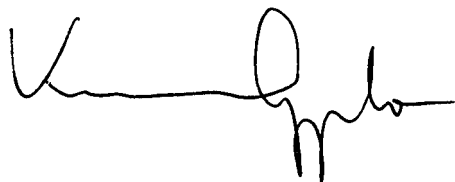
Aktív életem utolsó, csodálatos éveit Baden-Württemberg fővárosában töltöttem. Ránk sugárzott kedves svábjaink szeretete, öröm volt a végeérhetetlen munka.

Kitűnő kiállítások sorakoztak (volt, amikor három klasszikus avantgárd tárlat futott párhuzamosan), áramolhatott a magyar zene és a (főként fiatal) művészek, egészen a Cantemusig, a Rádió Gyermekkórusáig, a Kodály Kórusig, színházak utaztak. Évkönyveinkben feldolgoztuk a német–magyar kapcsolat- és tudománytörténetet, könyvek, katalógusok jelentek meg – egészen a XVI. századtól a magyar egyetemisták német peregrinációjának feldolgozásáig egy hatalmas, tudományos kötetben.

2006 legelején aztán megint terhére lettünk valakiknek, sok igazgató kollégámmal együtt. Még a választások előtt hazahívtak, megbízhatóbb kezekbe adták intézeteinket.

Itthon, immár nyugdíjasként, visszatértem a régi hivatáshoz, évenként jelennek meg prózaköteteim. Másféle, halkabb örömeket keresek, de néha elnézegetem a hatvannál több, túlnyomóan német „termésemet”, a kitüntetések között a tisztikeresztet, a Staufer-érdemrendet. Van elég szépség az életemben: a család, a gyerekek, a barátok – és mindig újra a tágas, örömköztető kultúra.

Terebess Gábor

író, műfordító, keramikus, könyvtervező, orientalista könyvkiadó
(Szeged, 1944. május 22.)

Haiku életfogytig

Tiszaörvény és Budapest, 2013

„Nézd, hogy hömpölyög a Szunagava:
nem próbál mély lenni.”

Macuo Basó (1644–1694)

ablaküvegen
pók mászik – agyonnyomnám
de belül vagyok

a gólyánál
csak a templom keresztje
fészkel magasabban

lemehetsz a kert
végibe hogy közelről
süssön rád a nap

bodza virágzik
kinyitod a kertkaput
szellőztetsz

árnyékliliom
alá sörpöd
a szemetet

lebukik a nap
rohannak utána a
távvezetékek

őszi fuvallat
túl lazán ül kalapod
borzongnak a fák

eperfa alól
behoztad a cefrét
a talpadon

alma a fától nem akar elgurulni alatta rohad	be se kell állnod a kocsni már le van takarva hóval
káráló tyúkok miről társalognak találghatod	vakkantasz egyet elnézőn néz rád öreg kutyád
hazarugdosol egy fenyőtobozt kihűlt a kályha	zuhog az eső futtodban visszaintesz az ablaktörlőnek
hazafelé mész kapatosan eléd lép egy villanypózná	fekszem az ágyban egyenes derékkal nem hajolok meg
az elvirágzott orgonát rozsdá marja de hullni nem hull	halottak napja krizantém-üzenettel teli temető
tüskés bokorba botlottam – már lehervadt róla a rózsa	egyre kicsinyebb önmagával van telve matrjoskababa
felszabadultan randevúznak a szavak foszló agyadban	földre zuhantam innen árnyékom se tud föltápaszkodni
el nem zárt tévé magának műsorozik az éjszakában	leszigeteltük az ablakokat – folyton szellőztetni kell

1887-ben az Osztrák–Magyar Monarchia Térképészeti Intézete a kontinensünk széleit érintő hosszúsági és szélességi körök felezővonalainak metszéspontjaként határozta meg Európa közepét. Ezt a pontot egy obeliszkkel jelölték, amely Kárpátalján található, a Tisza partján, Aknaszlatina és Rahó között, Terebesfehérpatak (ukránul: Gyilove) határában. (Azaz a mai Magyarország teljes területében Európa tényleges középpontjától *nyugatra* helyezkedik el!) A Terebess család és név Terebesfehérpatakhoz köthető.

Legértékesebb örökségem innen eredő családnévem, de ez csak az internet használata közben derült ki számomra. Nevemre keresve a böngésző 100%-os eredményt hoz, mert nincs több két s-sel írt Terebess...

Nagyapám, Terebess János történelem–görög–latin gimnáziumi tanár (apja még kántortanító), előbb Pécsen, majd Békéscsabán és Budapesten élt, de 1942-es haláláig őrizte ragaszkodását szűkebb hazájához mint a Kárpátaljai Egyesület főtitkára. Nagyanyám, Kisfaludy Janka elárvult Kisfaludy-lány (két

híres költő előddel), apácáknál nevelkedett Fiumében, a Mária Immaculata internátusban. Apám időnként Kisfaludy néven szignálta festményeit, kerámiáit.

Anyai ágon főleg svábokat találunk, némi morva, délszláv és olasz beütéssel, ahogy a Kárpát-medence olvasztótégelyéhez illik. A sváb ősök szőlőművelők voltak Buda környékén, gúnynéven braunhaxlerék, akik felkötözött nadrágjukban a szőlőhegyen kapáltak nap mint nap, s bizony a lábuk csak a bokától térdig barnult le. Az újlaki Sarlós Boldogasszony-templom egyik márvány szenteltvíztartóján szerepelnek dédszüleim mint adományozók: „Gewidmet von Michael und Elisabeth Müller, 1874”. Innen pár száz méterre állt a Müller-ház az Ürömi utca 37.-ben. Ebben a fazsindelyes, akkor már államosított vályogházban nőttem fel én is, a templom toronyórája kertünk fölött ütötte el az időt. Nagyanyám, Müller Katalin irodalomszeretetét anyám adta tovább nekünk, ő is, és húgommal jómagam is, számos szavalóversenyt nyertünk iskolásként, verseket nemcsak hogy olvastunk, de rengeteget megtanultunk kívülről.

Második családfámat zen buddhista őseim alkotják. Ugyanis 1967. október 5-én, az alapító Bódhidharma halálának évfordulóján, Simadában zen szerzetessé avattak a legnagyobb japán zen felekezetben, a szótóban. Minden tisztelem ellenére sem saját mesterem a zen példaképem, hanem Moriyama Daigyo barátom és szerzetestársam, aki azóta hatalmas utat járt be, a zen egyik legnagyobb nyugati terjesztője lett Európától Amerikáig – Dél-Amerikában páratlan hatással. 2011. március 11-én tűnt el a japán földrengés és cunami áldozataként. Szökőár hozzám közelebb nem pusztíthatott volna.

Összeállítottam a magyar haiku kronológiáját, 1999-től az internet legnagyobb haiku-adatbázisát szerkeszttem (magyar, japán, angol, francia, spanyol, portugál, olasz, német, svéd, holland stb. nyelven), 15 nyelvből vagy 5000 haikut fordítottam, nyolc haikukötetem van, verseimből készült 2006-ban az első magyar haiku-hangoskönyv.

De csak nemrég döbbsentem rá, hogy két legkedvesebb japán haikuköltőm, a véletlen folytán szintén szótó zen szerzetes volt, mindkettő külön, ha nem bolond, Rjókán Taigu (1758–1831) egy gyermeteg remete és Taneda Szantóka (1882–1940) egy részeges csavargó. Náluk külön példaképem nem lehet.

Hetvenedik születésnapomra hadd kíméljem meg mindnyájunkat életem további statisztikájától.*

* Terebess Gábor (1944): író, műfordító; orientalista; zen szerzetes; keramikus, kerámiaesztéta; könyvkiadó, könyvtervező; japánkert-építő, bambusz- és borostyángyújtó; gasztronómus; az egzotikus tápláléknövényeknek és Kelet-Ázsia tárgykultúrájának hazai terjesztője.

Beke László

művészettörténész (Szombathely, 1944. május 23.)

Belekapaszkodom egy mondatba: „Még sohasem voltam 70 éves.” Vagyunk néhányan így ezzel. Mikor néhány hónapja 69 éves lettem, akkor jutott először eszembe ilyesmi: „Még sohasem voltam 69 éves!” Különös érzés: semmilyen.

készítette Lux Antal

Csak egy kicsit idegesítő. Valószínűleg a 70-es is ilyen semmilyen lesz, de hátha mégsem.

Ezt a gondolatmenetet a végteleenségig lehetne folytatni – különösen dialógus formájában, ha az embernek lenne egy partnere, akivel ezt érdemes lenne megbeszélni. Nekem különben van, nem is egy, de ez magányügy. Mint ahogy ez az egész 70 éves dolog is magányügy. Kivéve a Napút készülő évkönyvét, melynek ürügyén egy sereg 70 éves ember fog találkozni egymással, és egymástól azt fogjuk kérdezgetni, hogy szerinted milyen érzés 70 évesnek lenni.

(Közben meglepődve látom, hogy pár sorral előbb azt írtam magányügy helyett, hogy „magányügy”. Nem véletlen, hiszen mostanában rengeteget foglalkozom a hibákkal, félreértésekkel, tévedésekkel *mint olyanokkal*. Mindenekelőtt a saját hibáimmal. Rendkívül sokat lehet tanulni a mások hibáiból, de még inkább a sajátunkból. Mint művészek tanára, tanítom nekik, hogyan tanulhatnak a saját hibáikból, és rávezetem őket arra, hogyan lehet a hibákból erényt kovácsolni, azaz hibás műveket létrehozni,

melyekben a hiba vizsgálat tárgyává és kreatív elemmé válik.)

Nemcsak szűkebb környezetünkben, de az egész világon is egyre több ember lép be a 70 évesek, majd a 70-entúliak társaságába, ahonnan nincs

többé visszatérés. (A 80-asokról, 90-esekről, 100-asokról és a továbbiakról most nem beszélek.) Olyanok leszünk, mint egymás alteregói. Ez nagyon furcsa érzés lesz, mert aki találkozott már egy-egy igazi alteregójával, tudja, hogy ez az érzés egyszerűen leírhatatlan. Olyasmi, mint a tükörképünk, melyet hihetetlen idegennek érzünk (én legalábbis).

De ezen a ponton abba hagyom mind a szellemeskedést, mind az okoskodást vagy fontoskodást, mert a kiadó nem ezt várja tőlünk. A kiadó elvárja (...ebben a pillanatban megszólalt a telefon, a kiadó hívott, hogy most már szedjem össze magam, mert a szerkesztésnél már a májusiaknál tartanak, és ki van hagyva nekik a hely...), tehát a kiadó elvárja, hogy valami fontosat, érdekeset és az olvasó számára revelatívát írjunk. Én viszont nem vagyok sem Jókai, sem Tandori, sem Esterházy. (Utóbbi még nem 70, de már most kíváncsi vagyok, mit fog írni.)

Rengeteg 70 évesről és -évesnek írtam mindeddig, komolyat, tiszteletteljeset vagy vicceset (de mindig szeretettel), viszont magamról mint

potenciális 70-esről most először. Még nem tudom, hogyan kell. Ezt az írást azoknak ajánlom, akik a következő turnusban lesznek 70: már most kezdjenek el készülni, és okuljanak az én hibáimból.

Legközelebb talán már nekem is sikerül valami fontosat írni. Addig is köszönöm ezt a lehetőséget.

Ben Li

Visy Zsolt

régész (Szeged, 1944. május 23.)

A '44-es évjáratra rossz idők jártak. Születés Szeged bombázása idején, első út az óvóhelyre, menekülés, vidáman gőgicselő karonülőként az édesanya becsületének és tisztességének a megmentése a marcona felszabadítóval szemben, puliszka, vészes angolkórtól karikalábúság, majd az ebből családon belüli vérátömlesztésekkel való szerencsés kigyógyulás, talán a betegség miatt hároméves korig tartó némaság. Az édesapa egyéves katonaságból és hadifogságból való hazatértéig az erdélyi nagymamával, egy nagynénivel és lányával tengődő három kisgyerek a megmaradt egyetlen, kifosztott lakásban.

És később? A szülők gyerekes nyíltsággal való megrémisztése a „Kisfiú, miért nem jársz óvodába?” kérdésre adott őszinte válaszal: „Mejt ott mindig Jákosijól beszélnek”, majd eredményes kettős nevelés a hasonló esetek elkerülésére. Édesapánk bölcs határozottsága és szeretete a család minden viszontagság közepette való összefogásában és védelmében, édesanyánknak a családi és nemzeti hagyományok, történelem megismertetésére és a megismerés vágyának a felkeltésére való eredményes törekvése. A két, három, majd négy testvérrel való játék, civakodás, tanulás, rádió híján a gyerekdaltól zengő lakás, zongoraórára menet és jövet az ÁVO központja előtt posztoló két ávós katona félelmet keltő látványa, a naponta ismétlődő, létszámjelentésekkel kísért iskolai zászlófelvonás és zászlólevonás. A két nagymama heti rendszerességgel való, váltakozó meglátogatása, az 1945-ben agyvérzésben, illetve bombatámadás során meghalt nagyapák és csecsemőkorában meghalt húgunk sírjának a rendszeres látogatása, egy 1952-ben meghalt öreg nagynéni hegyes orrú cipőjének az osztálytársak által időnként gúny tárgyává tett, egy éven át való viselése. 1943-ban habilitált édesapánk egyetemi tanári kinevezésének a megválasztása ellenére való megtagadása. A jezsuita templomban a ministránsok által magyarul énekelt gyermekmisék, a zajos pingpong-, foci-, sakk- és gombfocicsaták, a futballmeccsek heti rendszerességgel való belógások, az újszegedi strandfürdőn töltött vidám nyarak, az első családi üdülés Budapesten 1953-ban. És közben olvasás reggeltől estig, kezdve a *Gulliverrel* és az *Isten rabjaival*, majd folytatva akár felnőtteknek írt, elsősorban történelmi témájú könyvekkel.

És még később? Családi rettegés a testvérekért, akik a diáktüntetőkkal együtt a Takaréktár utcai sortűz közelébe kerültek, a fél város által könnyezve énekelt Himnusz a Városháza előtt, a szemközi ház oldalára a „Szabadlábba Mindszenty!” jelszó kiírása, az orosz bevonulás estjén gyermekeit kotlósként maga köré gyűjtő Édesanya, a hetekig viselt Kossuth-címeres kitűző, az orosz nyelv eltűnése, majd visszakerülése. A Radnóti-gimnázium a korábban elüldözött, ekkor rövid időre visszahívott Édesapával mint latintanárral, hegesztőszakkör, pingpongegyesület versenyekkel, a változatosság kedvéért hegedülés, magántanítványok, rendkívüli nyelvek, kitűnő érettségi, a kötelező orosz mellett latinból, angolból és ógörögből is. A családi könyvtárban megmaradt és kölcsönzött történelemkönyvek olvasása, döntés a „kolduspálya” mellett, de a régészetet választva, hogy el lehessen kerülni a legújabb kor történet-hamisításának a kényszerű tanulását és majdani terjesztését. Sikeres felvételi után régészet és latin szak, Banner János, Oroszlán Zoltán, Mócsy András és László Gyula, a hangsúly a római régészen. Az erdélyi gyökerek és a kényes téma iránti kihívás miatt dák régészeti szakdolgozat, Constantin Daicoviciu és Ferenczi István mellett végzett gyakorlat Kolozsvárott és a dák várak ásatásán. Baross Gábor karnagy Egyetemi Koncertzenekarában hegedülés, majd brácsázás a csobánkai őszi táborozások idején és számos koncerten.

És ezután? Tervekkel, fogadkozásokkal és igyekezettel telve irány Dunaújváros, Intercisa leletmentő ásatásai, kiállítások, terepbejárás. Csatlakozás a Dunaújvárosi Zenekarhoz, illetve a Dunai Vasmű Néptánc-táncgyűttesét kísérő zenekarhoz, szerelem, házasság, gyerekek, idővel unokák. Szentes, majd ismét Dunaújváros, éveken át évi hét-nyolc hónapos terepmunka, küzdelem a „Dunaújváros soha nem lesz a törött cserepek városa” jelszó ellen, a régészeti és a műemléki értékek megbecsüléséért. Több németországi római régészeti emlékhely műemléki helyreállításának irányítása, a nemzetközi műemléki mozgalomba való bekapcsolódás. Tanulmányok, könyvek Intercisáról, Lussoniumról, a Római Birodalom és Pannonia limeséről, feliratokról és katonai diplomákról, gyorsmérlegekről, kocsiról, a dákokról. A második világháború után az elsők között végzett légirégészeti kutatások 1976-tól kezdve. Ásatások és kutatások Pusztaszeren, a római limes több pontján, Pécsen, Babarcon, Németországban és Erdélyben. Immár harminc éve az ókortörténet és a régészet oktatása, a régészet specializáció, később szak és tanszék létrehozása, a Pécsi Légirégészeti Téka megalapítása. A tanszék, a kar vezetése, 1998-ban kulturális helyettes államtitkárként lehetőség az egy kézbe adott magyar örökségvédelem újjászervezésére, a millenniumi fejlesztések tervezésére. 2000. július 22-én, a nándorfehérvéri diadal évfordulóján az első országos ünnepség megrendezése. Javaslat a nemzeti trikolor állami intézményeken való állandó kihelyezésére, a határon túli magyar műemlékek helyreállításának anyagi támogatására. A világörökségi helyszínek megduplázása érdekében végzett eredményes munka, a magyarországi római limes szakasz világörökségi nevezésének kezdeményezése és elkészítésében való részvétel. Július 22-e javaslatomra 2011-ben nemzeti emléknap lett. 2007 óta Énlaka örökség- és falumegtartó programján való munkálkodás.

A tanulság? A lótas-futás és fontoskodás a semmibe vész, a személyes ügyek, törekvések legfeljebb a szűkebb családi és munkatársi kör számára jelentenek valamit. Csak annak van emberhez méltó értelme, ami a köz javát

maradandóan szolgálja. Hogy ez a gondolat lázasan nyüzsgő korunkban háttérbe szorul, annak elsősorban az erkölcsi és vallási nevelés, a hagyományok tiszteletére és az azokon alapuló humánus társadalomépítésre való késztetés megrendülése az oka. Szüleim, tanárain, szakmai és más körökből való barátaim itthon e hazában és külföldön arra intettek, indítottak és bátorítottak, hogy a tisztesség, a becsületes munka és egymás megértése, a hagyományok ápolása teszi az embert emberré. Ennek egyik fontos része a családi, nemzeti hagyományok és történelem, a kulturális örökség ápolása és tiszteletben tartása, mert ezek alapozzák meg kötődésünket szülőföldünkhöz, nemzetünkhöz. Hálás vagyok, hogy ezért a magam szerény módján tehetek valamit.

Vagy Kraft

HOLDAS GYÖRGY | ELFOGY A FÖLD

Holdas György

szobrász- és éremművész (Szentendre, 1944. június 9.)

Egyéves sem voltam, mikor az orosz „felszabadító katonák” elfoglalták Szentendrét. Emlékeim ugyan erről az időszokról nincsenek, csak a szüleim által elmondottakból tudom a történeteket. A megérkező katonáknak szállást keresve házukba kb. 40 katonát költöztettek be a nyilasokból átalakult, kommunistává váló, idegenvezetőnek beállt honfitársaink. Ezek a „felszabadítók” nyugalomraelve, kiszolgálták magukat a Fő téren levő korcsmákból,

kigurították a boroshordókat a térre, és ittak, amennyi beléjük fért. Állítólag folyt a bor a Bükkös-patakig. Hát így lettünk felszabadítva. Nálunk egy éjszaka, borozgatás közben, 2 liszteszsáknyi diót megettek, majd másnap Budapest felé továbbálltak. Apám örült, hogy nem találták meg a család háromzsáknyi kukoricáját, amely később megmentett bennünket az éhhaláltól. Anyámmal és bátyámmal a nagymamánál lapultunk szamárhegy pincéjében vagy a padlásán. Így mesélte Apám a *Világszép nádszál kisasszony* története mellett.

A folytatás sem volt külön. Hétéves voltam, amikor Apám vett egy olyan házat, amelynek volt egy 32 méter magas, négyszögletes kéménye, megmaradt fedkövein az 1838-es időpont található kivésve, és étolajüzemnek épült. Később iskolaként is működött, 1945-ig. A kémény a második világháború idején félmagasságban ágyúlövést kapott. Az akkori Önkormányzati Hivatal veszélyesnek minősítette, és egyben felszólította, hogy bontassa le az épület kéményét. A tulajdonosnak ilyesmire pénze nem volt, ezért olcsón eladta az épületet Apámnak, ő pedig elhatározta, hogy egyedül lebontja a sérült kéményt. Meg is tette. Amíg a bontás tartott, fél Szentendre abból a téglából építkezett. Olcsón adta, vitte boldog-boldogtalan. Amikor elérte a tetőszintet, megjelentek az akkori illetékes elvtársak és államosították a házukat, majd ideiglenesen – egy nyárra – a Városi Tanács beköltöztetett vagy harminc kubikost, akik akkoriban a Duna-parti gátat és egyben utat építették. Kedves emberek voltak, esténként tábortüzet raktak, énekeltek és bográcsban főztek mindenfélét. Volt köztük néhány bukott egzisztencia is. Mikor kész volt az út, valaki kitalálta, hogy a házból járási pékséget lehetne csinálni. Jött a kilakoltatás, költözés egy mástól elvett, államosított házba. Később Apám ezt is megvette a volt tulajdonosától, mert biztos akart lenni abban, hogy a sajátjában lakik. Hozzáteszem, az orosz mintára történt társadalmi átalakítás Szentendrén kb. 160 lakóház államosítását is jelentette.

A városban élő háztulajdonosok (polgárok) egy részét száműzték valahova az Alföldre, vagy saját házukban beszorítva egy szoba-konyhába bámulhatták, hogyan bitorolják mások a tulajdonukat.

Aztán valamilyen kitalált újabb igazság nevében a hatvanas években jött a téveszesítés. Szinte minden családnak, az én szüleimnek is volt egy kisebb

darab földje, melyen munka mellett megtermeltük a gyümölcs- és zöldség-szükségletünket. A fölösleget eladtuk a nagyobb átvevőhelyeken, vagy az eladhatatlan gyümölcsből pálinkát főztünk. Mivel a téesz csak a szántóföldek művelésére volt képes (mert az elvett földek nagy része gyümölcsös volt), ezért a terhessé vált, elhanyagolt, műveletlen földeket nyaralóövezetté minősítették, majd eladták a nyaralni vágyó fővárosiaknak. Így jött létre a városunkat körülvevő üdülőövezet: Pismány, Szarvas-hegy, Tyukos, Petyina, Boldog-tanya.

A kárpótlás idején (a kilencvenes években) kiderült, hogy kevés termőföldet volt képes a jogosultak rendelkezésére bocsátani a téesz, ezért aztán a megmaradt kárpótlási jegyeket (2/3 rész) nem lehetett földre beváltani. Amit pedig sikerült, abban sem volt köszönet. Mert a régi-új ügyeskedők csapata minden eszközzel igyekezett olcsó áron felgyűjteni a földeket, és ipari övezetté átminősítve, gyorsan piacra dobni őket. Ezt a folyamatot a befizetendő adók reményében a helyi önkormányzat teljes mellbedobással támogatta. Engem is megkerestek akkor a verőlegények. Este egy kutyát keresve becsöngettek a házukba, ilyen ürüggyel a kapum közelébe csaltak, és a kapu fölött átnyúlva próbálták leütni, de a jó reflexemnek köszönhetően csak az ingem egyik tőből leszakított ujját sikerült megszerezniük. Ennyivel megúsztam a rohamot. Később találkoztam a vevőjelölttel (megbízó), és elmondtam neki, miért háromszor annyi a föld ára (mellesleg: forgalmi ára), mint amit kínált. Ezután megvette, ami akkor egy kicsi elégtételt jelentett a családommal szembeni sorozatos jogtalanságokkal szemben.

Más. 1971–73-ban, 29 évesen építettem műtermes házat Szentendrén a skanzen felé vezető út elején. Amikor az építési engedélyt a hatóságoktól megkaptam, a tervezett belső körút nyomvonala a telkemtől távol esett. Aztán, csodák csodájára, megváltoztatták, és egyszer csak útban lettem. Az okát akkor is tudtam, ma is tudom, de ami elmúlt, az elmúlt, az ízlés kötelez. Kisajátítás. Költözés. Újabb építkezés.

Ezzel a felsorolt néhány eseménnyel csak azokat a valós élethelyzeteket szerettem volna bemutatni, amelyek számomra az elmúlt idő mindennapjain túlmutattak. Ezeknek hatása, lehetőség szerinti megnyilvánulása időközben megjelent munkáimban, sőt a gerincét képezte. Néha ezek által beindítva képzeletemet, olyan eszközök megválasztására is fordítottam figyelmemet, amit korábban soha nem tettem volna. Szobraim, érmeim megszületése néha mármár (számomra) tematikusnak bizonyult, noha a könnyebb érthetőség elvének követése általában távol állt tőlem. Saját tanulságom az, hogy hiába próbáltam távolságtartóan, indulataimat, érzéseimet kordában tartani, bizony nem sikerült. Viszont az biztos, hogy a felülről irányított rendszerváltás, valamint az elmúlt durván két és fél évtized iszapbirkózása arról győzött meg, emlékezni mindig érdemes.

Szkok Iván

festő- és szobrászművész (Szombathely, 1944. június 19.)

Felnézek az égre, kéken ragyog, a rekkenő nyárban enyhe szellő játszik a zöld levelekkel. Bármerre nézek, minden idillikus, festői. Vajon ki festi meg és kinek?

A művészet mise. Szent átalakulás. Amikor Petőfi Sándor leült az üres papír elé, hogy ráírja a gondolatait, mondjuk az *Egy gondolat bánt engemet* című versét, egy idő után elfogyott a papír és megszületett a mű. A papír átváltozott – művé. A katolikus liturgiában is ez történik. Amikor a pap veszi az ostyát és a kelyhet, akkor a szemünk láttára történik meg a csoda, az átváltozás, s vesszük benne Krisztus testét és véré. A művész megváltoztatja a dolgokat, átlényegíti. A festék átminősül színné, formává, gondolattá.

Úgy szokták festeni a portrét, hogy a festő és a modell között van a felület, a tábla. Én meg úgy, karhajlításonyi távolságra fogom a modelletem, mondjuk érintés-távolságra. Ilyen közletről egészen más az arc. (Természetes, hogy négy szemet kezdtem látni.) Supka Magdolnát is így festettem meg, halála előtt egy-két héttel.

Alapvetően fontosnak tartom, bármilyen műalkotásról legyen szó, lakó-

telepről, házról, képről, burkolatról, esetleg töltőtollról, hogy valamilyen filozófiai rendszerbe kapcsolható legyen. Láthatóvá kell hogy váljon a műből, hogy én a környezethez szóló művészetet akarok tenni, vagy egy bizonyos elithez szóló művészetet, vagy egy analizáló, vagy egy szintetizáló művészetet, vagy a nonfiguratívval sodródó művészetet, vagy azon túlit. Én minden izmust és nonfiguratív művészetet, szélsőségesen absztrakt törekvést analizáló tevékenységnek tartok, hiszen mindegyik az eredetet kutatja.

Kik azok az örültek, akik még akkor is hajlandók harcolni, amikor már semmi esélyük sincs a győzelemre? Amikor a perzsa hadsereg elindult a görög szigetek ellen, akkor az a maroknyi, szűk csapat elhatározta, hogy útját állja ennek a perzsa hadjáratnak, és győztek. Ebben semmi logika nincs, hiszen a görögöknek mind egy szál meg kellett volna halniuk, de nem így történt.

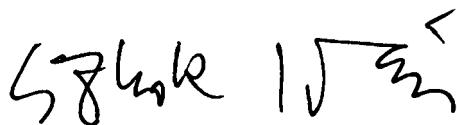
Köszönettel tartozom mindazoknak, akik a pályámon segítettek. Édesanyámnak, akivel felmentünk a visegrádi hegyoldalra, hogy onnan a magasból rajzoljuk le a falut gyönyörű jegenyéivel, a Duna kanyarulatát, édesapámnak a büszke névért, nevelőapámnak a szerető biztatásért, tanítóimnak, akik érdeklődéssel hajoltak rajzaim fölé, Szabady tanár úrnak az emlékezetes órákért, Éva nővéremnek, akitől az első olajfestéket kaptam, Faragó András operaénekes nagybátyámnak, akivel együtt füleltük az éjszakai erdő csendjét, a Képzőművészeti Gimnáziumban Sebestyén Ferenc tanár úrnak, főiskolai meste-

remnek, Kádár Györgynek, és akik példát adtak; Bernáth, Domanovszky és Barcsay mestereknek, a művészet-történész Végvári Lajosnak, Somogy Józsefnek, a szobrásznak, fiatal és idős kollégáknak, barátaimnak, s akiket csodáltam: Rembrandt mesternek, Ferenczy Károlynak és a zseniális Csontváry Kosztka Tivadarnak és a fiatal Maulbertschnek, és kritikusaimnak – és gyűjtőimnek, akik bíztak bennem; elsősorban feleségemnek, Marának.

***

1999 februárjában, egy performansz keretében tiltakozott a Múcsarnok kiállítás-politikája ellen. A kortárs magyar képzőművészet országos kiállításaiért küzdött, aminek következtében májusban megválasztották a Magyar Képzőművészek és Iparmű-

vészek Szövetsége elnökének. Rög-tön javaslatot tett a Magyar Nemzeti Múzeum homlokzatának Pollack Mihály által tervezett megvalósítására, befejezésére. A kiemelkedő jelentőségű millenniumi projektet azonban elutasították. 2000 decemberében lemondott a szövetség elnökségéről, mivel reformelképzeléseihez nem kapott kellő belső és külső támogatást.

A festőművész gondolatainak (bővebb) gyűjteményét rendelkezésre bocsátotta, az alkotásokat fotózta: Tóth Csaba.

Bánáti János

ügyvéd (Budapest, 1944. június 20.)

Megszokott fordulata az életrajzoknak, hogy „már kisgyerekkoromban erre a pályára készültem”.

Esetemben különösen jól hangzana, ha azt mondanám, hogy már négy-öt évesen elhatároztam, ügyvéd leszek, és majd fellépek az igazságtalanságok ellen... Ugyanis ezekben az években többször is meglátogattam börtönben ülő Édesapámat, aki a Mindszenty-perben találtatott „bűnösnek”. Első tudatos

emlékeim is ehhez a korszakhoz kötődnek. Szüleim levelezésének élő „postaládája” voltam. (A börtönőrök ugyanis megengedték, hogy apám megöleljen. Ez elég volt ahhoz, hogy a ruhámba rejtett levél gazdát cseréljen.)

A probléma csak az, hogy mindez nem lenne igaz, mert életutam pontosan az ellenkezőjére példa. Nevezetesen, hogy véletlenek sorozatának köszönhettem pályaválasztásomat.

A budapesti, Cukor utcai Apáczai Csere János Gyakorlógimnáziumba jártam középiskolás diákként. Itt magas szintű reálképzés folyt, matematikai verseny-

ken indultunk, és én vegyésznek készültem. Az érettségi előtt néhány hónappal változtattam meg elhatározásomat: jogász nevelőapám hatott oda, hogy aztán a jogi egyetemre jelentkezsem.

Érettségim eredményei alapján gond nélkül fel is vettek az ELTE Állam- és Jogtudományi Karára. Egyidejűleg behívtak az Oktatási Minisztériumba, és felszólítottak, hogy az egyetemi éveim alatt szerezzem meg a magyar állampolgárságot. Az időközben elhunyt nagybecskereki (az egykori Délvidék városa) születésű édesapám után ugyanis jugoszláv állampolgár voltam. A jogi pályák szinte mindegyike magyar állampolgársághoz kötött.

Vettem ezt az akadályt is, és az egyetemet már magyar állampolgárként fejeztem be.

Az egyetemi évek alatt hamar elköteleztem magam a büntetőjogi tárgyak iránt. Dr. Kádár Miklós tanszékén lehettem demonstrátor, és ifjonti hévvel készültem az ügyészi pályára. A véletlen azonban ismét közbeszólt. Pályaválasztásomban hatalmas fordulat állt be.

Nevelőapám tarokkpartnere a korábbi korok egyik legnagyobb védőügyvédje volt, aki lassan, de biztosan felfedte előttem ennek a pályának a fontosságát és szépségét. Végső soron azt, hogy ügyvédnek – mi több: védőügyvédnek – lenni nem foglalkozás, hanem egy életre szóló hivatás.

Professzoraim nem győztek csodálkozni, de egy pillanatig sem próbáltak lebeszélni az ügyvédi hivatásról, pedig az a hatvanas években nem éppen a legkedveltebb jogász pályának minősült.

A kor legendás ügyvédi munkaközösségébe, a Népszínház utcai 21. számú Ügyvédi Munkaközösségbe osztottak be, ahol tizenhét ügyvéd mellett tanultam a kizárólag a gyakorlatban elsajátítható ismereteket.

Mondhatni tehát, hogy a véletlen sodort az ügyvédi, ezen belül a védői pályára, amit aztán nem egyszerűen csak megszerettem, hanem szenvedélyemmé is vált. Ezt a hivatásbeli kötődést sok tekintetben a mögöttünk hagyott negyed század még jobban elmélyítette.

Ennek a huszonöt évnek a története az ún. gazdasági bűncselekmények tükrében is összefoglalható lenne.

Természetesen a védői titok szigorúan köt, ezért semmiféle részletet nem árulhatok el az ügyekről, mindösszesen néhány, mindenki által ismert esetet sorolok fel, ahol lehetőségem volt hivatásomat gyakorolni: a Kordax-, az Ybl Bank-, a Postabank-, a Globex-, a Tocsik-, a BKV-, a Sukoró-ügy.

1989–90-ben tudatosan kimaradtam az ún. politikai életből, viszont aktív részese lettem az ügyvédi kamarai közéletnek. Először a Budapesti Ügyvédi Kamara főtítkárának, majd 1992-ben elnökének választottak, amely tisztséget többszöri újraválasztás folytán 2006-ig töltöttem be. 2006-ban és 2010-ben a Magyar Ügyvédi Kamara elnökének választottak.

Szakmai közéleti tevékenységem szorosan kötődik az ügyvédi, büntetőjogi munkámhoz. Választott és megbízásos tisztségeim is ezt jelzik. Mutaatóba, íme néhány közülük: az Országos Bírói Tanács tagja, a Magyar Jogász Egylet alelnöke, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karának címzetes egyetemi tanára, a Magyar Jog szerkesztőbizottságának elnöke, a Magyar Büntetőjogi Társaság elnökhelyettese, a Magyar Kriminológiai Társaság igazgatóságának tagja, a Nemzetközi Bűnügyi Társaság magyar-

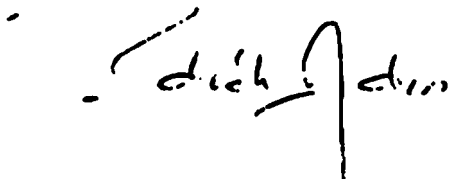
országi tagozatának elnökségi tagja, a Pénz- és Tőkepiaci Választott Bíróság elnökségi tagja, a Jogi Szakvizsgabizottság cenzora.

Szakmai pályafutásomhoz kapcsolódnak kitüntetésem is, amelyek közül kiemelem a Magyar Köztársasági Érdemrend Középkeresztje, valamint a Kúria elnöke által adományozott Amicus Curiae címet.

Feleségem, dr. Makray Ilona szintén ügyvéd, közös ügyvédi irodánknak tagja kisebbik fiunk, Kristóf is, nagyobb gyermekünk, Gábor vállalkozó, de ami számunkra még fontosabb: gyönyörű unokáink, Luca és Bence édesapja.

Kevés szabad időmben igyekszem magam fizikailag is karbantartani sieléssel, tenisszel, úszással.

Bár az évek száma, aminek alapján ebbe a kötetbe magam is bekerültem, talán inkább a múlt tapasztalatainak összegzésére kellene hogy sarkalljon, de engem ma is ennek a gyorsan változó világnak az alakulása, fejlődése, a vajúdó jövő köt le igazán. Ezen belül is az, hogy a jog és a jogbiztonság minden egyes ember számára az élet kikezdzhetetlen része legyen.

Gulyás Gyula

filmm rendező (Budapest, 1944. június 27.)

Ha mondjuk, ma felkérnének erre a számvetésre, bizony kicsinyt zavarban lennék, hogy miként lehetne relatíve tárgyilagosan visszatekinteni. Mert pontosan sejtem, hogy az ilyesfajta ön-összegzés nagyon is beszédes, olyas dolgokat is tartalmaz, melyek éppen jelenlegi elme, s lelki állapotomnak letagadhatatlan függvényei, s bármennyire is kapálózok, bele lesz vetítve elmúlt hét évtizedem minden keserve, csalódása, hiábavalósága és

megszomorítottsága – még ha nem is akarom, s nem is törekszem erre.

Pedig akadt néhány, ha csak azokra a kudarcos „leiratkozásaimra” gondolok, melyeket három ízben is megszenvedtem, s kiváltképp mikor azt olvasom szerencsésebb érdekérvényesítő kollégáimnál, hogy „beiratkoztam a Főiskolára”. Hiába igyekeztem például minden módon pótolni filmtörténeti hiányosságaimat – mind a mai napig többszörös szabadegyetemi s más kurzusokkal, könyvekkel, kazettákkal –, vajmi kevésszer adatott meg a rendszeresség konfrontációja, a hasonszőrű „vájtt szeműek” között. Talán ezért is törekedtem több ízben is különböző öntevékeny csoportokban a közös számvetésre s találtam is nem kevés értelmet az ún. szakmai tevékenységem kamatoztatására, amely voltaképpen innen eredt.

Amatőr maradtam a szó legteljesebb értelmében – mint a szerelemben –, aki azért él, akit/amit szeret, s nem abból! Ezért nem csináltam soha propaganda-, rendelt filmet s reklámot – igaz, nem is igen kértek erre, s valószínűleg soha nem is tudtam volna beilleszkedni abba a profi társaságba.

Sok mindent nem tanultam meg: nem tudom (sokáig) visszatartani a mégoly balga véleményem se, nem tudok elvtelenül smúzolni, ideológiai alapon kirekeszteni, gyűlölni, véd- és dacszövetség/ek/et kötni stb. stb. Nem is lettek támogatva legemberpróbálóbbs tervezeteim, különböző tematikájú, részben írókkal s más szakértőkkel, részben János öcsémmel évekig gondozott, szerkesztett játékfilm-forgatókönyveink. És nemcsak ezek nem lesznek soha megemlítve se semelyik magyar filmtörténetben (sok-sok kollégám hasonmód leállított, betiltott munkásságával együtt), de vannak olyan filmkönyvek, lexikonok, melyekben a dokumentumfilmesek A-tól Z-ig lettek kiirtva, több kiadásban, intézményesen!

Ami maradt pályaként, azt hiszem, meg lett futva. Nem voltam oly tudatos s elszánt, hogy muszáj-Herkulesként – amolyan „lássuk, Uramisten, mire megyünk ketten?!” alapon neki- veselkedjek e futamoknak, de mindig akadtak társak, kik hosszabb-rövidebb ideig tényleges együttműködésre vállalkoztak és készettek, egy alapos, elemző, újra- s újrastrukturált koherensebb mű reményében. Ezeket a revelatív élményeket, megvilágosító felismeréseket tartom a legfontosabbnak – akkor is, ha nemegyszer a könnyörtelen és kegyetlen viták, veszekedések és nota bene nemcsak szellemi verekedések hozadéka lett egy-egy filmünk. Természetesen a mindig jó-

val olcsóbb, sokáig csak megtúrt, különböző dokfilmes mezsgyén.

Olyan dolgokra jöttünk rá menet közben – messze nem eleve elhatározásból –, hogy messze túl a mindenkori tematikán, az eleddig valójában el se gondolt, s épp ezért meg sem ragadott, nem diagnosztizált lehetőségek kibeszélése, továbbgondolása, kis közösségekben nyílt megnevezése előtt teremthettünk mi is – korántsem egyedül, s messze nem magános vátesz-farkasként – teret, s nem kevészer nem pusztán szabadnak tetsző, hanem effektíve szabad utat, melyet soha nem reméltünk, nem lehetett tervezni, csak törekedni az irányába. Mert nem az egyedül üdvözítő igazság prekoncepciójának mindenáron való megvalósítására törekedtünk, hanem alighanem az igazság mibenlétének folyamatában számítottunk az okos nép méltó gyülekezetére, a lehetőség számos továbbgondolható, megbeszélhető s átélhető asszociációjában és variációjában.

S a mindenkori elv- és üzlet-társak mellett mindenképpen, s talán minde- nekelőtt a „szereplők”-nek nevezett, voltaképpen sorstársainkkal is illik számot vetni. Soha, sehol nem alakíthattunk volna olyan intenzív kapcsolatot társadalmunk legkülönbözőbb ún. rétegeivel, mint az ilyen találkozásokon rögzített eleven sorsokkal.

Hihetetlen gazdagságban és variációban, a legszélsőségesebb szocializációs palettán, korra és nemre, mentalitásra és életmódra nagyon élesen különböző hőseink, mindmegannyian a kis ember(ek) valódi nagyszerűségét testesítették meg! Mert lehetőséget kaptak életük értelmének vagy megfeneklettségének kibeszélésére, vágyaik és lehetetlenségeik megnevezésére, érzelmeik és emlékeik plasztikus, vizuális megidézésére. Ehhez

társult hitelességük önkéntelen non-verbalitása – mely soha nem programozható referenciával nyújtotta személyiségük zálogát.

Ők, és az általuk megélt és átélhetővé projektált legegyszerűbb helyzetek, több mint beszédes fejük és viselkedésük a legkülönbözőbb, messze nem instruálható szituációkban – lettek az én egyetemem.

Nem volt egyenes az út, s ívében sem hajazott a szputnyik-emlékműre, de a „merész mutatvány” – jószerevé minden szakiskolázottságot csinál magad alapon permanensen pótolgató, mániákusan korrigáló önépítés – a kanti szentenciákkal szemben sem csak keveseknél talált meghallgatásra.

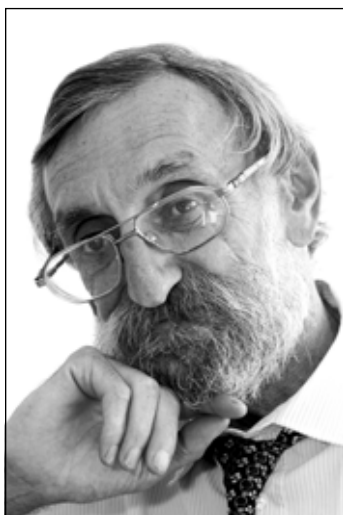
Sőt, messze nem sejtett hozadékként jártuk, járhattuk az országunk messze nem csak értelmiséginek titulált zónáit, a tanyavilágtól, falvakon, városokon át, a legkülönbözőbb munkahelyi, lakossági s művelődési közösségekig. Ez ma elképzelhetlenné züllött. Miként az is, amit legmerészebb éber álmodozásomban sem mertem remélni, hogy a legközvetlenebb baráti körünkben, az együttműködők között is lesznek több mint „hangulatjelentők”. Jobb volt nem is sejteni, s nem igazodni a permanens rettegéshez, a kataritikusan megrázó s megalázó valódi ijedelemmel szemben.

Ha most a megméretéssel szembesülök, önkéntelenül is látom és tudom, hogy munkáimnak azon része, mely „túlnyomónak mondható” nem jött volna létre közvetlen familiáris kötődésem: János öcsém nélkül. Mindennek dacára letagadhatatlanul szerencsésnek, hadd ne mondjam, boldognak mondhatom ebbeli létem summáját: nemcsak tagja lehettem a Balázs Béla Stúdióknak, a Társulásnak, a Magyar Televízióban működő Dokumentum Műhelynek és a Történelmi Film Alapítványnak, de tevékeny részese is. Volt miért és volt kikért kiállni, tevőlegesen cselekedni – s ezt sokan kontrollálhatták. Mindmáig javarészt feltáratlanul. Ám a személyesen megélhető döntések, viták és meccsek, ha nem is mindig feltétlenül az én hitemet, véleményemet, kvalitásérzékemet pontozták győztesként, tudomásul vettem: ilyen a bokszt! Igen, vannak hamis bírások, csaló sporttársak, szexust-nexust kamatoztató ügyesek, ám döntő többségében mégiscsak a másokkal, másokért vállalt értékörző szolidaritás dominált.

Ennek latolgatásával, a mégoly különösen soha meg nem valósult, elmaradt terveim árnyékában is: jó volt lenni. Nem kevesekkel, remélem.

Apáti Miklós

költő, író, kritikus (Budapest, 1944. július 5.)

Szegyenkezéssel vallom be itt:
több mint harminc évvel ezelőtt
már megírtam hattyúdalaimek
(megjelent 1979-ben a Szépirodalmi
Könyvkiadóban

Korai hattyúdaloq címen).
s ezért Öszikék helyett
már csak Télikéke(ke)t írhatok.
Idézhetek ifjú éveimből?
Nincs elég Időm, tehát:
„Fordult a kocka:
a költő kinnrekedt az utcán,
villamosra vár, borízú baráti hangra.
Az olvasó húzódott toronyba.”
(*Korai hattyúdaloq*, 14. oldal, *Elefánt-
csonttorony*)

Nincs másképp ma sem:
szülőfalumban, Kispesten
még jár a villamos
(sosem volt jogosítványom – semmire),
ma is várom a baráti hangokat,
lakótoronyban lakom a nyolcadikon,
jó magasan,
s ami a többi magyart
mint olyat illeti,
ma sincs versolvasóként sehol,

mondják a kiadók.
Mérleg? Minden jót
és minden rosszat
a nőknek, a hatalmasoknak,
a régi és a kortárs költő
barátaimnak – Isten éltesse őket! –,
valamint a hazámnak köszönhetek.
Nem öltöm embert, s a mai napig
engem se ölt meg senki,
mindőnk legfőbb érénye ez.
A többi?
Csikófing, nem nagy durranás.
Kaptam kitüntetések
mindkét rezsimben,
mindet elfogadtam.
Ami fáj:
színdarabjaim – eddig –
nem láttam viszont
semmilyen színpadon.
Ez ügyben Katona úrral érzek együtt,
de nem mér(het)em hozzá magam.
Ismérem jól a színészeket,
bármikor felhívhatom
közülük való szerettem.
Igen, a Játék!
Hogy bármely eddig általam
megtapasztalt rezsim
elviselhető volt,
annak köszönhető,
hogy merem játszani.
S hagytam, hogy velem játsszanak.
Akkor is, ha tudtam:
szegénynek születve
a gazdagokkal szemben
én csak veszíthetek.
Ismertem néhányukat, fogtam velük kezét,
de tudtam: engem (is)
legtovább
az Isten szeret.

Rozsos István

operaénekes (Budapest, 1944. július 6.)

Szinte hihetetlen az egymás mellett megjelenő két szám. Július 6-án betöltöm a 70-et, és másnap feleségemmel, Frank Kival negyvenedik házassági évfordulónkat ünnepeljük. Azon szerencsések közé tartozom, akik egész életükben azt csinálták, amit szerettek. Számomra három fontos dolog töltötte ki az életemet: a család, a hivatás és a barátaim. Mindháromnak igyekeztem eleget tenni.

Így visszagondolva azt kell mondanom, szinte simán vettem az akadályokat. Nemigen akarok a nehézségekről beszélni. Volt elég. A háborúban Apám meghalt, Anyám egyedül nevelt fel. Szegénység, megspékelve az úgynevezett társbérlettel. Na de ennyi erről elég is.

Az első, ami meghatározta jövőmet, az az István Gimnázium. Énektanárom, Záborszky József biztatott, hogy felvételizsek a Liszt Ferenc

Zeneművészeti Főiskolára. Szerencsém volt, felvettek. Mint zeneakadémista, kisebb szerepeket kaptam a Nemzeti Színházban, a Vígszínházban és a József Attila Színházban. Fantasztikus művészeket figyelhettem munka közben. Tanulhattam tőlük a szakmát, a színház, a színpad szeretetét. Lestem, figyeltem minden rezdülésüket, mozdulatukat. A főiskolán olyan tanárok tanítottak, akik meghatározták az életemet – nem sorolom fel őket, bár mindegyikük megérdemelné egy-egy külön oldalt. Nagyon hálás vagyok nekik. 1967-ben, opera tanszakos növendékként kaptam meg első szerepemet a Magyar Állami Operaházban, és mire diplomáztam, 1969-ben, már kilenc premieren voltam túl. 46 éve énekelek ebben a csodálatos, gyönyörű palotában, na ez sem egy kis szám. Nyugodt, kiegyensúlyozott ember vagyok. Koncertek, rádiófelvételek, lemezek sora kísérte végig a pályámat. Beutaztam az egész világot. Díjak sorával ismerték el munkásságomat.

Három szezont (az akkor még Nyugat-)Németországban csak kitágította és rányomta bélyegét a művészi munkámra.

Richard Strauss: *Salome*,
Heródes szerepében

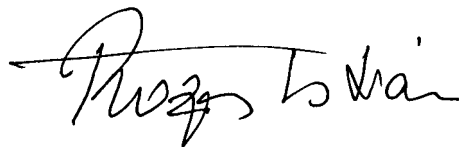
A kilencvenes évek közepén jött az új szerelem: a Madách Színház. Az *Oliver*, majd 2003-ban *Az operaház fantomja*. Ez legnagyobb örömömre még ma is tart. Közben néhány szezont az Operaház mellett a Miskolci Nemzeti Színházban töltöttem mint vendég. Tartalmas évek voltak.

Barátaim bölcs nyugalommal kísérték figyelemmel pályám alakulását, hál' istennek, még ma is megtisztelnék jelenlétükkel.

Ezt a kívülről könnyűnek, egyszerűnek tűnő hivatást mérhetetlen örömmel, nagy munkabírással és igencsak erős lámpalázzal küzdöttem végig. Természetesen ez a család nélkül nem ment volna.

Feleségem, aki oboaművész, nyugodt, kiegyensúlyozott háttérrel biztosított nekem. Mindent alárendelt az én pályámnak. Megörvendeztetett két gyönyörű gyermekkel. Ági lányunk csellista, Tamás fiunk brácsaművész. Családunk néhány éve bővült. Tamás megnősült, és lett egy aranyos japán zongorista menyünk, Tomoko.

Remélem, munkám nem volt hiábavaló, és a közönségnek örömet tudtam szerezni életem folyamán, mert ez volt a célom.

Vicei Károly

író, műfordító (Zenta – ma: Szerbia, 1944. július 8.)

Pár éve felkért előadóként kellett beszélnem önmagamról Kun-szentmiklóson, a Kárpát-medencei irodalmi társaságok képviselői előtt. Akkor se hittem, hogy munkásságom érdekesebb a megmutatkozásra, ma még kevésbé vélem, hogy a hetvenes alkotók között önkezemmel szabadna glóriát vonni fejemre.

A felületes *Ki kicsoda?*-féle adathalmazon, lexikonok velem megírt cikkén és egy szellemtörténeti mű rebellis szerzőjének néhány, rám vonatkozó, kétes hitelű mondatán kívül semmi fogódzó nem áll rendelkez-

zésemre, amikor arról készülök számot adni, hogy miket tettem eddigi életem során.

Íróként nem sokat. Bizonyítványom megmagyarázhatatlan, az életmű elmaradására nincs mentség, csak suta mentegetőzés.

Az apámék tartotta szövetkezeti vendéglő kockás abroszú asztalánál már öt-hat évesen beleolvastam a ke-

cses, nyeles vesszőkeretbe csíptetett újságokba, és már kisiskolásként rám tört az íróságra törekvő becsvágy. Aztán valahogy se nem írtam, se nem olvastam eleget; tunyán révedezve – írói fölkészülésnek álcázott tétlenségben

– hagytam elszelelni fél emberöltőnyi időt. A tespedés nem terhelte meg lelkiismeretemet, azzal altattam el, hogy Ady és Móricz is harmincévesen szerzett magának hírnevet.

Csakhogy én még a harmincas éveim elején sem leltem sajátos hangomra, ami aztán beláthatatlan időre elodázódott azzal is, hogy tíz éven belül kétszer kerültem börtönbe – összesen három telet húztam le a rácsok mögött –, és évtizednél is hosszabb időn át sújtott szilencium.

Az első lefogatással megszakadt bennem a költő, és – mivel nevem nem jelenhetett meg nyilvánosan – a levél lett a legfontosabb műfajom. (Levelet már kamaszkoromtól fogva nagy műgonddal eskábáltam, mert az utókort tekintettem a legfőbb címzettnek.)

Életem első áristomából szabadulva reménytelen dolog volt megértő, lágszívú és bátor, gerinces szerkesztőre akadnom – kiforratlan szerzőként semmitmondó nevemen bélyeg éktelelnekedett –, volt, aki ideges kacajjal háritott el: „Még hogy egy politikai elítélt írását közöljem egy politikai lapban!?”

Csak két módja volt annak, hogy besurranjak a délmagyar irodalomba: az álneves publikálás és a jeligés pályázat. Novellákkal nyertem is néhány főbb díjat, és a közlendők közé sorolta több beszélykémet is a zsűri. Az előbbieket nagy kelletlenül közölte is az újság, emezekről pedig csendben megfeledezett, végül inkább hosszú évekig szüneteltette a novellapályázatot, hogy ne legyen alkalmam többé kellemetlenkedni. (A régi szerkesztők, vagy azok hű tanítványai ma is a helyükön vannak, és – a politikai esztétika szerint – ugyanúgy elzárkóznak munkáim közlésétől, mint egykor.)

Valamikor a közel másfél évtizedes útlevelemegvonás is fokozta el-

szigeteltségemet, ma a nyomor teszi ugyanezt. Munkaviszonyban töltött éveimet messze meghaladja a munka nélkül eltöltött idő, mert a nemzetrész ajnározását zászlajára tűző regnáló „magyar” párt nem tudott mit kezdeni velem, a magyartanárral és íróval. A szabadúszói kalandhoz nem volt elég merszem vagy tehetségem. Bulvárlapok filléreket hozó zugterjesztéséből tengődök; esőben-hóban rázós utakon biciklin végzem a kézbesítést, ami után se időm, se kedvem az alkotáshoz.

A Budapesten 2001-ben megjelent első és máig egyetlen könyvem, a *Nyolc napon túl gyógyuló közérzet* vegyes műfajú; verseket, novellákat, leveleket tartalmaz (és hemzseg a sajtóhibáktól).

Jelenleg hat kötetem áll nyomdakészen a gépagyban, s vár kiadójára: a Gion-ösztöndíjjal támogatott *Magánlevélregény*, a Budapesten első díjban részesült, Krúdy-regényekből dramatizált darabot is tartalmazó *Megmenthetnek?* című szöveggönyvgyűjtemény, a Szalay Károly ajánlásával megfejelt *Adomás fejezetek Zenta regényéből*, a *Pornó anizksz* című költői, hars monológgal párosított kisregény, *Délvidéki bűnügyek* címmel, és egyebek.

Regényhósként éltem, de a magam regényét nem írtam meg.

A minap beszereztem egy – csaknem mindenkire váró – fenyegető, félelmetes diagnózist; nem tudni, mire marad idő: pocsékba megy, kárba vész a kéjjel-verítékkel megszerzett tapasztalat?

Marafkó László

újságíró, író (Győr, 1944. július 14.)

Ki ír? Mindenki, aki megtanulta a betűvetést.

Mit ír az ember?

Aláír (szerződést, okmányt). Beír (tanár az ellenőrzőbe, olvasó a szerkesztőségbe). Leír (szemtanú az esetet). Ráír (hirdetményre véleményt). Felír (orvos gyógyszert, rendőr kihágót). Szétírja magát (aki túl sokat ír). Összeír (választások előtt – meg tücsköt-boga-

rat). Kiírja magából (a szerelmes a búját vagy a boldogságát).

A valahai kamasz, aki voltam, kiírta volna magából az apjával folytatott ádáz vitái feszültségét („Nem mondhatom el senkinek, / elmondom hát mindenkinek”). Mert másnak szánt, mint ami szerettem volna lenni.

Az újságíró, aki egykor szintén voltam, megírta a témát, mert megváltoztatni vélte mindazt, ami körülötte nem éppen a hirdetett elvek szerint burjánzott.

Az író pedig, akinek bármely polgári foglalkozás közben hittem magam, csak írta a magáét. Amit csak ő tud. Amit csak úgy tehet, ha nem nyomja az írósból megélés nyúge. Bár megélni valamiből mégis kellett. A kényszerek kígyója így mar önmagába.

Valaha azt gondoltam, a két betűszaporítás hol felesel egymással, hol táplálhatja egymást. Naivnak bizonyultam? Egykoron, mondjuk az Adynak címzett leveleken, a „hírlapíró” megjelölés csupán a kenyérkereső foglalkozásra utalt. A nekem szántaknál néha éreztem az írók céhéből való kaján kitessekelés szándékát: írói ösztöndíj megpályázásakor az elutasítás az újságírónak címezve érkezett, holott regényre kértem volna némi nyugalmas időt. Baráti beszámolók szerint első írószövetségi fel nem vételemkor felállt egy jól értesült férfiú: „Kitűnő újságíró, de miért akar író lenni?” Nos, akkor már – a szerkesztés belső emigrációja? – évek óta egyetlen újságírói sorom sem jelent meg, viszont a felvételhez előfeltételnek kért két szépirodalmi munka többszörösét sorolhattam fel, amelyek közül kéretlen „ajánlóm” nyilvánvalóan egyet sem olvasott...

Mert „szépírássaim” tizenhat esztendő koromtól, a hatvanas évek eleje óta láttak napvilágot folyóiratokban, antológiákban. 1973-ban alapító tagja voltam a F fiatal Írók József Attila Körének. A hetvenes, nyolcvanas években a közírásra terhelt kényszerek miatt különböző lapoknál lassan a szerkesztés névtelen „köztisztasági” munkájába hátráltam, miközben körülöttem eresztékeiben kezdett ropogni a rendszer. (Akkor még senki sem gondolta, hogy az évtized végére összedől az épület.)

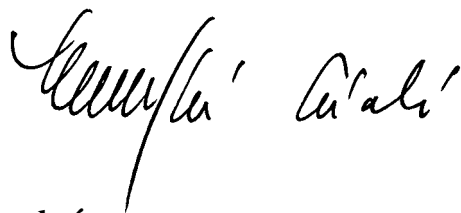
Voltak kortársaim – többen már a XX. század végi magyar irodalom kiiktathatatlan alakjai –, akiket hírlapíróként, szerkesztőként, kritikusként én is segítettem beljebb kerülni az irodalom köztársaságába. Utóbbi meghatározás egyébiránt Illyéstől ered. Megmosolyogtató, hogy e respublicában némelyek (nem az említettek) legalábbis alkirályként szerettek viselkedni.

Vagy nyolc redakcióban 37 év alatt számos grádicst bejártam (elvétve felelős szerkesztői tisztet, sokszor olvasószerkesztői munkát, olykor elbocsátást megtapasztalva). Az újságírás tehát egy időben eltartott, az irodalom pedig megtartott – annak, akinek kamaszfővel elszántam magam. Óvott akkor is, mikor a korszak úttévesztései vagy főnöki ugráltatások miatt, avagy éppen „saját jogon” elveszettnek hihettem magam. Vagy amikor 2000-ben, két évtizednyi Magyar Nemzet-es múltat követően, a lapnak a Napi Magyarországgal történt összevonásakor, kritikai véleményem után nemhogy köszönet, de elköszönés nélkül mondtak fel. Bár előtte másfél évtizedig, válságos időszakokban is gyakran néhányunkon múltott éjfél körül a lap véglegesítése, azaz másnapi megjelenése. A stílustalanság ezért is szájalmas...

A dolgok megnevezésének pontosságát sosem próbáltam feladni. Voltak munkáim, amelyek évekig járták kálváriájukat. Az *árulás* például hétesztendei kiadói viszontagság után, csak a rendszerváltozás lendületében, 1989-ben lett könyvheti mű (benne ötvenhatos novellákkal, a címadó nemzedéki kisregényben még az „ügnökügyek” kipattanása előtt egy besúgási cselekményszállal vagy a Martinovics-kisregénnyel, amelynek Nagy Imre-áthallásai lehettek).

Az írás tehát, mint kamaszkoromban reméltem, ha centiméterekre is, segített elrugaszkodni arról a földről, amelyet mégis megőriztem magaménak.

Két tucat könyvem után ma is csak azt a mámoros érzést szeretném még egyszer, akár másodpercekre átélni, amit első kinyomtatott soraim megjelenésekor. Mert az írás tiltakozás a mulandóság ellen. Hitetlenül is hisz benne, aki műveli.

Szurdi András

filmrendező, író, forgatókönyvíró (Gyöngyös, 1944. július 28.)

1950–1958	A Fenyves utcai általános iskolába jár.
1958–1962	A II. Rákóczi Ferenc Gimnázium tanulója, és ott érettségizik.
1962–1968	Az ELTE fizika szakára jár, majd a Színház- és Filmművészeti Főiskolára, ahol film- és tv-rendezői diplomát szerez.
1968–1969	Assisztens Keleti Márton, Szász Péter, Jancsó Miklós magyar és Peter Watkins Oscar-díjas angol filmrendező mellett. <i>Magányosabb az angyaloknál</i> , diplomafilm (főszereplők: Csomós Mari, Pilinszky János)

- 1970–1971 London, az Y & R nemzetközi ügynökségnél marketingkommunikációt tanul.
- 1971–1981 Több mint 100 reklámfilm, 20 tévé- és rövidfilmet készít.
- 1981–1991 Játékfilmeket rendez: *Transzport* (történelmi sci-fi), *Viaszfigurák* (tévéfilm Stanley Ellin novelláiból), *Képvadászok* (krimikomédia – Szurdi Miklóssal közösen), *A halál árnyéka* (tévéfilm Gyurkó László kisregényéből), *Sokmindenmás* (zenés meselemez és mesekönyv – író és dalszövegek).
- 1991–1995 Tévésorozatok forgatókönyveit írja: *Privát kopó* (6 rész / 55 perc), *Kisváros* (20 rész / 35 perc), *Éretlenek* (13 rész / 30 perc), megírja a *Kisváros* című regényt.
- 1995–1999 *Pókerkönyv – kezdőknek és haladóknak* (tankönyv), *Az amerikai pókerháború* (regény), a *Hair* című musical magyar színpadi változat (szövegekönyv); reklám- és kommunikációs kampányok tervezése és kivitelezése, Children of the Future Alapítvány, a kuratórium elnöke, CIB Bank, az elnök-vezérigazgató marketing-tanácsadója
- 1999–2004 *A Katonadolog* című musical (szövegekönyv); irányítja a CIB internetbank tervezését és megvalósítását; összehasonlító tanulmány a magyar internetbankokról (2002); Eve Ensler: *Vagina-monológok*, könyv és színdarab (fordító és producer); Magyar Bankszövetség, a PKI munkacsoport elnöke (2001–2003); összehasonlító tanulmány a magyarországi banki call centerekről (2004); Tokaji Ősz kulturális rendezvény (művészeti vezető)
- 2004–2007 Döme Zsolt: *Az a régi nyár* zenei CD (producer és dalszövegek); Játzó kapitányként megnyeri a BBO (Bridge Base Online) felületén rendezett első Magyar Internetes Bridzs Csapatbajnokságot; Tényfeltáró riport az internetbankok biztonságáról (Népszabadság, 2005); *Piros veréb* mesesorozat, nyomtatott és audiovizuális melléklet általános iskolás tananyaghoz – esélyegyenlőségi projekt keretében (PHARE); Tanulmány a hazai internetbanki és contact center csatornákról (2006); *Kísértettangó* táncjáték (librettó); PSZÁF-tanácsadó internetbiztonsági kérdésekben (2006–2010); Akrobatikus Rock 'n' Roll World Masters Hungarian Open, a televíziós műsor rendezője (2006–2007)
- 2008–2010 Rendőrtisztai Főiskola, Internetes pénzügyi visszaélések (előadó); PTA CERT-Hungary incidenskezelési munkacsoport, alapító tag; Magyar Bankszövetség, az e-munkacsoport tagja; PSZÁF – a pénzforgalmi állandó bizottság tagja; akrobatikus rock 'n' roll Európa-bajnokság, a televíziós műsor rendezője; PSZÁF pénzügyi visszaélések elleni állandó bizottság; összehasonlító tanulmány a magyar internetbankokról (2009); *Titkos Erdő* mesemusical (szövegekönyv és dalszövegek)
- 2011–2014 Sorozat Könyvek Kiadó és Terjesztő Kft. (ügyvezető igazgató, tulajdonos); *Az átverés* (regény); *A kínai gyilkosságok* (re-

gény); *A festő hagyatéka* (regény – előkészületben); *Hősök nélkül* (*Az internetháború*, 1. rész – előkészületben)

Feleségei: 1964–1968 Marian Éva (Szurdi Éva); 1975– Gogola Julianna
Gyermekei: 1975– Szurdi Andrea, 1977– Szurdi Miklós, 1985– Szurdi János
Unokái 2008– Szurdi Iván, 2009– Szurdi Anna, 2013– Kóczián Emma

Szabad idejében unokázik, bridzsezik, teniszezik, jógázik, olvas, Manchester United-szurkoló.

Kemsei István

költő, esszéista, kritikus (Kaposvár, 1944. augusztus 1.)

Annyit éltem... Vissza pedig: mintha szakadékba tekintenék. Nincs mit ünnepelnie egy saját korát túlélte, múlt századi embernek.

Határon éltem. A régi után s az elképzelhető új előtti köztes időben. Úgynevezett dekadens korban, amit újabb keletű szóval és hebehurgya szellemtelenséggel átmenetinek neveznek. Születtem a szintén '44-es Arany László után száz esztendővel. Amíg kicsi voltam, „háborús gyerek”-nek becéztek, csak jóval később lettem „nagy generáció”. Apám előbb katona-, majd malenkij-robot-szökevény volt, az én pelenkám a menekülők vonatának kazántüzénél szárította nagyanyám. Kisiskolás koromban a Szabad Nép propagandájának hatására arról ábrándoztam, hogy a vörös úttörőnyakkendőt az

én nyakamba is személyesen az a Rákosi pajtás fogja kötni, akit otthon – bizalmas gyűlölettel – „Mattyi”-ként emlegettek. Közben templomba jártam, vasárnaponként Kornél atyának ministráltam. Kettős nevelésben részesültem. Ötvenhatban, november első napjaiban, a szovjet há-

borús filmek hatására barátaimmal kíváncsiságból laposkúszásban közelítettük meg a Ferihegy körül beásott sorozatvetőket. Az állásokból ránk lóttek egy teljes tárat. Pontosabban fölénk. Nem lettem hős.

Korán s rosszul verseltem, de még időben találok Kalász Mártonnal és Parancs Jánossal, gondolhattam atyai gondviselőmnek Kormos Istvánt, ülhettem Weöres Sándor torontáli szőnyegekkel borított, Törökvész úti szobájában, vodkázhattam Vas István-

nal szentendrei rózsalugasában, füstölhettem tele gonoszul a beteg tüdejű Kálnoky László lakását, evezhettem közös kajákban Marsall Lászlóval.

Akit nemzedékemből egyetlen igaz barátomnak tudhattam, halott. Egy alomból való jó pajtásaimmal ritkán találkozom, amúgy is elmondunk már egymásnak mindent. A most induló ifjú költőseregésre reménytelen gyanakodással tekintek.

Érdekes, hogy a '44-es esztendő a születést illetően már száz évvel ezelőtt sem volt szerencsés évszámnak tekinthető, már ami a tehetségek sorjázását illeti. A magyar irodalom története (a „Spenót”) Arany Lászlón kívül mindössze három nevet tart érdemesnek megemlíteni az az évben születettek sorából: Toldy Istvánét (a „nagy” Toldy Ferenc fiáét), Tóth Edéét és Szana Tamását. E három utóbbi közül csupán a népszínművek írójának, Tóth Edének a neve csenghet ma némileg ismerősen. De az egész korabeli, a Bach-korszakban felnőtt nemzedékből is egyetlen óriás emelkedik ki: Mikszáth...

A huszadik század Bach-korszaka (a Kádár-kor) sem kecsegtette a fiatal irodalmat sok jóval. Kevés volt a folyóirat, a könyvkiadó, mi pedig sokan várakoztunk a bebocsáttatásra. Talán annyian, mint a látszatra jóval több lehetőséggel rendelkező maiak. Ránk talán még bizalmatlanabban tekintettek, csakhogy nem az akkori öregek vagy a már „befutottak”, hanem az irodalmi irányítás pártkorifeusai, akik az újonnan feltűnő neveket hivatali szobáik mélyén osztályozták, rangsorolták, a három T szellemében elkülönítették, az együvé születetteket elérhetetlen távolra lökték egymástól.

„Ti mindannyian Weöres fenekéből bújtatok elő” – mondta valamikor a hetvenes évek közepe tájt a külö-

nös emlékezetű Bata Imre. Most kell elismernem: igaza volt. Mint a sárba: mindannyian egyformán beleragadtunk a huszadik század ízlésrendszerébe, költészettanába. Történelmébe, népi-urbánus mondvacsinált fakardcsörtetéseibe, a hagyomány és modernizmus szócsépléseibe, érzésvilágába, a hatvanas évek jellegzetes bútorzatába. Nemcsak mindennapi eszközeink használatával, de szokásainkkal, gondolkodásunkkal is. Adyval kezdtük, József Attilával folytattuk, Weöressel fejeztük be. Közbenközben belekóstoltunk Babitsba, Kosztolányiba, Szabó Lőrincbe, Juhászba, Nagy Lászlóba, Pilinszkybe, Vasba, Kálnokyba és a többiekbe, a műfordítás-irodalom rengetegéről már nem is beszélve. Belőlük lettünk, s persze ebből az embernek nem éppen tetsző korszakból, amely örökséggel, elhasznált nyelvezetével mára nemigen tudnak az újonnan érkezők mit kezdeni.

Rendesen elhasználtuk a mesterek nyelvét, mi tagadás, mint ahogy az új korszak is kimerítette-eldobta magától a régi fogalmak, világviszonyulások jelentésrendszerét. Megkockázatom, hogy talán soha a történelem folyamán nem halt ki annyi szó és jelentésárnyalat a magyar nyelvből, mint az utóbbi évtizedekben. Nem csoda, hiszen a valóság, de az ember maga is zavarban van, ad absurdum már azt sem tudhatja, létezik-e, s ha igen, milyen formában. Eszközök tömege áll elő avval a szándékkal, hogy megmutasson nekünk az ismert, kényelmesen bejárható világ helyett valami mást, konfliktus- és katarzisszegényebbet, valami nyáladzó boldogságpótlékot, ami ugyan nem azonos vele, csak olyan, mint a valóság.

Platón nevezetes barlanghasonlatában a bejáratnak háttal lekötözött

kísérleti alanyok büntetésként kapták, hogy csak a barlang falán átvonuló árnyékokat nézhetik. Ezek a szerencsétlenek voltak az első, meglehetősen pontossággal definiált tévénezők, internetezők, SMS-küldők, fészbukozók stb. Az őket ért kényszerúséget kellett az emberiségnek évezredek véráldozatával önkéntességre változtatnia. Hosszú volt az idáig vezető út – de legalább nem érte meg a világnak.

Mindig van válság. Nagyjából ez az egyetlen, amivel érdemes foglalkozni. A válság dolga, hogy viszonylagos kegyetlenséggel átgázoljon a voltagon. Ha művészeti válság, akkor a művészetben, a zenén, a lírán, a festészetben. A művészet dolga pedig, hogy kikecmeregjen az éppen aktuális válság romhalmaza alól. Még akár a jelenlegi, mesterségesen előállított válsághelyzetben is, amikor Alfred Jarry örökbecsű megállapítása, miszerint a zene „az agyatlanság nótája”, lassan a teljes művészetre leképezhető.

S mit tehet az a művészet, amelynek kiénekeltek a kezéből a varázspálcát, a lehetséges világ ábrázolásának egyetlen eszközét, hogy azt egy soha nem létezett és soha, sehol nem létező, erkölcsi hátországgal nem rendelkező álabstrakcióval helyettesítsék? Az őszinteség kegyetlenségét, könyörtelenségét egy illúzió hazugságaival? Egyelőre úgy tűnik, mintha megadtuk volna magunkat. Lassan ötven éve, hogy nincs új, összefoglaló irodalomtörténetünk. Elmaradtak a klasszifikációk, a helyesbítések, a megváltozott értékszemléletek hitelesített lenyomatai. Az újaknak a sötétben botorkálna kell a nekik, csak nekik szóló művészeti valóságot megtalálniuk.

De mivel nincsenek odabilincselve a fal elé, mint Platón alanyai, fel is állhatnak, meg is fordulhatnak, s bátran kiléphetnek a szabadba.

Kun László

Geiger György

trombitaművész (Homokmégy, 1944. augusztus 3.)

A hely, ahol nagyszüleim, szüleim éltek és ahol én is felcseperedtem, három bátyámmal egyetemben, Soroksár, egy kis – főleg svábok lakta – község volt. 1950 körül azután a munkásnegyed Pesterzsébettel mesterségesen összeforrasztva Nagy-Budapest XX. kerülete lett. Ettől mi még ugyanúgy vidéki gyerekek maradtunk. Szérűskerti szalmakazlas játék, pecázás a Kis-Dunában, derékig a vízben állva, ha befagyott, ugyanott korizás, ami nem is ritkán szintén a vízben állva (fázva) végződött. Nyáron mezítláb mászkáltunk, fociztunk, mert kényelmes volt, és az a néhány köves út – ahogy akkoriban az aszfaltjárdát nevezték –, de a föld is valahogy tisztább volt, mint mostanában.

A focin és az iskolán kívül még valami összehozta az akkori gyerekeket. Mindenki harmonikázni tanult. Tangóharmonikázni. Havi 50 Ft-ért kaptuk a „másfajta” időtöltés lehetőségét Farkas Antaltól, a hely zenei polihisztorától. Jól ment a játék – már operanyitányokat játszottam (kívülről!) –, de tovább tanulni akkor még nem lehetett a harmonikával. Váltani kellett. De milyen hangszerre? Ez is eldőlt hamarosan, és ebben a véletlen is szerepet játszott. Apám cipőfelsőrész-készítő és -javító műhelyébe betévedt Galambos János, a Rádiózenekar soroksári születésű híres trombitása, aki meggyőzte Apámat, hogy a trombita az igazi jó választás. A harmonika mellé különösen – nyomatékossította –, mert ha majd lagziban fogok játszani (?!), és kifáraszt a trombitálás, pihenésképpen átvehetem a harmonikát. (Ezen a ponton óhatatlanul felöltlik bennem, hogy ha apám műhelyébe történetesen Kovács Dénes tér be cipőt javíttatni, akkor meg most hegedűs lennék?)

Egy évem volt, hogy felkészüljek a konzervatóriumi felvételi vizsgára, és ez János bácsi segítségével sikerült is. Nagy szerencsémre a korszak másik nagy trombitásához, Borst Rudolphhoz kerültem, aki az Operazenekar szólótrombitása volt. Ő a konzervatóriumban és a főiskolán is tanított.

Húszéves koromban – még bőven főiskolásként – elmentem egy operaházi próbajátékra, pusztán azért, hogy megérezsem, a hangulatát, és ha majd egyszer eséllyel indulok, tudjam, mire számítsak. Ám az esélytelenségem nyugalma áthúzta számításaimat. Kijött a lépés, és – óriási meglepetésre – felvettek... első trombitásnak! Ettől nagyon megrémültem, mert még nem álltam készen ilyen komoly feladatra. Ezt a tanárom is pontosan tudta, de a zsűri döntését megvétózni nem akarta. Ijedtemben ezután nagyon elkezdtem gyakorolni, úgyhogy tanárom segítségével rövid időn belül „bevetésre” kész állapotba kerültem. Még három évig jártam a főiskolára, ahol a tanáromban immár a kollégámat is tisztelhettem.

Szimfonikus zenekari rutinom nemigen volt. Amatőr fúvószenekarokban játszottam addig. Az operában azonban a zenekari játék egészen más, és most nemcsak a jóval nagyobb felelősségre gondolok. A fúvószenekarban a trombitás szinte folyamatosan játszik, miközben sok opera esetében, de Wagnernél különösen sűrűn előfordul, hogy akár negyedóráig sincs dolga, és így a zene folyamatába belépni különleges feladat. Ezzel volt is gondom. Eszembe jut egy eset, mikor az idősebb kollégám, ismervé rutintalanságomat, nyugtatgatott: ne aggódjak, figyelmeztet majd, ha be kell lépnem. Én meg is nyugodtam, de egy idő után már kérdőn fordultam felé, ő azonban nagy megdöbbenésemre – aludt. Mire felébresztettem, már csak a karmester villámokat szóró mérges pillantását konstatálhattam. Aznap *A nürnbergi mesterdalnokok* szegényebb lett egy trombitaszólóval. (Lehet, hogy rutinból is megárt a sok?)

Négy évet töltöttem az Operaházban, de nem tudtam megszokni, hogy a zenekar el van dugva a színpad alá, mintha szégyellnék. Ekkoriban többször álmodtam egy furcsa operai forgószínpadról, amely a hagyományostól eltérően nem vízszintesen, hanem függőleges irányban forog. Így időnként a színpadi társulat kerül a zenekari árokba, a zenekar pedig, élen a „hóstenor” trombitással, fel a színpadra, „a fényre”. Ha nem is ilyenformán, de a sors megsegítette „fényre” kerülésemet. Pál Tamás, az Operaház karnagya felkért, hogy játsszam el vezényletével és a rádió zenekara kíséretével az Arutjunján trombitaversenyt.

Jól sikerült a koncert és a rádió zenekarának vezetése, s mivel már régóta keresett szólótrombitást, úgy gondolta, bennem megtalálta a megfelelőt. Nem volt könnyű elhatározás, de operai kollégáim unszolására végül is elvállaltam a felkérést.

Akkoriban, 1970 körül a Magyar Rádió a magyar kortárs zene fellegetvára volt. Szinte napi kapcsolatban állt a zenekar a zeneszerzőkkel. Talán ennek eredményeként is, hamar megkaptam az első nagyobb feladatot: Székely Endre trombitaversenyét mutattam be, majd lemezre is vettük a rádiózenekarral. Ezt a mai napig még nyolc magyar szerző versenyműve követte (Dubrovay, Jereb, Hidas, Patachich, Petrovics, Rózsa, Lendvai, Malek). A szerzők szinte minden esetben kikérték véleményemet a hangszerem virtuóz lehetőségeiről, és csak ez után készült el a darab végleges formájában.

A zenekarban sok tehetséges fiatal rézfúvós játszott, és felvetődött, hogy jó lenne néha együtt muzsikálni. Így jött létre a Modern Rézfúvós Együttes. Rendhagyó módon héttagú lett. Egy baráti társaság, mely kedvtelésből alakult, de profi hozzáállással próbált, játszott, és tulajdonképpen járatlan utakon indult el. Ennek nemzetközi versenygyőzelem, sok rádiófelvétel, hat amerikai turné a Columbia Artist szervezésében, és talán a legfontosabb, hogy egy egész sor nekünk írt, de az utókor számára is fontos, remek kompozíció lett az eredménye. Ránki György műve, *A hétfejű sárkány szerenádja* is ezek között volt, mely a címében is utalt az együttesre, és így a később megjelenő hanglemezeknek ez lett a címadó darabja.

Ez idő tájt neveztek ki a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola tanárának, s ennek hozadékaként zsűriztem nagy zenei versenyeken és előadást tarthatam az Egyesült Államokban (Új-Mexikóban) hazánk trombitás-helyzetképéről.

„*Játszom a trombitával*”: 1986-ban jelent meg ez a lemezem. Ezen hangzik el – régi operai álmom részleges megvalósulásaként – egy virtuóz trombitaszóló, melynek kíséretét („a színpad alól”) énekesek adják. A lemezcímmel azt próbáltam sugallni, hogy a trombita fújásától eljutottam a könnyed, virtuóz játékig. Hogy ezt elértem, ebben nagy szerepe volt egy hirtelen támadt ötletnek is. Önálló, egész estét betöltő szólóműsorra készülve úgy gondoltam, kellene valami érdekesség, újdonság, egy meghökkenítő műsorszám. Így jutott eszembe Maros Éva a hárfájával, aki akkoriban többször is szerepelt közreműködő szólólistaként a Modern Rézfúvós Együttes koncertjein. Ebben az esetben azonban nem mint szólólistára, hanem egy trombita-hárfa duóra gondoltam. A környezetemben mindenki elvetélt ötletnek találta. Ez engem nem tartott vissza. Sőt! Egy Albinoni-trombitaszonáta lassú tételét játszottuk el együtt. Én rögtön éreztem, hogy ebben több van, mint egy egyszeri kis érdekesség. Egy új, finomabb játék kényszere, illetve lehetősége volt, amit természetes módon követel meg a hárfa finom hangszíne, játékmódja. Arra azonban nem gondoltam, hogy több CD-t is megjelentethetünk, rendszeresen teszünk majd eleget külföldi meghívásoknak, és tucatnyi új művet írnak számunkra jelentős szerzők.

Az új magyar művekkel felfrissített repertoárral felvértezve életképesnek érzem a duónkat még most, a szűkülő koncertlehetőségek idején is, mert tárgyi feltételeiben – meg anyagiakban is – igénytelennek mondható. Koncertjeinkhez csak egy közepes nagyságú terem meg egy karfa nélküli szék szükségeltetik. A többi velünk, bennünk van, és egy személyautóval házhoz is szállítjuk. És

hogy meddig szeretnénk fuvarozni az „árunkat”? Megbeszéltük. Amíg elbírom a hárfát. (Lakástól az autóig – autótól a koncertteremig.) Ez nem igazán művészi szempont, de az imént említett körülmények között egy hangszerszállító alkalmazása már nem lenne rentábilis. Elhatározásunk óta (nehezebb pillanataimban) azzal vigasztalom magam, hogy a hárfán jobb fogás esik, mint egy cementeszsákon, és még szebb is. Így hát – nem is kérdés – cipelem tovább. És később... ha már nem bírom?...

Jóleső érzéssel fogok visszagondolni azokra az időkre, mikor „fáradásaimat” a közönség szeretetén kívül Liszt-, Erdemes Művész és Kossuth-díjjal is elismerték.

Geiger Imre

Gráfik Imre

néprajzkutató, muzeológus (Balatonalmádi, 1944. augusztus 4.)

Soha nem derült ki számomra (nem volt bátorságom megkérdezni szüleimtől), hogy a háborús idők, ráadásul a Balatonfelvidék zaklatott frontvonala menti település szülötteként minnek is köszönhettem világrajöveteletem. Vajon végső elkeseledésben, mintegy utolsó kicsikart gyönyörben fogantam-e, vagy, éppen ellenkezőleg, valami makacs hitben, életigenlő reményben. Bátyám ekkor már hatéves volt.

Utólag visszatekintve sok mindennek és sok mindenkinek hálás lehetek. Szüleim bátyámban (aki, ellentétben velem, a műszaki életben érvényesült) és bennem akarták megvalósítani szociálisan érzékeny emberi és – saját életükben korlátozott – intellektuális vágyaikat. A több generációra visszavezethető földműves és kéz-

Fotó: Simon Csilla

műves ősök erkölcsi tartása és tudáshagyományja, a kétkezi emberek egyszerű és szerény anyagi keretek közötti életmódja, életvitele nemes hagyaték volt.

Kiváló pedagógiai érzékkel bíró s szakmailag fölkészült tanítóim, tanárain, professzoraim voltak a (korszerű, ma már

tervezőjéről, a műépítész Györgyi Dénesről elnevezett) balatonalmádi elemi iskolában, a székesfehérvári (nagy múltú, akkor József Attiláról elnevezett, ma újra régi nevét viselő ciszterci Szent István) gimnáziumban és a debreceni, majd a budapesti egyetemen.

A pályaválasztás, a néprajz fölfedezése számomra szinte törvényszerű volt; az ősök műveltségével tudományosan foglalkozni s a hagyományt átörökíteni, a legnemesebb hivatásnak ígérkezett. Miután tudatosult bennem,

hogy létezik egy végtelenül integratív tudomány, az etnográfia, mely a nép/nemzet kulturális örökségére és a szokás/hagyomány ismeretére alapozódik és annak tiszteletére tanít, nem volt kétséges, hogy mivel kell foglalkoznom. Erősítette ezt a fölismerést a néprajz módszertani sajátossága: a személyes beszélgetéseken alapuló adatgyűjtés s a táj és ember meghatározó kapcsolatát föltáró első tájékoztató terepmunkák élménye.

Azért nem ment minden olyan simán, pontosabban a zavartalanak tűnő fölkészülés egyetemi évei alatt majdnem eltört minden. Néprajzi tanulmányaimat a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen kezdtem 1962-ben, ahol magyar–néprajz szakos képzésemet nem tudtam befejezni. 1965-ben ugyanis, miután talán kissé meg-, illetve átgondolatlan szellemi útkeresésem vizuális (pop-artos) tűnődései korlátozottan ám, de nyilvánosságot kaptak; közeledvén 1956 tízéves fordulója, a hivatalos szervek megkülönböztetett figyelmessége révén cselekedetemet politikai (bűn) ügyé kreálták, s fegyelmivel eltanácsoltak az egyetemről. (A történet két regényíró is megihletett, lásd: Mocsár Gábor *Fekete csónak* [Bp., 1968] és Kurucz Gyula *A veszett ember* [Bp., 1984] című munkáit.)

Kemény, mintegy negyedéves munka nélküli tengődés után közel fél év segéd munkásként bújtatott muzeológusi munka következhetett Veszprém megyében. Végül több mint kétesztendő (ideológiai átnevelést célzó) sorakatonai szolgálat várt rám, majd – a feledhetetlen emléké Tálasi István professzor úr segítségével, aki az Eötvös Collegiumban is helyet szerzett – az újrakezdés/folytatás jöhetett az budapesti ELTE Bölcsészettudományi Karán, ahol 1970-ben szereztem magyar

nyelv és irodalom szakos tanári és etnográfus-muzeológusi oklevelet.

Pályakezdőként Budapesten a néprajztudomány legrégebb és legjelentősebb intézményében helyezkedhettem el. A Néprajzi Múzeumban kiemelkedő hivatástudattal és szakmai ismeretekkel rendelkező kollegiális múzeumi közösségbe kerülvén továbbképezhettem magam választott szakterületemben, és végleg eldőlt: a múzeum az én második otthonom. Hűséges is voltam, maradtam az intézményhez. Igaz, volt egy kisebb közbülső ciklus. Mint ahogy az olvasható rólam egy talán elfogultság nélküli pályarajzból értesülhet róla: „Néprajzkutatói-muzeológusi pályája a Néprajzi Múzeumtól a Néprajzi Múzeumig tart, közben némi – bár egyáltalán nem elhanyagolható – kitéréssel. A segédmuzeológustól a megyei múzeumi igazgatóig szinte minden grádicsot bejár, és nemcsak fölfelé. Szakmai érdeklődését a sokoldalúság, nyitottság határozza meg, megérintik a néprajz tradicionális területei, miközben szívesen hajózik kevésbé hagyományos vizeken is. Útkeresése talán a szakma útkeresése is, sokoldalúsága végül is valahol egy irányba – valamennyi témájának társadalmi vonatkozásai felé – mutat. Miközben új utakat keres, új problémák megválaszolására vállalkozik, más és más megközelítésben visszatér eredeti témáihoz is. Otthonosan mozog a terepen és a levéltárban egyaránt... Muzeológusként először a Néprajzi Múzeum segédmuzeológusa, majd a közművelődési osztály vezetője, a Magyar Osztály vezetőhelyettese (1970–1986), miközben a múzeumok Néprajzi Szakfelügyeletének több megyében képviselője (1975–1986), s a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum »Alföldi mezőváros« tájegységének felelős

muzeológusa is (1976–1978). Ezután némi kitérő (és nem akármilyen kihívás) következik: a Vas megyei múzeumi szervezet megyei múzeumigazgatója (1986–1993), majd ismét a Néprajzi Múzeum, ahol gyűjteményi főosztályvezető (1994–1998), majd 1999-től gyűjteményvezető főmuzeológus, múzeumi főtanácsos.” (*Varia Bibliographica: Gráfik Imre köszöntése*, összeállította és szerkesztette: Hála József és Máté György, Budapest, 2004, 46 old. Európai Folklór Intézet, EFI Communicationes, 13.)

Néprajzkutató muzeológusként az önálló, szerzői könyvek és a szerkesztett kötetek mellett mintegy 300 nagyobb tanulmányban kíséreltem meg mindazon témák, tárgykörök földolgozását, gondolatok megfogalmazását, amelyek a több évtizedes szakmai tevékenység során megszólítottak. Ha „mérőölköveket” kellene kijelölni, akkor csak a kötetekre szorítkozva a legfontosabbak: *Szállítás és közlekedés Szentendre szigeten*, Budapest, 1971; *Kultúra és szemiotika*, Budapest, 1981; *A magyarországi fahajózás*, Budapest, 1983; *Jel és hagyomány*, Debrecen, 1992; *Vas megye népművészete*, Szombathely, 1996; *Sign in Culture and Tradition*, Szombathely, 1998; *Széki lakodalom*, Marosvásárhely, 2000; *A nyereg*, Budapest, 2002; *Hajózás és gabonakereskedelem*, Pécs, 2004; *Céhemlékek – Guild Relics*, Budapest, 2008.

A múzeumi munkában külön izgalmas lehetőséget jelentettek a kiállítások; a kisebb kamarabemutatók éppúgy, mint a nagyobb, közel ezer négyzetméteres kiállítások. Különböző témákban rendezhettem – hol önállóan, hol másokkal együtt – jelentős érdeklődést kiváltó kiállításokat, mint például: *Velemér völgyi gerencserek* (Budapest, FMH, 1971); *Népi építke-*

zés (Székesfehérvár, Csók István Képtár, 1972); *Rejtett kincsek IV. – Tótkomlós néprajzából* (Budapest, Békéscsaba, 1977); *Kézműipar tegnap és ma* (Budapest, Néprajzi Múzeum, 1978); *The Hungarian Bread* (Cardiff, Reading, Bristol, 1978–1979); *Vásárhelyi hétköznapiak – Plohn József fényképei* (Budapest, Miskolc, Kecskemét, 1981–1982); *Ljudska umetnost na Madzarskem – Narodna umjetnost u Madarskoj – Népművészet Magyarországon* (Ljubljana, Zagreb, Novi-Sad, Beograd, 1984–1985); *Népi díszítőművészet Vas megyében* (Budapest, Néprajzi Múzeum, 1988); *Wiegen – Bölcsők* (Gerersdorf bei Güssing, Freilichtmuseum, 1991); *Nyeregbe!* (Budapest, Néprajzi Múzeum, 2002, Nyíregyháza, 2003); *Ungarsz-kite szedla* (Szófia, Plovdiv, 2003); *Nyeregbe Európa! / V sedlo, Evropa! / Int he saddle, Europe!* (Ljubljana, 2004); *Sattelfest. Historische Sättel, Reitzubehör und themenbezogene Kunstobjekte als Spiegel der ungarischen und internationalen Reitkultur* (Gerersdorf bei Güssing, Freilichtmuseum, 2005).

Életutam, szakmai pályafutásom egy másik értékelője szerint: „A külső szemlélő csak azt látja, hogy szakmai irányultsága és kapcsolatrendszerem mind a Gunda Béla által alapított debreceni 'iskola', mind a Pesten végzett néprajzos generációk felé működőképes maradt. Mindezekkel együtt Gráfik a saját útját járó, szuverén személyiség, akinek a tevékenységét nehéz lenne bármiféle szakmai körbe illeszteni, bármilyen tudományos iránnyal azonosítani. Tevékenységében az etnográfiai témák és az etnoszemiotikai elemzések jól megférnek a népművészettel, a tudománytörténeti feldolgozások a turisztika néprajzi és muzeológiai vonatkozásaival, a fo-

tográfia históriájával. Nem csupán a néprajz/antropológia és az érintkező diszciplínák új eredményeire nyitott, hanem a zenére, a filmre, a fotográfiára és a képzőművészetre is." (Viga Gyula: *Egy gazdag életpálya szerény foglalata*, Vasi Szemle LIX. (2005) 6. sz. 781–784.)

A megszerzett tanári képesítést is igyekeztem hasznosítani. Nem titkolom, szerettem tanítani, jó volt a mindenkor fiatalok körében ellenőrizni a naprakész tudást, s kondicionálni a szellem frissességét. A sors úgy hozta, hogy szakmai tevékenységemnek fontos része lett/volt a tudományos közéletben való állandó jelenlét. S bár nem törtem magam formális elismerésekért, de jó érzés fölidézni, hogy tevékenységemet rangos szakmai díjakkal, kitüntetésekkel is honorálták. S bár nem tartom magam apolitikus alkatnak, egyéniségem meghatározó igénye a szellemi függetlenségre – leszámítva a szinte automatikus és kötelező úttörő és KISZ-es sportbéli és kulturális érintettségemet – mindenkor távol tartott a szervezett és elkötelezettséget elváró szakszervezeti, néprontos és (párt)politikai mozgalmaktól. Akár elégedett is lehetnék, s valóban nem vagyok elégedetlen, de semmiképpen nem megelégedett!

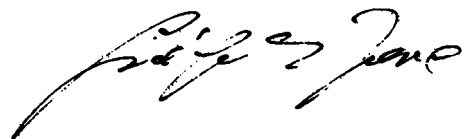
Egy ilyen sokrétű elfoglaltságot, gyakori hosszabb-rövidebb távollétet és szinte megszállottságot igénylő életpálya mögött háttérben persze kellett a megértő és elfogadó család is. Ezt is megkaptam, itt is köszönet

és hála érte. Feleségem és a két lány között egy fiúgyermek, olyan „ötös fogat” volt, mely – reményeim szerint – nemcsak nekem, hanem minden tagjának biztosította az érdeklődésének és egyéniségének leginkább megfelelő életlehetőséget.

70 felé – különösebb egészségügyi gondok nélkül – meggyőződésem, hogy eljött az ideje a szakmai és a közéletből való fokozatos és tapintatos visszahúzódnak. Úgy is fogalmazhatnék, hogy alkonyodik, ám a jó és értékes emberi kapcsolatok élnek, sőt újakkal gazdagodnak. A világ pedig továbbra is tele van fölfedezni való élménnyel, melyeket ugyan visszafogottabban, mértéktartóbban kell, illetve lehet élvezni. Ezért is értékelődik föl s kerül előtérbe mind lakóhelyemen, Szombathelyen, mind szülővárosomban, Balatonalmádiban (utóbbiban egy élő patak menti szerény kis nyaralóház nyugalmában) a szépirodalom olvasása (pótlása), a zenehallgatás. A szellem pallérozása mellett nem maradhat el a test kondicionálása sem; nyáron kerékpározás, télen síelés, igaz ugyan, hogy közben a szükségesnél kevesebb természetjárás, séta tölti ki napjaimat.

A lényeg azonban a nyugdíjas évek legnagyobb ajándéka: az idővel és a térrel szabadon rendelkező, független ember szabadsága!

Kell-e ennél több? Aligha.

Pritz Pál

történész (Budapest, 1944. augusztus 8.)

Áldott emlékű szüleim iparosemberek voltak. Édesapám asztalosmester, édesanyám műhímező volt. A német eredetű családban – emlékem szerint – szemernyi kétely sem merült fel a tekintetben, hogy magyarok lennénk vagy sem. Mai ésszel visszatekintve csak fájlalni tudom, hogy nálunk ismeretlen volt a Deutschungarn-tudat.

1949-ben üzemünket államosították. A történelem iránti érdeklődésem elég hamar megmutatkozott. 1962-ben az újpesti Könyves Kálmán Gimnáziumban érettségiztem, 1968-ban az ELTE Bölcsészettudományi Karán szereztem diplomát történelem és tudományos szocializmus szakon.

1969 augusztusától (rövid megszakításokkal) 2006 végéig a Magyar Tudományos Akadémia központi apparátusában dolgoztam. A tudományszervező/tudománypolitikai munka mellett végeztem történeti kutatásaimat. Történelemszemléletemre Pamlényi Ervin gyakorolta a legjelentősebb hatást. Az ELTE-n sok esztendeig mellékállásban, 2008-tól 2013-ig főállásban oktattam. 1997 óta vagyok egyetemi magántanár, tehát professzor.

Az MTA központi apparátusában végigjártam a ranglétrát, s 1993-tól 2006 végéig vezettem a társadalomtudományi főosztályt. Érdemben leginkább a hetvenes évek első felében, valamint az 1996 és 2002 közötti időszakban tudtam a legtöbbet tenni. Részesem lehettem annak a csapatmunkának, amely a legrangosabb hazai tudományos műhely munkáját akarta – és tudta is – korszerűsíteni.

Ezekben az években vált véremmé, hogy a tudományos munka jelentős mértékben az alázatról is szól. Mulatságos dolog nézni a nagyképű, de valójában tudatlan hólyagokat, az öntelt félművelteket. Mennél többet tud az ember, annál alázatosabbnak kell lennie.

Akadémiai tisztviselőként azért igen sok mindent megtanultam a döntési folyamatok alakulásáról/alakításáról, a hatalom természetéről, annak embert formáló/deformáló hatásairól. A tudományszervező, tudománypolitikai munka során lett igazából világos számomra, hogy a történet nem azonos a történelemmel.

Az MTA doktora kitüntető címet 2000-ben nyertem el az 1999-ben megjelent, *Pax Germanica* című könyvemmel, amelyben azt vizsgáltam meg, hogy Adolf Hitlernek és rendszerének milyen elképzelései voltak Európa jövőjéről. Természetesen szörnyű elképzeléseik voltak. Ezt addig is lehetett tudni, de a globális tudás számos esetben szétfoszlik, ha nem épül a részletekben is fundált, tárgyyszerű ismeretre, részletes elemzésre.

Eddig 25-nél több könyvön szerepel különböző formában – szerzőként, társszerzőként, szerkesztőként – a nevem. Legnagyobb visszhangot a Bárdossy

Lászlóval foglalkozó írásaim váltották ki (ami természetesen elsősorban a témának tulajdonítható).

A történésznek az a dolga, hogy legjobb tudása szerint segítse a múlt megismerését. Világnézeti semlegesség nem létezik. Tehát én is prekoncepció alapján nyúlok a múlt bármely vizsgált kérdéséhez. Ám komoly szakember a megismert források, társtudományi eredmények, módszertani felismerések alapján korrigálja előfeltevéseit. Mindennek révén pedig közelebb kerül a múlt valóságához. A történész és a politikus között az a döntő különbség, hogy míg az előbbinek elemi célja a múlt hiteles feltárása, az utóbbinak elemi érdeke politikai céljainak elérése. Tehát merőben más a mentalitásunk. A történésznek az okoz örömet, ha mennél többet tud hitelesen a múltból megmutatni. A politikus számára ez adott esetben végzetes lehet. A politikus a múltat példatárként használja, a múlt tényeit politikai céljai szerint csoportosítja.

Az eltérésből nagy hiba lenne erkölcsi kérdést fabrikálni. Vannak erkölcsstelen történészek, és akadnak erkölcsös politikusok is.

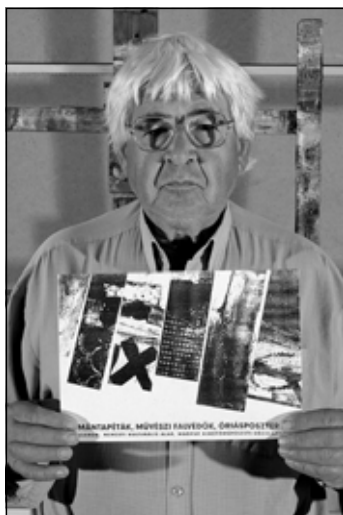
Alapjában boldog vagyok, hogy történész lehetek. Természetesen tisztában vagyok azzal, hogy napjainkban a múlt megismerhetőségébe vetett hittel elsöprő sikert nem lehet aratni, de azt is tudom, hogy ebben a kérdésben az állásfoglalást döntően a korszellem motiválja. Amíg a XIX. században a túlzott derűlátás volt a jellemző, addig ma inkább a borűlátás. A kérdést azonban nem az dönti el, hogy arról miképpen vélekedtek, vélekedünk mi, a történelemnek változó, továbbsodródó, még be nem fejezett életű emberei, hanem az, hogy vannak-e eszközeink a história megismerésére. Vannak.

M. Novák András

festőművész (Kaposvár, 1944. augusztus 17.)

Mi a macsics?!

Adódik az alkalom és növekszik a készítés tollat ragadni most, hogy a Hungart Jogkezelő Vizuális Társaság elnökének, Sárkány Győzőnek elgondolkodtató jóindulat révén, rólam is születőben van egy katalóguskönyvecskéje, illetve hogy időközben hetvenéves leszek. Amúgy ez festőnek nem javallt: beszélni, írogatni (klasszikus kompenzációs helyzet

a „kikérdezett”, a „nem mondhatom el senkinek” állapot), és mégis!

Kérem, én kortárs művész vagyok! Társa a Kornak, melynek milyensége tükröződik művészetünkben is.

Világítsa meg ezt csak egy „játék”. Valaki kiválaszt valami jóféle idegen szót (például az Idegen szavak szótárából): mi a macsics? Mindenki papírra veti pár szavas vélekedését „a valamiről”, majd a játékmester felolvassa mindet, előzőleg közjük keverve az igazi meghatározást is.

Eddigi játékainkban még soha senki nem találta el az igazit! Mert amit nem tudtunk, azt azonnal tudtuk. Tudtuk, a tudás határtalan, uralhatatlan, nyomasztó és magának való. Tehát minket sem érdekelt, saját egónk szerint asszociálgattunk, zavaroskodtunk, győzködtük a másikat a mi „hazugságunk” elfogadására. Így voltunk-lettünk vidámak, szabadok, egyenrangúak, sem buták, sem okosak – kortársak.

Az a kölcsönös függőség, ami a Föld és az Ember között fennállt (és

áll), itt létünk értelme, élıhetőségünk körülményei, minősége, örökös egymásra figyelést követelt, kérdéseket szült, válaszokat keresett. Hitek, filozófiák, tapasztalat, tudományok, művészetek hatva egymásra is tették ezt.

Időközben bütykölt magának az ember egy-két gépet, vegyszert, miegymást. Ami növelte önhiıtségét, hogy most már egy maga teremtette, he-

donista fogyasztói világban felejtheti korábbi kultúráját, művészetét is.

Nagyjából az izmusok kora óta a művészek, a művészet korábbi „alkalmazott” volta szüntével (transzcendens, vallásos, reprodukciós, politikai), a klasszikus művészet formai, mesterségbeli örökségének darabolásával, átrendezgetésével (még jó esetben!), némi anarchiával – sokszor csupán a deviancia, a beteges önmegvalósítás egoizmusszintjén – a mindenki művész, minden művészet „demokráciájával” folyik a „termelés”.

Ott vagyok én is.

A csak „játék” mellett engem még érdekel, hogy mi a macsics, hogy hová lettek a régi, és hol vannak az új, ebből az egész vitatható jelenből kivezető utak. (Legalább egymás felé!)

Vihar Judit

irodalomtörténész, műfordító, haikuköltő (Budapest, 1944. augusztus 28.)

Születésem dátumát illetően a szüleim később azt mondogatták, hogy biztos bolondnak fogom őket tartani azért, mert a második világháború legviharosabb éveiben gyermekvállalásra adták a fejüket. Soha nem gondoltam ilyet – hiszen ha nem ezt tették volna, akkor ma nem lennék. A legnehezebb időszakban születtem, anyám köménymaglevessel táplált, mást nem tudtak főzni abban az időben. Négy hónapos koromban feleakkora súlyom volt, mint két hónaposan. Apám a vonat tetején utazott el a fővárosból Debrecenbe, hogy mécseset, egy kis krumplit, hagymát, kenyeret hozzon a családnak.

A háború után a meleg családi légkör, a kultúra szeretete sokat jelentett a nagy szegénységben. Apám, Vihar Béla (akinek életében tizenhárom kötete jelent meg) akkoriban a versírásból nem tudott megélni, iskolában tanított édesanyámmal és anyai nagymamámmal. A pénzromlás a háború után olyan nagyfokú volt, hogy a délben kapott fizetés estére már csak a felét érte, így minél hamarabb el kellett költeni. De nemcsak a szegénységet kellett elviselnünk. Nemsokára öcsém született, aki hároméves korában agyvelőgyulladásban megbetegedett, s ettől elfelejtett beszélni. Termetre gyarapodott, de szellemileg olyan volt, mint egy kis csecsemő, etetni, itatni kellett, nem volt szobatiszta. Éjszakánként rikoltozott, nem tudtunk tőle aludni. Dupla szegénység szakadt ránk, mindennapos volt a kölcsönkérés.

Egy napon, mikor együtt sétálgatott a család, összetalálkoztunk Illyés Gyulával. Szavai máig rögzültek bennem: „Neked, kislányom, olyannak kell lenned, mint a napsugár, hogy enyhíts szüleid fájdalmán.”

1986-ban, mikor először Japánban jártam, és emléktárgyként órákat vásároltam a családnak, barátoknak, csak odahaza vettem észre, hogy a tizenegy órával mindenkit megörvendeztettem, nekem viszont megmaradt a régi, felhúzó szerkezet.

A Radnóti Miklós Gimnáziumban, ahová iskolába jártam, további ösztönzést kaptam a nyelvek, az irodalom tanulására. Az orosz tagozaton felső fokon meg lehetett tanulni a nyelvet. Szerettem idegen nyelven olvasni, a könyvek jelentették a legnagyobb örömet. Sok költő, művész, irodalomtörténész járt fel a lakásunkra, többek között Komlós Aladár, az irodalomtörténész és felesége, Palotai Erzsébet művésznő. Amikor még kicsi voltam, ők tanítottak meg lépcsőn járni. Kamaszkoromban pedig Komlós Aladár jelentőségteljesen azt mondta, hogy irodalomtörténész lesz belőlem. Ma sem tudom, mit látott meg bennem. Akkor ezen csak mosolyogtam, el sem tudtam képzelni, hogy később valamilyen foglalkozásom lesz.

Az egyetemi évek alatt – apám biztatására – kezdtem el japánt tanulni, s tanárunk, Hani Kjóko – aki zenészként, Bartók tisztelete miatt jött Magyarországra,

s tizenegy évet töltött itt, majd visszatérve Japánba, megalapította a Kodály Intézetet – azt javasolta, hogy fordítsak szépirodalmat. A hatvanas években ő adta a kezembe a későbbi Nobel-díjas Ōe Kenzaburó novelláit, amelyek fordításai megjelentek a Nagyvilág című folyóirat hasábjain. Ez a lap nyitott kaput akkoriban nálunk a világirodalomra, az értelmiség rendszeresen olvasta. Az egyetemi tanulmányok alatt mi, japánosok, kezdtünk a japán követségre járni, de az egyik ilyen alkalom után behívtak az egyetem tanulmányi osztályára, ahol azt mondták, ha továbbra is kapcsolatot tartunk fenn egy imperialista állam követségével, akkor kirúgnak az egyetemről. Így aztán többé nem mentünk oda.

1975 óta tanítok a felsőoktatásban, eleinte főként orosz az ELTE-n, majd a kilencvenes évektől Miskolcon és a Károlin japán nyelvet és irodalmat. Mindazt, amit a felsőoktatásról tudni kell, Szőke Györgytől tanultam meg. Zseniális pedagógus, igazi humanista volt. Tőle vettem át a rendszerváltáskor a huszonöt tanárból álló tanszék vezetését. Ez a munka tizenhét éven át tartott, egészen 2006-ig, a tanszék megszűnéséig. Ezután a négy főre zsugorodott oktatói gárdát a bölcsészkar orosz tanszék fogadta be.

A rendszerváltás után megnyíltak a lehetőségek, a Miskolci Bölcsész Egyesületben kezdtünk többen – Hidasi Judit, Kiss Ilona, Wakai Seiji – japánt tanítani a hallgatók kérésére. Itt kezdtem el japán irodalmat tanítani, akihez szükség volt tananyagokra, így született meg *A japán irodalom rövid története* című könyvem. Ez az egyetem ragyogó kezdeményezés volt kiváló tanárokkal, de sajnos anyagi okok miatt elbukott. A hiányzó úrt később a Károli-egyetem japán tanszéke töltötte be.

Az ezredforduló nagy változást hozott az életembe. Fiam, Mártonfi Attila nyelvész hívta fel a figyelmemet a World Haiku Festival 2000-re, melyet Londonban és Oxfordban rendeztek meg. Előzőleg már sokat foglalkoztam a haikuval, 1996-ban jelent meg *Macuo Basó legszebb haikui* című kétnyelvű válogatásom, melyben egy-egy költemény sokféle magyar fordításával együtt mutatkozott be. A kötet jó néhány hétig vezette a vásárlási toplistákat.

2002-ben határoztam el, hogy lefordítom Macuo Basó legszebb verses útinaplóját, az *Észak ösvényein* címűt, de előtte egy nemzetközi csapattal végigjártam azt az utat, amelyet Basó 350 évvel ezelőtt tett meg, hogy a fordításom hiteles legyen. Utunkról az NHK, a japán nemzeti televízió filmet is készített, melyet az egész világon vetítettek. 2003-ban elkészült a fordításom, de a gyönyörű kiállítású könyv megjelenésére anyagi okok miatt 2012-ig kellett várni. A mű pontosan azon a vidéken játszódik, ahol később, 2011-ben iszonyú pusztítást végzett a földrengés és szökőár, tönkretéve az egyik legszebb, leglátványosabb területet. Ezt a következő háromnyelvű haikuban próbáltam megfogalmazni:

三月十一日
桜に散る
血の涙

Március 11 –
csereznyevirágra hulló
vérző könnycsepp

11 March –
bleeding teardrop is falling
on cherry blossom

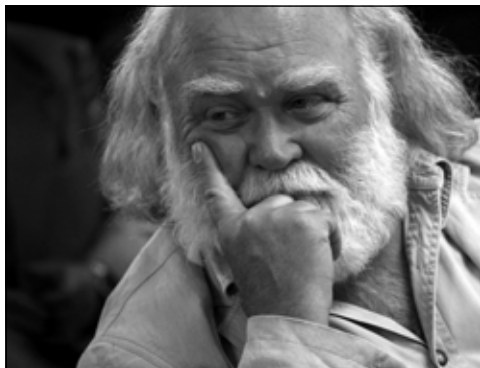
Mint a Magyar–Japán Baráti Társaság elnöke, nagyon sok programot szervezek, melyekkel a japán kultúrát népszerűsítjük. Így került sor 2010-ben Pécsen, az Európai Unió kulturális fővárosában a Világ Haiku Fesztivál meg-

rendezésére, melyen a világ minden részéről vettek részt haikuköltők Japántól Kanadáig, Dániától Romániáig. Ugyanebben az évben jelent meg az általam szerkesztett, bevezető tanulmánnyal ellátott *Ezer magyar haiku* című kötet, melyben 264 magyar költő haikui olvashatók. Immár tizenhárom éve rendszeresen találkozunk a Magyar–Japán Baráti Társaság haikuklubjában, ahol haikuk írásával, fordításával és bírálatával foglalkozunk.

Böjte József

filmrendező, producer, újságíró (Vác, 1944. szeptember 1.)

Még vagyok!

Hetvenéves leszek? Nem hiszem el... Valami vallomást, valami lezárásfélét kellene írnom, de nem zárok le semmit. Még előrenézek, mert sok a baj. Szívesebben írnék arról, mi mindent kéne tenni, hogy az országunk jobb és élhetőbb legyen, hogy ne legyen ennyi szegény ember, hogy legyen minél több értelmes fiatal, aki átlátja azt, ami itt történt és történik, és előbb-utóbb felismeri, hogy mi a teendő. Ebből a szempontból persze eszembe jut az életem néhány olyan eseménye, amikor azt gondoltam, hogy fontos az, amit csinállok. Népművelés a hivatásom. A művészet csak eszköz.

Koromból adódóan részese voltam az amatőr művészeti mozgalom hőskorának (a hatvanas évektől a kilencvenes

évekig). A mozgalom progresszív része jórészt az öntevékenység kibontakoztatását, a kulturálódást és az önkifejezés szabadságát szolgálta. Versmondó voltam, színjászó együtteseket vezettem, sokszor sikerrel, a Pinceszínházban például az *Élmunkás téri történet* című drámám nagy visszhangot váltott ki, és a néptánc-, táncházmozgalomban is jeleskedtem együtteseimmel és írásaimmal. Jól éreztem magam ebben a kicsit szabadabb, minőséget követelő, némileg ellenzéki világban, amely inkább az akkori hatalom buta és műveletlen apparatcsikjainak átverésében, a korlátozott művészet és a politikai falak tologatásában, tágításában merült ki, mintsem valami konkrét politikai ellenzékiességben. Igyekeztünk értékeket létrehozni. Sok tanítványom életét befolyásoltam jó irányban, ezek a visszajelzések jólesnek.

Aztán elcsábultam a film, elsősorban a dokumentumfilm felé, és nagy élvezettel tanultam Takács Gábortól, Csőke Józseftől ízlést, tempót, szigorú realitászvizsgálatot, szociológiai szemléletet, és persze magát a szakmát. A Katonai Filmstúdióban, ahol dramaturgként dolgoztam, csak akkor engedtek rendezni, amikor már díjakat nyertem a televízióban és a

dokumentumfilm-stúdióban mint vendégrendező. „Vigyél magaddal...” című filmem nagydíjat nyert a miskolci dokumentumfilm-fesztiválon, a *Sensei* pedig Ezüst Gerely díjat.

Próbáltam feszegetni a katonai vezetők által szabályozott kereteket, és sikerült történelmi filmjeimmel, táncfilmjeimmel, etikai-erkölcsi problémafeltáró, sokszor vizsgálatokat kiváltó dokumentumfilmjeimmel kimozdítani a stúdiót elzárt világából. Minden filmet bemutatta a televízió, viták, beszélgetések kerekedtek belőlük, aminek eredményeként egyre szabadabban készíthettem már kisjáték-, satirikus, humoros filmeket is. Ma már mosolygok rajtuk, de akkor hatásosak voltak. Sok fesztivált, koncertet, szabadtéri rendezvényt is rendeztem nemzetközi countryfesztiváloktól borfaluig, Ki mit tud?-októl nemzeti ünnepekig.

A rendszerváltás forrongásában mint reformpárti aktivista vettem részt, és a baloldali váltás aktív részese voltam.

A kilencvenes évek elején megalakítottuk feleségemmel, aki szociológus (Terebes Mária) a Kreatív Média Műhelyt, és abban dolgozom azóta is mint producer és rendező.

Adtunk ki könyveket, hangoskönyvet, szerveztünk nagyrendezvényeket, és készítettünk filmeket, reklámot, szociológiai felméréseket, a bibliográfiánk elég hosszú.

Nagy élménye volt életemnek mintegy tízéves együttműködésem Jancsó Miklóssal, akivel először a *Kövek üzenete* című dokumentumfilm-sorozatot, majd, több dokumentumfilm után, a *Nekem lámpást adott kezembe az Úr Pesten* című játékfilmet hoztuk létre. Társrendezőként és producerként dolgoztunk együtt, nagy barátságban.

Az én ötletem alapján szerveztük meg 1994-ben a *Hiszünk a dalban* koncertet, és a balatonszárszói József

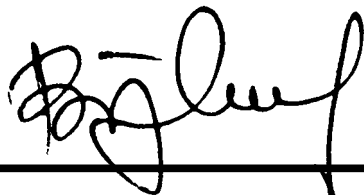
Attila-émlékmű létrehozása érdekében az *Én, József Attila itt vagyok* verskoncertet a Sportcsarnokban, valamint a *Nappali virasztást* két alkalommal is József Attila sírjánál. Az ezekről készült filmeket a mai napig játsszák a televíziók.

Jancsóval együtt megalapítottuk a Független Magyar Művészeti Alapítványt. Sok író, költő, drámaíró, színház, kulturális rendezvény, könyv, zenemű, koncert, film támogatásával járultunk hozzá komoly művészeti értékek megalkotásához.

Több dokumentumfilmem szerepelt különféle fesztiválokon, díjazták is néhányat. Állami kitüntetést soha nem kaptam. Nem is hiányzik.

Elég sommás élettörténet ez, főleg a szakma, a munka jelenik meg benne, holott legalább ennyire volt fontos életemben a szerelem, a család, a három gyermekem és a négy unokám, na és a barátaim, a velük való minél harmonikusabb együttélés megteremtése.

És fontosak a mai harcok is. Mert van ma is rengeteg jobba tenni való. Ezért találtuk ki és szerveztük meg a Nemzeti Színház-búcsúztató gálaestet, a szétvert társulat előtti tisztelgés jegyében, sok kedves barát-művész közreműködésével, és ezért segítek, ha tudok, azoknak a megmozdulásoknak a rendezésében, amelyek a mai állapotok radikális megváltoztatása érdekében zajlanak. Ezért forgatom már négy éve a *Freskó faluról* szóló dokumentumfilmet, hogy segíthessek azokon, akik kiszolgáltatottságuk miatt nem képesek érdekeik érvényesítésére. Talán már csendesebben, lassabban, de kitartóan végzem a dolgom. Még vagyok!

Kéri Ádám

festőművész (Budapest, 1944. szeptember 5.)

Néhány szubjektív, gyermekkori élmény: háborúban született generáció voltunk – az ötvenes években Budapest még tele volt lőszerrel –, gyermekfejjel tanultuk meg a töltényt szétszedni, játszani vele, tudtuk, mi van benne, hogyan működik. Halott barátom volt, féllábú iskolatársam – és még nem voltunk tízévesek. Játszottunk.

Aztán tizenkét éves korunkra jött 1956. Ismét a töltények. Tudtuk, milyen

nyomot hagy a gránátrepesz. Tudtuk, a golyó hogyan pattog az aszfalton, miként vágódik a falba. Halottakat láttunk és sebeket. Gyerekek voltunk.

Most Irak, Afganisztán, Szíria és a többi... Jó volna konzultálni az ottani gyerekekkel.

A lövedék nyomot hagy. Az emberi testben, a falban, az üvegben, a fa törzsében, az acélban stb. A nyomok, sérülések olvashatók, jelentésük van, szimbólumokká válnak. A történelemnek nyomai vannak...

A töltény nagyon szép. Esztétikai szempontból tökéletes. Tartalom és forma egysége, tökéletes funkció. Áramvonalas! Működik! És szép. Önmagában szép. Sorozatgyártása megoldott, mindenkihez el tud jutni, esztétikai értékeket közvetít. Megfizethető.

Hát ebben a században élünk s élünk.

Ahol születtem, Budán éltem különböző külföldi megszakításokkal a mai napig. Végeztem iskoláimat, mint mindenki más, de nagyon hamar, 14-15 éves koromban tudtam, hogy festő akarok lenni. Először az Arany János Gimnázium, majd különbözeti vizsgával a Képző- és Iparművészeti Gimnázium és a rajzsakkörök. Felvettek a Magyar Képzőművészeti Főiskola festő szakára, ahol Kmetty János és Bernáth Aurél voltak a mestereim, 1969-ben végeztem.

Közben megszereztem a geometria-, rajz- és művészettörténet-tanári diplomát, és két évig a fakultatív grafika szakra jártam a technikák megtanulása végett. 1971-ben állítottam ki első képemet, egy úttestet ábrázoló képet. 1972–73-ban festettem meg az '56-ra emlékező háromrészes képet *Forradalom* címmel. Kissé naivan, de őszintén, gyermekkori emlékekre gondolva. Aztán szintén 1973-ban: *Egy '48-as ágyúgolyó a falban*. 1974-ben a fentiek miatt (s egyéb képek miatt is) betiltották első egyéni kiállításomat, és az elkészült tv-felvételt is. Itthon, úgy nézett ki, hogy nincs további lehetőségem. 1976-ban már Svédországban voltam. Egy svéd állami ösztöndíjjal ott beiratkoztam a Svéd Királyi Képzőművészeti Akadémia szobrász szakára mint vendéghallgató. Kemény munka volt. Napi négyórás nyelvtanfolyam tizenkét hónapon keresztül, s munka az akadémián. És közben a svéd gondolkodás a nyelven keresztül átvéve, meg a nálunk ismeretlen kultúra, identitás megismerése, amit a mai

napig se nagyon mesélek itthon, mert itt nagyrészt érthetetlen. Magyarország meg az a messzi észak együtt nehezen érthető.

Végül családi okok miatt (kisgyerekek) hazajöttem. A tiltások már elfelejtődtek. Elkezdtem tanítani. Először a Képző- és Iparművészeti Szakközépiskolában, melynek két év után igazgatója lettem tizenkét évig, majd a Magyar Képzőművészeti Egyetem egyetemi tanára előbb az anatómia, majd a festő tanszéken. Az előbbin tanszékvezető, majd hat évig rektorhelyettes voltam.

Közben festettem a további képeimet.

Egy rövid epizód. 2001. szeptember 11-én a Földközi-tenger felett egy arab géppel repültem, a pilóta a tévé képernyőjére beadta a tornyok felrobbantásának képeit, Tuniszban leszálltunk. Mindenki a győzelem jelét mutatta.

Azóta is járom az iszlám, arab világot, Közel-Keletet és Észak-Afrikát, és a két kultúra ellentéteit igyekszem megérteni. Képeimmel, vizuális jelekkel próbálok mindezt elmondani.

Hát, ilyen században élünk, mindegy, hogy huszadik vagy huszonegyedik. Egyre megy.

kéj Ádám

Mayer Berta

festőművész (Budapest, 1944. szeptember 7.)

Vajon miről is írok ennek a felkérésnek eleget téve? Van-e, és ha van, mi a jelentősége annak, hogy pont – vagy már – hetven éve élek a földön? Azon túl, hogy szubjektíve és a családom szempontjából bizonyára van, ez a kérdés nyomatékot ad a dolognak.

Magam soha nem számoltam az éveket. Múlásukhoz nem fűződik sem félelem, sem szomorúság, sem

a számvetés kényszere. A hetven év alatt sok felismeréssel lettem gazdagabb. Örömmel tölt el, hogy ennek fényében látom ma az életet, kapcsolataimat és a művészetet is.

A művészethez való kapcsolatom és elköteleződésem soha nem volt kérdéses számomra. Ez eldőlt valahogyan, már gyermekkoromban. Hozzá vezető utam megnehezítették azonban iskoláim, a fiatalságom szellemi keresései előtt húzott falak, a hazai underground szinte kötelezően előírt, nyugati trendek szerinti koreográfiája és a magam bizonyosságába vetett hit időnkénti gyengesége.

Szakmai utamhoz pozitív útravalót csupán a Képzőművészeti Gimnáziumban kaptam Sebestyén Ferenc festőművész tanáromtól és a diáktársaimmal végzett közös munka erejétől. Önálló gondolkodásom kialakulá-

sához pedig valódi kaput az érettségi után, a gimnázium könyvtárában elöltött két év nyitott.

Mint a Képzőművészeti Főiskola festő szakos hallgatója ismerkedtem meg fakultációként a tűzzománctechnikával. Ez adta meg számomra a lehetőséget és kiutat a stúdiumok végtelenített mocsarából. Üveg, pigment, vörösréz, tűz, transzparencia!

Előképek nélkül küzdöttem ki ebből egy játékos, kalligrafikus, ugyanakkor festői absztrakciót, amellyel kapcsolatomban több mint húsz évig tartott. Eredményeként elkészült Bonyhádon két nagyméretű zománctárgy és sok kisebb munkám.

Ez az anyag utamra segített, de a technikai bravúrok és a dekorativitás nem elégített ki. Visszatértem a festészet eszközeihez, és festményeim absztrakciójában találtam új lehetőségekre.

Művészi pályámra tekintve munkáimban a dolgok transzparenciája, a tűnékenység és állandóság viszonya és az anyagokban rejlő szépség érdekelt. Ez meghatározó ma is, akár zománccal, akvarellal vagy olajjal, akrillal dolgozom. Ezt keresem a térrel, színnel és a valósággal kapcsolatban egyaránt.

2001-ben megkaptam a Munkácsy-díjat.

Nagyon fontos állomása volt életemnek a tanítás. Sokat tanultam belőle. Új, megnyilatkozásra képes, nyitott szellemiséget nyertem. Korszerű technikákat, eszközöket tanultam meg használni. Bátorságot, kezdemé-

nyezést, kísérletező kedvet kaptam, és ezt elsősorban a diákjaimmal való közös munkának köszönhetem.

A tanításra hívtak, és mentem. 54 éves koromban kezdtem tanítani kedves iskolámban, a Képző- és Iparművészeti Szakközépiskolában. 67 éves koromig voltam a festő szak művésztanára.

Emlékezetes befejezéseként a tanításnak, 2010-ben megpályáztam és megkaptam a Római Magyar Akadémia ösztöndíját. Evvel a nagyszerű két hónappal lendületet kapott festői pályafutásom, immár tanítás nélkül.

2012-ban elnyertem Budapest főváros egy hónapos bécsi ösztöndíját.

Festői munkám folyamatos, ma sem lezárt életműnek érzem.

A hetven év sok, de a nehézségeken átsegített egy stabil család.

Férjem, Végh András festőművész soha nem tette kétségessé, hogy számára is fontos a munkám. Két gyermekem, Judit és Marcell, nagy örömmel, színes, önálló, karakteres egyéniségek, kiknek élete még mindig tartogat számomra meglepetést.

A XXI. század félelmetes. Ugyanakkor lenyűgöz és hatalmas pozitív mintát ad számomra a természet, két-éves unokám szépsége, értelmének bontakozása, egy gondolat fénye vagy egy kép befejezése.

Úgy érzem, még mindig új kapukat nyitogatok.

Margit Beita

Pogány Gábor

művészettörténész (Budapest, 1944. szeptember 8.)

Fotó: Mazán Laura

Azzal tulajdonképpen vitatkoznom kellene, hogy művészettörténésznek neveznek. Erről ugyan van diplomám az ELTE bölcsészkarától (történelemtanári diplomám is van, de történelmet sosem tanítottam, még az egyetemi gyakorló tanítás során sem, mert az újpesti Árpád Gimnáziumban, ahol a gyakorló félévét töltöttem, az okításomra rendelt tanárok az összes osztályban letanították velem a tankönyvek fejezeteinek végén lévő, az adott korhoz tartozó „kulturális

blokk”-ot, megkönnyebbülve, hogy nem kell művészettörténetet tanítaniuk), de igazából a művészetek *történetével* csak ritkán, alkalmanként, egyes problémákkal foglalkoztam. Valójában mindig a kortárs művészetben éltem.

Talán nagyképűen hangzik, de szó szerint így van: karon ülő csecsemő korom óta vagyok a szakmában. Körülbelül kétéves lehettem, amikor édesanyám (amúgy szintén művészettörténész, főként reneszánsz témákban kutatott, Pogány-Balás Edit néven publikált) tébécében megbetegedett, s a svábhegyi tudószanatóriumban töltött mintegy két évet; ez idő alatt én csak messziről, a kerítésen kívülről láthattam. Édesapám, Pogány Ö. Gábor (művészettörténészként már a születésem előtt belevette nevébe a *tőlem* megkülönböztető Ö betűt) emiatt arra kényszerült, hogy művész barátainál tett műterem-látogatásaira magával vigyen. A legkorábbi emlékeim között van a lenolaj és terpentín szaga. (Ezekről a műtermekről sok képi emlékem van, csak egy vázlatos felsorolásra vállalkoznék: Bernáth Aurél, Pátzay Pál, Szőnyi István, Márffy Ödön, Czene Béla, Mácsai István, Domanovszky Endre, Kerényi Jenő, Duray Tibor, Molnár C. Pál, Barcsay Jenő, Medgyessy Ferenc, és még sokan mások.)

A nyári vakáción is művészek között voltam: a Művészeti Alap alkotóházai-ban, Zsenyén, Kecskeméten, Sárospatakon. Valahogy föl se merült, hogy középiskolába máshová is járhatnék, nem csak a „Kisképző”-be. (A szülői műtermi barátságoknak itt kézzelfogható előnye mutatkozott: a megfegyverzésemre tett kísérletek egy évben sem jutottak tovább a pecsétes igazgatói intőnél; így a négy középiskolai évet kitölthettem e nemes intézményben.) Szobrász szakon érettségiztem, Somogyi József növendékeként. Mi voltunk az utolsó gimnáziumi tanítványai, a következő tanévtől már a Képzőművészeti Főiskolán tanított. Neki is köszönhetem, hogy a gyakorlat helyett az elméletet választottam, s két elvetölt kísérlet (Iparművészeti Főiskola és Színház- és Filmművészeti Főiskola) után jelentkeztem a bölcsészkarra, 1963-ban. Művészettörténet akkor egy szakon nem volt, így kerültem aztán öt év múlva az Árpád Gimnáziumba gyakorolni.

Kiváló tanárim voltak az egyetemen: Oroszlán Zoltán tanította az antikvitást, ő gyakoronok volt Kréta szigetén, amikor Evans angol régész föltárta a Labirintust. Vayer Lajos professzorunk volt akkor a velencei biennále magyar pavilonjának

a kormánybiztosa (akkor így nevezték a kurátort), tőle értesültünk a pop-art létezéséről, amikor 1964-ben számunkra szenzációszámba menő fényképeket mutatott az Egyesült Államok Arany Oroszlánt nyert kiállításáról, Rauschenberg, Oldenburg, Jasper Johns műveiről. A Tudományos Akadémia mostani alelnöke, Marosi Ernő kezdő tanársegédként tanította a kezdő elsőéveseket akkortájt.

1966-ban megnősültem, feleségem is művészettörténész, László Emőke, László Gyula régész professzor lánya. Ő textiltörténettel foglalkozott, nyugdíjazásáig az Iparművészeti Múzeum textilgyűjteményét vezette. (Két gyermekünk van: Krisztina és Csilla. 1981-ben elváltunk, akkortól élek jelenlegi feleségemmel, Czierer Magdolnával.) Ekkor kezdtem dolgozni a Petőfi Irodalmi Múzeumban (PIM), előbb a könyvtárban, majd az egyetem befejeztével a kiállításrendező osztály munkatársaként.

Diplomamunkának is kortárs témát választottam. A Kisképzőben Somogyi mester saját műterme a szobrász tanterem mellett volt. Az első drót- és viaszmodellről a kész szobor gipszbe öntéséig figyelemmel kísérhettük a Madách Színház homlokzatán álló szoborcsoportok és az Óbudán fölállított *Család* című szobra készülését. Erről írtam Vayer professzor úr támogatásával a diplomamunkámat. Amikor vittem a tanulmányi osztályra a három bekötött példányt leadni, az átvevő tisztviselő nő végigpörgette, aztán az orrom alá nyomta az egyiket:

- Hol vannak a lábjegyzetek?
- Ennek a témának még nincs szakirodalma. Nincs mit idézni – feleltem.
- Hát, nem tudom, mit fog ehhez szólni a tanszék – mondotta kétkedően. Jeles minősítést kaptam rá Vayer professzor úrtól.

A PIM-ben megtanultam a kiállításrendezés (szervezés) összes csinját-bínját, fogásait és buktatóit; akár dokumentumokból, akár tárgyakból, képekből kellett összeállítani a látványt. Főleg érzék kell hozzá, meg tisztelet a bemutatott művek és a jövőendő látogató iránt. Úgy 1970 táján megérezttem, hogy ezzel érdemes foglalkoznom.

'73-ban kerestek meg volt kisképzőbeli iskolatársaim, hogy a Fiala Képzőművészek Stúdiójának szüksége volna egy főállású szervezőre, aki a kiállítások szervezését, a zsűrizések lebonyolítását intézi. Elvállaltam, 1979-ig dolgoztam ott. Volt néhány jelentős megmozdulása a fiatal képzőművészeknek, amelyekben közreműködtem. Talán egyet említenék, amely véget is vetett a stúdióbeli működésnek: a szervezet fennállásának 20. évfordulóján lehetőséget kaptunk, hogy a Magyar Nemzeti Galéria C épületében rendezzük meg jubileumi kiállításunkat. Ezen a kiállításon jelent meg először lektorátusi jóváhagyással, magas presztízsű kiállítóhelyen a pop-art: Váli Dezső fölfűrészelt képei, Károlyi Zsigmond krétavonala a paravánok hátulján, és más effélék. (Volt persze korábban is pop Magyarországon: az Ipartervben 67–68-ban betiltva, majd művészeti klubok pincéiben és más underground helyeken, a boglári kápolnában, időnként ott is betiltva.) Nem is örültek neki pártvonalon, de csak nagyon szigorúan megsűrízték. A zsűrinek azonban nem tűnt fel az egyik műalkotás címe. A már kész kiállítást a megnyitó előtt végignézte az akkori miniszterhelyettes (mostanában többen is idézték személyét és tevékenységét, én eltekintek a reklámozásától), és fölháborodott az egyik tárgycédulán (nem a képen): *A miniszter Mercedese elhalad az 1222. számú italbolt előtt*. Wahorn András grafikája egyszerű, bár

groteszk figuratív tusrajz volt, simán elfogadta a zsűri. Ám miniszterhelyettesi utasításra le kellett venni a falról, a harag a stúdió titkárára zúdult. (A kép reprodukciója a katalógusban benn maradt. A kiállítást hárman rendezték: Dévényi István művészettörténész és Váli Dezső festő működött még közre.)

Ezt követően dolgoztam galériákban képkereskedőként, múzeumokban muzeológusként. Sok kiállítást rendeztem, akár a munkahelyeimen, akár meghívott kurátorként másutt. Írtam is, művészettörténeti és kortárs témában folyóiratokban és könyvekben. Akit érdekel, megtalálhatja ezeket a világhálón. 1996 óta művészettörténetet tanítok a Nyugat-magyarországi Egyetem soproni Alkalmazott Művészeti Intézetében.

Néhány kiállításomra (mármint általam rendezett vagy szervezett tárlatra) büszkén emlékezem vissza. Először (úgy tudom legalábbis) én hoztam Magyarországra határon túli magyar művészek munkáit szervezeten, kiállítási mennyiségben: *A Korpusz a Kárpát-medence kortárs képzőművészetében* című kiállításra (1996, Kaposvár, Vaszary János Galéria és Budapest, Vasarely Múzeum). A következő évben a dunaszerdahelyi Kortárs Magyar Galéria megbízásából Erdélyben, Kis-Jugoszláviában, Horvátországban és Szlovéniában gyűjtöttem műtárgyakat a galéria számára. A „Magyar Festészet Napja” nevű fesztivált is én „toltam át a határon”, megrendezve Szent Lukács napján a festők ünnepét Dunaszerdahelyen, Sepsiszentgyörgyön és Csíkszeredán. (A hagyomány azóta folytatódik Szeredában és Szerdahelyen.)

1996-tól a hódmezővásárhelyi Őszi Tárlatok kurátora voltam. (1981–83 között a vásárhelyi Tornyai János Múzeum muzeológusa voltam, akkor nem engedtek az Őszi Tárlat közelébe. Amint eljöttem Vásárhelyről, többször is megkerestek az Őszi Tárlathoz kapcsolódó feladatokkal: előszóírásra, rendezésre, megnyitásra.) Azt hiszem, vásárhelyi ténykedésem sok barátot és nem kevés ellenséget szerzett. És az itteni folyamatos szervező- és rendezőmunka érlelt meg bennem olyan gondolatokat, amelyek a kiállítási kurátorok számára fontosak lehetnek.

A kiállítást rendező munkatárs elsődleges feladata, hogy az egész kiállítási anyagot kell jól láthatóvá tenni, a folyamatos nézhetőséget biztosítani. Az alkotásoknak a kiállítóterben a súlyuknak megfelelő esélyt kell adni a látványban. Nem többet, nem kevesebbet, mert az már kritikai jellegű beavatkozás lenne. Ez a munka nem tud hibátlan lenni, szinte mindenki tudna más javaslatot tenni, amelyek között nyilván megfelelő is van. „A kiállítást is rendezi valaki”, mondta volt Frank János, tiszteletre méltó, már elhunyt műcsarnoki kollégám.

Az utóbbi néhány évben a sokévi átlagnál jóval több művész több alkotása került a zsűri elé Hódmezővásárhelyen. (Ez igaz a többi megmaradt országos jellegű kiállítási fórumra is.) Ennek többirányú hatása volt, de nem mind kedvező. A több műből természetesen több a magasabb értékű alkotás, ami öröndetesen emeli a kiállítás összképének színvonalát, és így vonzóvá teszi tekintélyes művészek számára. Ez önmagát erősítő folyamat, melynek optimális eredményeképpen még több kvalitásos műalkotást várhatunk. Ám nemcsak a kiemelkedő művek száma emelkedik, hanem a beadott műveké is. Így már nemcsak a markánsan realista szemléletű művészek törekednek az országosan emelkedő tekintélyű vásárhelyi Őszi Tárlaton való részvételre, hanem az elvontabb „útítársak” is. Ebből azután több feszültség is keletkezik: a magasan kvalifikált műalkotások nagyobb száma a középerős művek egy részét is kieszó-

rítja a változatlan nagyságú kiállítófelületről, így a vitathatatlanul kihagyandó munkák mellett olyanok is kimaradnak, amelyek egyébként egy átlagos kollektív kiállításon bent maradnának; vagy a zsűri az egy művésztől benn maradó művek számát szállítja lejjebb. Mindkét megoldás fölháborodást kelt a „kismes-terek” körében: „Évekig belefértem, s most már másodjára hagynak ki!”; „Idáig mindig négy/három/két munkával szoktam szerepelni, s most a negyediket/harmadikat/másodikat kidobták.” A Csongrád megyei és hódmezővásárhelyi művészek még keserűbben fogalmaznak: „Idejönnek ezek a gyűtment pestiek, s miattuk kiszorulunk a saját tárlatunkról!”; „A pesti zsűritagok nyomják a vidéki művészeket!” Ha meg a tekintélyes művész a műteremben „rosszul választ”, s a zsűri ezt elutasítással honorálja, akkor hallgathatunk tőle, hogy merészeltük őt kihagyni, amikor pedig annyi harmadosztályú kép bent maradt.

A kiállítás megváltozott összképe azután a rendezőt is új, nehezebben megoldható feladat elé állítja. Nem lehet többé óműcsarnokos szellemben rendezni: főterem, mellékterem, alterem, főfal, mellékfal, alfal, bérelt helyek a földszinti nagyteremben és a „kisművészetek” (grafika, kisplasztika, érem) száműzése az említett alterembe.

A belvárosi Vörösmarty téren egykor működött Csontváry Galériát vezettem pár évig. Többször kirendeltek néhány művészettörténész-hallgatót szakmai gyakorlatra, hogy tanítanám őket kiállításrendezésre. Annyit tudtam nekik mondani kezdetben, hogy figyeljék a kezemet és csinálják velem együtt, mert elmagyarázni nem tudom, nem is lehet.

Pogány Judit

Pogány Judit

színművész (Kaposvár, 1944. szeptember 10.)

Próbálom végiggondolni az életemet – nem könnyű feladat. Egyben biztos vagyok: ha most váratlanul abba-maradna az egész, már akkor is hálás lehetnék a sorsnak, hogy történelemben, érzelmekben milyen szélsőséges, gazdag életem volt. Néha úgy érzem, kétszer annyit éltem, mint amennyi normális életforma mellett ennyi idő alatt kijár egy embernek, és

Fotó: Gordon Eszter

ezt szó szerint értem, a gyerekkorom óta tartó három-négy órás éjszakai alvások miatt. Pályám elején fontosabb volt számomra, hogy előadás után éjszaka egy fazék meleg kajával bemásszak a temető kerítésén meg-etetni az ott telelő kóbor kutyát, mint hogy eleget aludjak vagy készüljek a másnapi próbára, és ez sajnos még ma is így van. Megtanultam együtt

Fotó: Gordon Eszter

Vajda István: *Pedig én jó anya voltam*

élni a saját „bolondságaimmal”, a nem adatott személyiséggel, és nem szeretnék megváltozni.

Anyámra és Apámra csodálattal és büszkeséggel gondolok vissza. Olyan értékrendet kaptam tőlük, ami az egész életemet meghatározta. Bár más befolyásoló tényezők is akadtak, például hogy gyerekkoromban volt egy tél – amikor már a szüleimet elvesztettem –, nem volt kereső a családukban, és mi a bátyámmal könyvekkel próbáltuk fűteni a cserépkályhát. A mai napig hisztérikus haragot érzek, ha egy könyvlap szakadásának hangját hallom. Sajnos a gyerekem kezére is ráütöttem két éves korában, amikor elszakított egy mesekönyvet.

A gyerekemről jut eszembe, az is csodálatos ajándék volt, mikor megélhettem azt az érzést, hogy fiam született, és megélhetem a vele való kapcsolatot a mai napig, és mindennek a koronája, hogy már három unokám is van.

Természetesen fontos része az életemnek, hogy színész lettem. A szín-

padon töltött 48 év miatt hálás vagyok azoknak a tanárainknak, akik felpiszkálták a zárkózott, szegénylős, sérült gyerekben, aki akkor voltam, a gyerekkori álmokat, és minden alkati adottságom és gátló tényező ellenére neki mertem indulni egy véget nem érően göröngyös útnak. Hálás vagyok, hogy Zsámbéki Gáborral, Babarczy Lászlóval, Ascher Tamással, Ács Jánossal indult a pályám, hogy a velük való közös munkák során érhettem színésszé. És itt még sorolhatnám a csodálatos rendezők és színészek nevét, akikkel együtt dolgozhattam, de reménytelen vállalkozás lenne. Óriási tapasztalás és élmény volt számomra, hogy filmrendezők nagy alakjaival is dolgozhattam, Szász Péterrel, Gothár Péterrel, Makk Károllyal, Gazdag Gyulával, Fehér Györggyel, Tarr Bélával, Michael Hanekével, Pauer Gyulával, a csodálatos szobrászsal és látványtervezővel, és folytathatnám a sort, de már biztos meguntam az olvasó az ömlengésemet.

Az életem legnagyobb ajándéka pedig az, hogy öregedő színészként nem a mellőzöttség és elfelejtés fájdalmával kell megküzdenem, hanem Mácsai Pál hívására az Örkény Színház társulatába kerülhettem, ahol olyan barátok között élhetek és dolgozhatok, akikbe külön-külön és együtt is szerelmes vagyok!

Posán Judit

Csűrös Miklós

irodalomtörténész, kritikus (Budapest, 1944. szeptember 13.)

Apai ágon erdélyi mérnökcsaládból származom, anyai felmenőim magyarországi katonatisztek voltak. Művelt értelmiségi környezetben nevelkedtem, néprajzban, zenében, képzőművészetben kiváló szaktekintélyeknek számító vendégek jártak hozzánk. Öcsémmel és unokatestvéreimmel rendszeresen sportoltunk, kivált nyaranta, egy Vác közelében fekvő tanyán, ahová rokonainkat kitelepítették. Sakkoztam is, egyesületünknek Barcza Gedeon nagymester volt az edzője.

1956-ot gyerekfejjel, de nem éppen tájékozatlanul éltem át a Bródy Sándor utca és a Nemzeti Múzeum közvetlen közelében. Máig emlékszem a Baross utcai ablakunkat megcélzó tatár képű katonára, a Széchényi Könyvtár körül

sodródó megpörkölt kódexlapokra és az Üllői úton a mésszel fertőtlenített, alig eltakart hullákra. Jelenleg Budán lakom, néhány lépésnyire a Móricz Zsigmond körtértől. A Múegyetem közelsége, az Október 23. utcai és más emlékjelek sűrűn eszembe idézik az egykori hősi és tragikus időket.

A középkorai éveket a levert forradalom emléke és a korai Kádár-korszak bosszúállás és konszolidációkeresés közt lavírozó kettőssége határozta meg. A Horánszky (akkor Makarenko) utcai, patinás Vörösmarty-gimnáziumba jártam. Kedvenc tanárunk az egykori Eötvös-kollégista Péch Zoltán volt. Neki is voltak tragikus '56-os emlékei, de óráin emberséget és derűt sugárzott (nemcsak a humán érdeklődésű diákok szerették). Tanulságos korszakjellemező adalék, hogy indokolt kérelme ellenére, mondvacsinált priuszra hivatkozva, az első adandó alkalommal nyugdíjba küldték.

Nagy időrendi kihagyásokkal, 1968 nyaratól folytatom a „krónikát”. Első munkahelyem számomra is váratlanul az Artisjus néven ismert Szerzői Jogvédő Hivatal lett. Vegyes összetételű közösséggel találkoztam ott, feszült politikai légkörben. Akkor hatoltak be a Varsói Szerződés szövetséges csapatai Csehszlovákiába, s ez természetesen mindennapos politikai vitákat gerjesztett. Szerencsére hamar találtam olyan kollégákat (főleg dr. Boytha György környezetében), akikkel higgadtan és őszintén megbeszélhettük nézeteinket. Irodalmi kapcsolataim akkoriban inkább szakmai térre korlátozódtak. Egyébként életem során a jogvédő volt az egyetlen magyar intézmény, amelynek hivatalos külföldi kiküldetéseket köszönhetek.

A hetvenes évek közepétől nyugdíjazásomig az ELTE bölcsészkarán tanítottam, bár nem a számomra kezdettől kívánatos 20. századi magyar irodalomtörténeti tanszéken. Professzoromnak, Mezei Józsefnek és a 19. századi tanszéki státusomnak köszönöm, hogy közel kerültem Arany Jánoshoz és Mikszáth Kálmánhoz, a Nyugat elődeihez. Nem lettem párttag, de harcos ellenzéki sem. Baráti elköteleződéseim és egy-egy kényesebb „politikai” ügyben való alkalmi

szerepem következtében (például a Jelenlét című egyetemi folyóirat körüli viták, részvételem folytán az illegálisan készülő Bibó István-émlékkönyvben) afféle polgári humanista (nekem is konvenziális) kultúrapolitikai besorolást kaptam, legalábbis ezt sugalló bánásmódot.

Világéletemben olvasni, írni és tanítani akartam, de foglalatosságom tárgyát nem mindig magam választottam meg. Emberként is szuggesztív jeles költőkkel-írókkal kerültem kapcsolatba. Kodolányi János, Fodor András, Kálnoky László, Takáts Gyula, Petri György, Bertók László életművét nagyobb tanulmányokban dolgoztam föl, s nem bántam meg, hogy róluk szóló ismereteimbe személyes találkozások, életrajzi megfigyelések is beépültek. Éveket töltöttem Várkonyi Nándor, Fülep Lajos, Rónay György, Rába György, Domokos Mátyás, Lászlóffy Aladár és mások szellemi vonzáskörében, akár volt köztünk személyes kapcsolat, akár nem. Halott barátaim közül (sajnos, egyre többen vannak) másokra is emlékeztetésül még Bisztray Ádám, Labancz Gyula és Balázsovics Mihály nevét írom ide.

Berzsenyi és Németh László, Petőfi és Erdélyi József, Arany és Illyés összekötése legalább annyira érdekel, mint némely sokat tárgyalt kortárs egyéni vagy csoportos kapcsolat. Máig szívesen olvasom újra Horváth János korszakbemutatássá táguló portrétanulmányait, amelyekben „íróbarátaik” társaságában ábrázolja például a Kisfaludyakat vagy Berzsenyit. De szeretek rátalálni olyan – néha lappangó – kuriózumokra is, amelyekben a múltból kinövő és a legújabb, legmerészebb művészet közös gyökérzete tárul elénk.

Csűrös Miklós

A. Sajti Enikő

történész (Nagyszalonta – ma: Románia, 1944. szeptember 13.)

Valóban „háborús gyermek” vagyok: születésemet sztálinorgonák kísérték – azon a napon foglalta el, immár másodjára, a Vörös Hadsereg az akkor ismét és még Magyarországhoz tartozó Nagyszalontát. A kissé hihetetlen családi fáma szerint apai nagyapám, a büszke tartású asztalosmester ezután egy szekérre (más variáció szerint egy kézi húzós alkalmazottaságra) tett engem, édesanyámat

és másfél éves bátyámat, s meg sem állt velünk Budapestig. Édesanyám megtalálta apám katonai alakulatát, amely valahol Budapest térségében állomásozott, s megfogadta, többé nem téveszti szem elől. Követte őt és alakulatát egészen Németországig. Így úsztuk meg Budapest ostromát, s kerültünk Németországba, ahol édesapám két évet töltött amerikai fogságban. A húgom itt

született, Pockingban, a hadifogolytábor mellett. A „Hazahozatali Kormánybiztosság” kaposvári kirendeltségének utazási igazolványa szerint nekünk édesanyánk szülővárosába, Aradra kellett volna visszatérnünk 1946 nyarán, azonban édesapám történelmi jelentőségű döntése nyomán – aki többé nem akart „büdös kisebbségi” lenni – a család Magyarországon maradt, viszont minden rokonunk Romániában élt. A háború utáni családi vagyon a szó szoros értelmében egy nagy faladából állt, s mi, gyerekek állva ettünk mellette, és a földre tett szalmazsákon aludtunk. Az elhagyott partiumi és erdélyi szülőföld szeretetét, az ott maradottakkal való szolidaritást azonban mélyen belénk nevelték. Amikor 1955-ben lehetővé vált a rokonlátogatás, minden nyarunkat Nagyszalontán és Aradon töltöttük, a nagyszülőknél – Arany János szülőháza, a Csonka torony, illetve az aradi múzeum a szó szoros értelmében része lett életemnek, s mélyen beépültek emlékezetembe. Édesapám gyakran mondogatta: „Fiam, a hazaszeretet olyan, mint a levegő – szemmel nem látszik, de ha nincs, megfulladunk.” Talán ezért is viszolygok a mai melldőngetőktől.

A szüleim első generációs értelmiségiek, tanítók voltak: édesapám református kántortanítói oklevelét a híres nagyenyedi református tanítóképzőben szerezte, édesanyám pedig a szegedi apácánál végezte a képzőt. Később Debrecenben, illetve Szegeden elvégezték a tanárképző főiskolát is.

Gyermekkorom meghatározó eleménye a testvéreimhez és a szüleimhez fűződő szoros érzelmi kötődés és a szüleink által megkövetelt szigorú kötelességteljesítés, a munka, a tanulás megbecsülése és a családi összetartozás ethosza volt.

Miért éppen történész lettem? Ma sem tudom pontosan megfogalmazni, de az biztos, mindig is érdekelt a múlt, és szerettem volna megérteni a körülöttem zajló társadalmi folyamatokat. Azt például, hogy miért jöttek be Románia felől az orosz tankok 1956 őszén – amit az iskola ablakában csüngve, óra közben néztünk végig. De sokáig kerestem a választ arra is, miért nem engedték, hogy másodikos koromban gyűjtést szervezzek annak a nagy szegénységben élő osztálytársnőmnek, akinek az apja a Donnál esett el, és soha nem hozott uzsonnát – s miért ösztönzött a tanító néni arra, hogy szolidaritási bélyeget vásároljak a tőlem távol élő, ismeretlen, „vérző koreai gyerekek” megsegítésére. Igen, talán e válaszok keresése döntötte el pályaválasztásomat. Ma, történészként, úgy érzem, közelebb kerültem a lehetséges válaszokhoz, de közben újabb és újabb kérdések vetődtek fel.

Történelem–orosz szakon végeztem, s ebben bizony volt egy adag józan számítás. Imádtam a francia nyelvet és kultúrát, no meg az igencsak aprócska termetű „kis monsieur”-t, franciatanáromat, de értelmiségi származásom miatt csak tömegszakra volt esélyem bejutni. Nem bántam meg, az orosz irodalomnak azóta is csodálója vagyok.

A hatvanas évek derekán a szegedi egyetemen eltöltött éveimet a szakmai rácsodálkozás, a „Jézusom, mennyi mindent nem tudok még” érzése, a KISZ keretei között végzett aktív közösségi munka (jó szüleim nevelése beérett – mindmáig erős közösségi érzés él bennem), a diákkörözés, majd pedig a szerelem és lányunk születése töltötte ki. Harmadéves voltam, amikor megszületett a kislányunk, Enikő, s alig fejeztem be

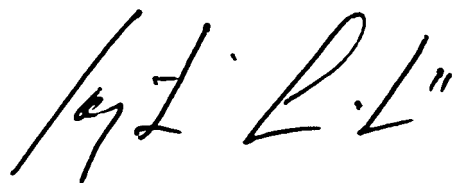
az egyetemet, amikor Ádám fiunk is világra jött. Úgyhogy két gyerekkel vágtunk neki a világnak – ez akkor még a fiatal értelmiségiek körében igencsak szokatlan volt. A diákszerelemből tehát házasság lett, férjem, Anderle Ádám, szintén történész, azóta is, immár 50 esztendeje, jóban-rosszban hú társam.

1967-ben kollégiumi nevelőtanárként kezdtem a pályámat Pécsset, majd közép- és általános iskolában tanítottam. Szerettem tanítani. 1971-ben lehetőségem volt, hogy visszakerüljek az egyetemre. A kutatói, egyetemi oktatói pálya váratlan lehetősége olyan kihívás volt, amit nem lehetett visszautasítani. Érdeklődésem kezdettől fogva a Balkán, ezen belül is a délszláv térség s a nemzetiségi kérdés felé fordult. Nem volt könnyű kétgyermekes anyaként helytállni, örök időhiánnyal és a megkésetttség érzésével küszködtem. De a szüleimre, amíg bírták erővel, és a férjemre mindig számíthattam.

Már professor emeritaként írom ezeket a sorokat – s így visszatekintve úgy érzem, érdemes volt sok-sok évvel ezelőtt fejest ugrani az isme-

retlenbe s új pályára állni. Még arra is maradt energiám, hogy négy unokám, Ádám, János, Dávid és Péter neveléséből is kivegyem a részemet. Büszkén mondhatom, boldog nagymama vagyok. Közben írtam tizenkét könyvet, megjelent több mint száz tudományos közleményem, az MTA doktora lettem, de ez őket, szerencsére, igen kevésbé izgatja – „tábornoki rangomat” a vasárnapi, a karácsonyi, a születés- és névnap ebédéért, vagy éppen a matrászentimrei rendes évi kirándulásokért kaptam tőlük.

Szakmai életem summázataként egyik ismeretlenül is nagyra becsült kollégám szavait hívom segítségül: nem fedeztem fel új világot, nem alkottam új világmagyarázatot, de történeti munkáimban mindig a szakszerű meglátások megjelenítése, a részletek egészbe helyezése motivált. Közben megtanultam a nehezen elfogadhatót: azt, hogy a múltnak nincs végleges verziója.

Laki Krisztina

operaénekes, koloratúrszoprán (Érd, 1944. szeptember 16.)

A hatvanas években mosolyogva hallgatták, mikor társaságban mint fiatal lány arra a kérdésre, hogy mi a tervem a jövőben, azt válaszoltam, hogy mint énekesjelölt, az a vágyam, hogy szeretném megismerni az olasz és német énektechnikát. Továbbá érdeklődtek, hogy akkor hol szeretném ezt olyan áthatóan tanulmányozni, és én erre azt feleltem, hogy az olasz technikát Olaszországban, a német technikát pedig Németországban fogom elsajátítani. Ismét mosolyogva néztek rám, mert tudták, hogy ez egy fiatal számára a hatvanas években teljesen lehetetlen volt.

Örökké hálásan köszönöm szüleimnek azt az önfeláldozást, amellyel engem azon az úton, melyet felmutattam, segítettek, céljaimat meg-

értették, és az akkori valóban nehéz körülmények között tanítottak, számtalan magánórára küldtek. Családom bízott bennem, nem rombolták le vágyaimat.

Az opera-, koncert- és dalénekesi pályámon keresztül végül is eljutottam a nagy olasz és német színpadokra. Magammal vittem hazánk felejthetetlen nagy énekművészeinek, Réti József tanáromnak tanításait, akinél hét teljes évig dolgozhattam rendszeresen.

Első állomásom Svájc fővárosa, Bern volt. A hajdani Koncertiroda által rendezett nagyszabású meghallgatáson figyelt fel hangomra az akkori intendáns, dr. Walter Oberer. Mint lírai koloratúrszoprán Lamberto Gardelli főzeneigazgató vezetése alatt rögtön főszerepeket énekelhettem. Nagy feladatokkal voltam szembesítve, de nem hagytam, hogy az elismerés és siker, amivel ott fogadtak, elterelje figyelmemet, dolgoztam, gyűjtöttem az értékes tapasztalatokat. Éreztem, tudtam, hogy az én nagy motivációm, ami hajtott és a mai napig is végigkísér, a szenvedély az énekes hang szépsége, varázsa, csengésének kifejezőereje iránt.

A hetvenes évek közepén Düsseldorfba, a Deutschen Oper am Rheinba hívtak, ahol szintén mint első szólista része lehettem egy nagyszerű operaegyüttesnek és sok kitűnő, nagy sikerű előadásnak. Ebben az időben rendszeresen játszhattam Gilda, Sophie, Norina, az Éjkirálynő, Blondchen, Susanna, Zerlina, Oszkár, Deszpina, Cleopatra, majd Pamina, Zdenka etc. figuráit. A csodálatos szerepek, művek sorozata, a különféle formátumukkal, ezek azok, melyek egy művészt nevelnek, kinevelnek. Tanárom, Réti József példájára és tanácsára dalirodalom- és koncertrepertoárom is egyre bővült.

Réti József halála után pedig a világhírű Elisabeth Schwarzkopfnál tanulhattam, készülhettem fel következő szerepléseimre.

Vendégszereplések következtek, a milánói Scalában, és 1980-tól a Kölni Operaházban, ahol 13 évig énekeltem. Ekkor már világszerte léptem fel rend-

szeresen, többek között Hamburgban, Berlinben, Münchenben, Bécsben, Párizsban, Rómában, Londonban, Barcelonában, Prágában, Hongkongban, Glyndebourne-ben, Edinburghban, a Salzburgi Ünnepi Játékokon, a Bregenzi Ünnepi Játékokon, az Egyesült Államokban, Japánban és Ausztráliában is. Megismerhettem a lemezfelvételek világát, és hogy mit jelent tévékamerák előtt állni – mint pl. a neves német humorista, Lorient (Vicco von Bülow) rendezésében Mártaként Flotow *Martha* című operájában szerepelni. Együtt dolgozhattam nagy dirigensekkel, csodálatos kollégákkal és inspiráló rendezőkkel.

2001-ben befejeztem aktív énekési pályafutásomat, és azóta iparkodom a fiatal énekeseket önálló művészi munkára ösztönözni: a harminc év alatt szerzett tapasztalataimat a jövő generációjának szeretném átadni. Elmondani, hogyan lehet szenvedélyt, érzelmeket kelteni a hallgatóban, hogy az az igazi, amikor a közönség egy kezdőben nem egy sztárt lát, hanem egy élő fiatal művészt élhet meg, hogy a hang az kultúra, ami iránt nagy felelősséggel tartozunk.

Tizenöt évi számtalan nemzetközi mesterkurzus, aktív énektanári tevékenység áll mögöttem. 2013-ban ünnepelték tízéves jubileumomat mint a Bécsi Mesterkurzusok docenséét. Szintén Bécsben kaptam az Österreichisches Ehrenkreuz für Wissenschaft und Kunst kitüntetést. Közel nyolc évig tanítottam a müncheni Richard Strauss Konzervatóriumban, majd a Münchener Főiskolán. Jelenleg a brémai Hochschule für Kunst professzora vagyok.

Külföldi tanári tevékenységem mellett örömmel tartok hazámban is mesterkurzusokat, segítek a fiataloknak saját művészi útjukat felfedezni, hangjukat és személyiségüket, emberi kvalitásukat a művészi életre, a színpad világára előkészíteni. Nagy megtiszteltetés ért 2011-ben, amikor a Magyar Érdemrend lovagkeresztjével tüntettek ki.

A fiataloknak azt kívánom, hogy adottságuk mellett legyenek szorgalmasak, hiszen a diszciplína a legnagyobb tehetség még a művészetben is. Ma mindenki könnyen megvalósíthatja álmait, terveit.

A cél: kulturált, természetes éneklési mód és egy szabad művészi egyéniség.

Cimarosa: *Titkos szerelem*
Karolina szerepében, Kölni Opera, 1981

Ursula Kesz

Turcsán Miklós

festőművész (Szil, 1944. szeptember 24.)

Megszületésem napján törté át a Vörös Hadse-
reg a magyar államha-
tárt, s vált hadszíntérré
az ország. Apai nagy-
szüleimet a Felvidékről
űzték el szülőföldjükről
a trianoni döntést köve-
tően. Génjeimben hor-
dozom apai nagyanyám
habán vérvonalát. A ha-
bának köztudottan te-
hetséges keramikusok
és kézművesek voltak.
Anyai részről nagyapám
rendelkezett istenáldot-
ta tehetséggel. Portré-
kat, tájképeket festett
kedvtelésből, mert sajnós anyagi
helyzetük nem engedhette, hogy az
akadémián folytathasson tanulmá-
nyokat. Ennyit a genetika által rám
örökített, a festészet irányába való
indulásomról.

Legkorábbi emlékeimet felidéz-
ve: még nem jártam iskolába, ked-
velt játékaim közé tartozott, hogy szí-
nes üvegcserepeket gyűjtöttem, és
ezeken keresztül, órákon át a színe-
ket váltogatva nézegettem a varázslat
által megváltozott világot. 1956-ban
tizenkét éves voltam. Telve lázadó,
önmagamat kereső, a kamaszodókra
jellemző indulatokkal, a történelem fel-
ragyogó üstökösjelenséget teremtett
nyiladozó szellemem színpadára. Az
eltiport forradalom tragikus utóéle-
te rádöbentett, hogy átszakíthatatlan
korlátok között élek, hogy tettemért
vállalnom kell a következményeket,
azokért magam is felelős vagyok, és
hogy a képeken, kódolt formában el-
rejthetem az egyébként kimondani

veszélyes következmé-
nyekkel járó, őszinte vé-
leményemet a világról.
1963-ban érettségiztem
a budapesti Képzőmű-
vészeti Gimnázium Tö-
rök Pál utcai épületében.
1965–69-ig a Képző-
művészeti Főiskola fes-
tő szakán, Fónyi Géza
osztályán gyarapítottam
festőmesterség-beli tu-
dásomat. Szerencsémre
még Barcsay Jenő ana-
tómialeckéit is hallgat-
hattam. Szeretettel és
tiszteléssel emlékezem rá
oly sok év eltelte után is.

Tanulóéveim folyamán tudatosult
bennem, hogy az emberiség be van
oltva az egyetemes szellemiség szé-
rumával, mely jó esetben uralja és irá-
nyítja tevékenységünket. A kiválasz-
tottak tehetségüket kibontakoztatva
az írás, költészet, a zene és a képző-
művészetek területén: jobb irányba
igyekezően mozdítani az emberiséget,
ily módon gyarapítják, gazdagítják
kultúránkat. Paracelsust tudom idézni,
aki a művészekről megállapítja, hogy
alkotókról lévén szó, ehhez járul még
„...az elszánt képzelőerő, a mágikus
műveletek kezdete (...) mivel az em-
ber nem tud tökéletesen hinni vagy
elképzelné valamit, az eredmény egy
bizonytalan mű, mikor pedig bizonyos
is lehetne”.

A művész, teremtő tevékenysé-
ge folytán, ennek a bizonyosságnak
igyekszik a közelébe kerülni, és jó
esetben morzsákhoz jutni a megva-
lósítások során. Boldog vagyok, hogy
életemet ennek a tudásnak a megszer-

zésére szentelhetem. Boldog vagyok, hogy tevékenységemet nem kísérték zajos sikerek, melyek megelégedésre készíthettek volna. Igyekeztem festői nyelvezetemet olyan módon alakítani, hogy kifejezésre juttathassam a rejtett tartalmakat is, melyekről sejtéseim vannak a tapasztalati világ kulisszái mögött.

Képeimen a síkok, vonalrendszer-kompozíciók szempontból azt a célt szolgálják, hogy a figyelmet a kép belső tartalmának megértése irányába tereljék. A síkok gyakran mértani formát öltenek, mert a felszín csak azért tűnik rendezettnek, hogy elrejtse az alatta lévő, gyötrő mélységeket. Cé-lom, hogy festményeimmel reményt nyújtsak a befogadónak, s mindaddig, amíg ezt a vigasztaló érzést képeim-mel nem tudom kiváltani, életmű-ve-met, célját tekintve tökéletlennek, beteljesületlennek tudom.

A XX. század gyermeke vagyok. A naptár szerint már a XXI. század éveit számláljuk, én magammal hur-colum a számomra még lezáratlan, megoldatlan múlt századi problémá-kat, feleletre váró kérdésfeltevéseket.

Pályakezdő éveimben megbélyeg-ző jelzőnek számított, ha valaki, mint én is, a „kísérletező” kiszámíthatat-lanok gyanújába keveredett, a más-ként gondolkodás, útkeresés bűnébe esett. A járatlan utakra tévedt kereső, kísérletező szellemi magatartás bűn volt a hatalom képviselői szemében. Mostanra örülök, hogy idestova 70 évesen még mindig pályakezdőnek érezhetem magam, és az önmagam-ra találás buktatókkal teli útját járom alkotó mindennapjaimban. Az az ér-zés éltet, hogy képes vagyok még napról napra megújulni, nem esem a

szellemi bezárkózás csapdájába, ta-lán sikerül elkerülnöm az önisméltés megbocsáthatatlan bűnét. Alkotóként szeretnék rációzni arra a napjaink-ban ránk kényszerített közhiedelemre, melyet a lépten-nyomon körülöttünk harsogó szócsövek hirdetnek, hogy tudniillik lealacsonyodott, értékét vesztett, anyagiassá lett kultúrában élünk. Alacsony nivójú, lezüllesztett, értéken aluli szinten kényszerítik ránk a valaha magasabb rendűnek tudott művészeteket az irodalom, a zene és a képzőművészetek területén. Hinni szeretném, hogy a szakralitás ösvé-nyéről letérített egyetemes művészet újra visszatalál arra az útra, melyen évezredek át irányt mutatott a foly-ton változó korok embere számára. A születő művek az esztétikai öröm-szerzés mellett értelmező, vigasztaló szerepet is kell hogy betöltsenek. Egy-fajta küldetés a művész feladatának beteljesítése: örülök, hogy részese lehetek képeim révén az álmok meg-valósulásának.

Hetven év: 1944-től 2014-ig het-ven év telt el, eddigi életem években számolva ennyi. Sportnyelven szólván, a hetvenedik menet. Képzeletben ülök a szorító sarkában, és várom a bírói döntést. Frissnek érzem magam. Most már, tapasztalatból, azt is tudom, hogy a lélek megőrzi gyermeki frissességét, csak a test állapota jelzi a múltó éveket. Abban reménykedem, hogy végül bölcsebbé válok, és ezzel arányosan képeimen is tükröződik majd a leegy-szerősödött, csak általam megvaló-sításra váró festői igazság kifejeződése, melyre életemet áldoztam.

Tunsaia Mihály

Németh Géza

festőművész (Rákoshegy, 1944. október 3.)

(A családomról.) Apai nagyapám, Németh Géza vízmester volt Gyomán, és haláláig református presbiter.

Felesége, nagyanyám, R. Papp Julianna szeghalmi születésű. Apám, Németh János faipari technikumot végzett. A kommunizmus alatt mindenfélével foglalkozott: a Futura Terményforgalmi Vállalat felvásárlója volt, utána rizstermesztés, '57-ben 10 hónapig vizsgálati fogságban az '56-os események miatt. Ezután Budapesten kereskedéssel foglalkozott.

Anyai nagyapám, dr Lautner János Békéscsabán gimnáziumi tanár. 1914 októberében, 26 évesen hősi halott. Anyám, Lautner Gabriella Adél két hónappal később született. Nagyanyám, Herczegh Ella 17 évesen özvegyült meg. Anyám 1957-ig a Gyomai Nemzeti Bank előadója volt. 1957-ben apám miatt kirúgták, akkor Budapestre jött, és a továbbiakban adminisztrátorként dolgozott.

(Magamról.) Azt mondhatnám, hogy már öt-hat évesen eldöntöttem, hogy festő leszek. Kiskoromtól rajzolok. Az általános iskola után felkerültem Budapestre, és felvettek a Képző- és Iparművészeti Gimnáziumba, festő szakra. A harmadik osztályból kirúgtak ideológiai okokból. (Kijelentettem, hogy tetszik nekem Sartre *Altona foglyai* c. regénye, és ezt nem voltam hajlandó visszavonni.) Végül magánúton leérettségiztem. A Képzőművészeti Főiskolára nem vettek fel. (Bár a művészeti szűrőkön végigjutottam, de az utolsó beszélgetésen nem tudtam, hogy az akkor vetített, a Sartre *Altona foglyai* című könyvéből készült filmben a nagyméretű rajzokat ki készítette. Egyébként: Guttuso.) Egyidejűleg felvételiztem a Szegedi Tanárképző Főiskola rajz-matematika szakára, oda felvettek. Az első év közben azonban rájöttem, hogy nem akarok tanár lenni. Visszajöttem Budapestre, és felvettek az akkor induló Ybl Miklós Műszaki Főiskolára, ahol 4 év után építész üzemmérnöki diplomát szereztem 1969-ben. Mint építész rövid ideig dolgoztam, jelentős munkám a saját házam, amelyet sok helyen bemutattak (tv, újságok).

1963-ban megismerkedtem Bálint Endre festőművésszel, aki frissen jött haza Párizsból, és nagy értelmiségi kör volt körülötte a Rottenbiller utcai műtermében. Ezután rendszeresen vittem fel hozzá munkáimat. Mondhatnám, hogy ő az egyetlen, akit mesteremnek tekinthetek, ha volt ilyen. 1969-ben Bálint Endre javaslatára megkeresett S. Nagy Katalin fiatal művészettörténész, akivel mindmáig tartó barátságba keveredtünk. Első kiállításomat Bálint Endre és S. Nagy Katalin rendezte 1970-ben az ELTE Eötvös Klubban, amely akkoriban ismert kulturális hely volt. Ezután két-három évente volt kiállításom, majd 1984-ben egy New York-i galériától meghívást kaptam, és így sikerült egyéves

útlevelet és vízumot kapnom az Egyesült Államokba. 1985 tavaszán utaztam ki, és nemsokára már kiállításom volt. Ezután tagja lettem egy galériának a Sohóban, ott két önálló és több csoportos kiállításom volt, újságcikkek, egyebek.

1986-ban hazajöttem de '87-ben megnyertem egy washingtoni nemzetközi pályázatot. Egy év újra az Egyesült Államokban, majd nagy kiállítás Washingtonban.

1988-ban kiállítást rendeztem Budapesten washingtoni kiállításom anyagából.

Mint festő a valóság olyan szeletét figyelem különösen, ahol a dolgok jelentése bizonytalanná válik, átmeneti formák jönnek létre, szembesülhetünk azzal, hogy a világ sokjelentésű, és a dolgok mögül mindig valami más bukkan elő. Ettől izgalmas.

Önálló kiállításaimnak hosszú a listája (a web site-omról levehető: www.gezanemeth.hu).

1995-ben a budapesti Körmendi Galéria kiadott egy könyvet a munkáimról, amelyet S. Nagy Katalin művészettörténész írt.

2008-ban a galéria megjelentette a könyv bővített változatát, más szerkesztésben (letölthető: <http://mek.oszk.hu/05700/05732/index.phtml>).

2013-ban megalakítottam művész kollégáimmal az Artézi Galériát Óbudán, amelynek művészeti vezetője vagyok (<http://www.artezi.hu>).

Németh Géza

Bócz Sándor

zenetanár (Heves, 1944. október 7.)

Életutam Heves községben kezdődött. Háború volt, amely érintette falunkat is. Édesapám katonarvosként orosz földön gyógyított. Az oroszok Malinovszkij marsall vezetésével Hevesen állomásoztak. Éppen a mi házunkat választotta lakóhelyéül, de csak álcázási céllal, mivel a valóságban egy távolabbi épületben tartózkodott.

Édesanyám újszülött fiával és hároméves leányával, valamint jó néhány hevesi polgárral a

közeli tanyára, Hatrongyosra menekült.

Első osztályba léptem, a legfőbb problémám az volt, hogy az iskolásokat beoltani készülő Édesapám rajtam akart „trenírozni”, hogy hogyan kell sírás nélkül eltérni az oltást. A sikeres „tréning” addig tartott, amíg a tanterem ajtaján Apám be nem lépett, amire – normális gyerekként – ordítással rea-

gáltam. Harmadik osztályos koromtól iskolámat Egerben folytattam.

Ez a város a leggyönyörűbb adottságokkal és lehetőségekkel rendelkezett ahhoz, hogy egy hozzám hasonló korú fiú télen-nyáron jól érezze magát.

1956-ban Egerben – amennyire visszaemlékszem – túl nagy konfliktusok nem voltak. Egy drámai eseményre mégis emlékszem. Lakásunk a Dobó téren volt, a Dobó-szobor kardja éppen az ablakunkra mutatott, jó tájékozódást adva vendégeimnek. Egyik éjszaka két orosz tank fákat tördelve, a téren át robogva éppen arra az ablakra állította ágyúcsövét, amely mögött édesanyám és nővérem rettegve nézett velük farkasszemet.

Tizenkét éves koromban beíratk a zeneiskolába, ahol csellózni kezdtem. A zene anyai ágon munkálkodott bennem. Amikor egy évvel később gimnáziumba kerültem, akkor már javában vívtam. Zene és sport nem fértek meg egymással egy hüvelykujj miatt. Az összeférhetlenséget az jelentette, hogy mint balkezes vívó (ez előnyt jelentett) a kardot fogó kéz hüvelykujja állandóan sebesült volt, ami a csellózásban hátrányt jelentett, mivel a hangszerjátékhoz nélkülözhetetlen fájós ujjamat kénytelen voltam kiiktatni. Mégsem tudtam lemondani a vívóversenyekről és a hangszerjátékról.

Az érettségi évében a középiskolások országos versenyén elért első helyezésemmel (igaz, csapatban) a sportolást végül befejeztem. A továbbhaladás útjának a zenei tanulmányokat választottam. Felvettek a Debreceni Konzervatóriumba, majd a Debreceni Tanárképző Főiskolára.

A mindent eldöntő zene egész életemet kitöltötte. A zene minden műfaját szerettem, játszottam színházi zenekarban, szalonzenekarban, énekeltem a nemzetközi hírű Kodály

Kórusban. A lehetőségek közül a Miskolci Színház zenekarát választottam, mivel Miskolchoz anyai ágon kötődésem volt. Néhány évvel később egy kultúrpolitikus meghívott az akkori tanács közművelődési csoportjába. Ez a munka is jó érzéssel töltött el, mivel lehetőséget nyújtott országos intézményekkel és szervezetekkel való kapcsolattartásra.

A hivatali munkám mellett a Miskolci Zenei Konzervatóriumban zenetörténetet tanítottam, olyan növendékeknek, akik élvonalbeli zenekarokban játszanak, s többen közülük országos, sőt nemzetközi versenyeket nyertek. A kilencvenes évek elején alkalmam nyílt arra, hogy ismét módosítsak pályámon. Kiváló zeneiskolának lettem az igazgatója, egészen nyugdíjba vonulásomig.

Nem lenne teljes az életutam bemutatása, sokszínű zenei tevékenységem mellett, ha nem írnék arról a programról, ami legalább olyan fontos volt számomra, mint az addigi munkáim. Negyven éven keresztül vezettem zenei klubot érdeklődő zenekarok számára. Az ismeretterjesztő jellegű beszélgetések, zenehallgatások, filmvetítések széles körben ismertté tették ilyen irányú lelkes munkámat. A Miskolci Operafesztivál érdeklődő közönségének operafilmeiken keresztül előadásokat tartok immár tizenkét éve.

Minden munkámat örömmel és jó érzéssel végeztem el, sok ember szeretetét és barátságát kivívtam, és a város elismeréséül megkaptam a Reményi Ede zenei díjat.

Ircsik Vilmos

író, műfordító, esszéista (Városlód, 1944. október 7.)

Ha jól belegondolok, életem folyását két hely határozta meg igazán. Az első a szülői ház volt. Itt nőttem bele szegényeinkbe, félelmeinkbe, amelyek úgy csüngtek rajtam, mint az az ócska nagykabát, amelyet anyám ki tudja, honnan szerzett be, hogy a téli vasárnap reggeleken elmenjek benne a reggeli kismisére. Az egyik szegyenünk az volt, hogy anyám, a legszentebb asszony, házasságon kívül szülte legidősebb nővérünket. Ez pedig a falu és a vasárnapi mise szelleme szerint voltaképpen bűnnek számított, méghozzá büntetéssel járó bűnnek. Így ment át lassanként a szegyen a bűnhődéstől való félelembé. Erről a szegyenről persze nyíltan senki nem beszélt a családban. Csak mi következtettünk rá,

mint valami legendatöredékre szüleink veszekedéseinek mondatfoszlányaiból vagy anyám könyörgő német szavaiból: „nicht vor den Kindern”. A félelem engedelmességre nevel, így hát ennél jóval nyilvánvalóbb, sőt szembeszökőbb szegyenekről sem beszéltünk. Például idősebb bátyám hajáról. Pedig azt mindenki jól láthatta. Beszélni mégis tilos volt róla. Aztán 1956 vihart sejtető júliusában jó tanulásom jutalmául úttörőtáborba küldtek az ország majdnem túlsó végébe. A sors iróniája folytán még a kötelező egyenruha részét képező vörös nyakkendőm sem volt, azt is úgy kellett kölcsönkérni. Ekkor hagytam el életemben először szülőfalum szép határát. Saját fehér ingben és kölcsönkért vörös nyakkendőben. A táborból hazatérőben éppen legidősebb nővéremnél tölthettem még néhány napot Pesten, aminek során sógorom elvitt a cirkuszba és elvitt egy Kinizsi-meccsre a Népstadionba, ahol a nagy tömegben elvesztem. Odahaza persze lelkendezve és önfeledten számoltam be viszontagságaimról és élményeimről, többek között egy bohócról, akiről azt találtam mondani, hogy éppen olyan vörös haja volt, mint a bátyámnak. Egy pillanatra megállt körülöttem a levegő.

– Ne merd még egyszer mondani, hogy a bátyádnak vörös a haja! – ripakodott rám apám. És én soha többé nem mertem mondani.

Néha a szegénységünket is szégyelltem, amelyet az a ki tudja, honnan szerzett nagykabát testesített meg, az a förtelmes nagykabát, amelyben, megmakacsolva magam, első alkalommal nem is akartam misére menni. Akkor nagyon kikaptam. Mert apám is szégyellte a szegénységét, és félt tőle, hogy örökölni fogjuk, mint valami ragályt. Ha ezzel szembesült, ütni tudott. Első világháborús hadiárvaként tizenöt-tizenhat évesen anyját is elvesztette, és nincstelenül kellett nekivágnia az életnek. De embert faragott magából. Én még sokáig nem fogtam fel, hogy azon a vasárnap reggelen nem velem, hanem a szegénység rémével hadakozott, még sokáig nem fogtam fel, miért olyan mániákusan büszke rá, hogy családi házat épített, hogy mind az öt gyerekét kitaníttatta.

Szégyeneink és félelmeink át- meg átjárták egymást. Amit szégyelltünk, attól félni kezdtünk, amitől pedig féltünk, azt szégyelltük. Így lett lassanként szégyenné az a furcsaság is, hogy a falu nagy részéhez hasonlóan szüleink egymás között és velünk otthon németül beszéltek, mi pedig magyarul válaszoltunk. A félelem szülte szégyen és szégyen szülte félelem észrevétlenül rejtelmekbe ment át, és a kétnyelvűség rejtelve vezetett el már a gimnáziumban a műfordításhoz. De a családi rejtelmekkel szemben gyerekkorom legnagyobb talánya mégiscsak az, hogy az ötvenes évek közepén máról holnapra, minden megmagyarázható ok és előzmény nélkül, a rádiót hallgatva és az újságot olvasva, valamikor népstadionbeli elveszésem idején Kinizsi-szurkolóból Vörös Lobogó-szurkoló lettem.

Aztán jött életem másik meghatározó helye, az Eötvös-kollégium. A Gellérthegy oldala, a kollégium kertje még a nagyvárosban is az otthoni bakonyi hegyekre, erdőkre emlékeztetett. Itt nőttem ki félelmeimet és szégyeneimet, és itt nőttem bele lehetőségeim új ruháiba. A sok meghatározó befolyás és barát közül a legörökebb a két Jóska marad, akik közül már egyik sem él. Balázs Jóska – a *Koportos*, a *Magyarok*, a *Fábián Bálint találkozása Istennel* szerzője – volt az egyik, Világhy Jóska a másik, akinek kiadatlan, előadatlan drámái elárvult fiókjában hevernek ma is. Ettől lett boldogtalan, és talán ebbe is halt bele hosszú, nehéz haldoklással. Többek között itt tanulhattam meg, hogy szégyeneink és félelmeink hasznosak is lehetnek, ha szembesítenek önmagunkkal, és engedelmessé tesznek az engedetlenségre esküdött világban, amelyben minden olyan szomorúan mulandó. És ez lendített át a műfordításról az írásra.

Persze azután jöttek új szégyenek, új félelmek. A világba kivetett ember félelmei, amelyek neve akkoriban jobb helyeken inkább már szorongás, sőt Existenzangst volt. És jöttek új rejtelmek is. A Váci utcában megtetszett egy vattabélésű, elegáns dzseki, és mivel az ösztöndíjamból csak részben futotta, megvételéhez öt vörös hasú százast emeltem el a bátyám pénzéből, amit otthon az éjjeliszekrényben gyűjtögetett autóvásárláshoz. Az ostor megint anyámon csattant. A bátyám, ha nem is őt vádolta, de őt okolta a pénz eltűnése miatt. A dzsekim viszont neki is nagyon megtetszett. Hát persze, hiszen úgy állt rajtam, mintha rám öntötték volna. Így aztán neki is vettem egyet. Ettől legalább enyhült a bűntudatom – meg persze attól, hogy a bátyám hamarosan az autót is megvette.

Apám, anyám régóta halott, meghalt a legidősebb nővérem is, bátyám vörös haja kihullt, és ami megmaradt belőle, az megőszült. A vörös hasú százaz pedig rég kiment a forgalomból. Én meg a Váci utcai dzseki után ki tudja, hány ruhadarabot nőttem ki, nyűttem el, míg szinte mindent megismertem a világból, szinte mindent tudok róla, amit tudni érdemes, csak érteni nem értek belőle úgyszólván semmit.

De nem is baj. A világ igazából meg sem érdemli, hogy megértsük. Legfeljebb még az érdekelne, hogy az a tízéves fiú akkor miért lett máról holnapra, minden megmagyarázható előzmény nélkül Kinizsi-szurkolóból Vörös Lobogó-szurkoló. Az talán arra is választ adna, hogy a tízéves fiú kései utóda idővel miért ábrándult ki az ismét MTK-vá lett Vörös Lobogóból, és miért nem pártolt vissza az ismét Ferencvárossá lett Kinizsihez. Miért nem pártolt vissza semmihez?

Ironik Vilmos

Pintér József

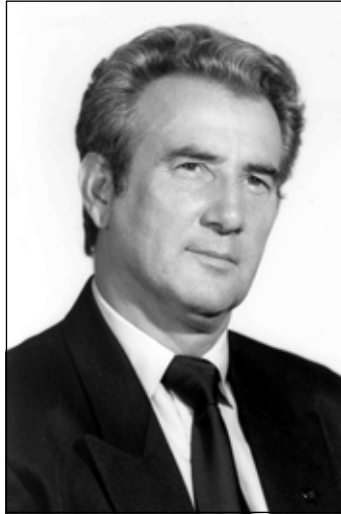
egyéni vállalkozó (Kecel, 1944. november 2.)

Ötvenöt dolgozó évét tudhatok már a hátam mögött. Ezek nagy része a Pintér Művek vezetésével telt, kemény napi munkával. Bár tíz éve elértem a nyugdíjkorhatárt, a mai napig dolgozom. A munka az éltetőerőm. Lélekben ma is ifjoncnak érzem magam, így számvetést még nem készítek, ráérek arra, ha megöregszem...

Az én kalandos utazásom 1944-ben kezdődött, amikor megszülettem. Kereskedőcsalád sarjaként már korán megtanultam, hogy a precizitás, a rugalmasság és a becsület fontos érték, ez adja egy vállalkozás hírnevét.

Pályafutásom elején fémipari szakmaterületen (hegesztő, gépipari forgácsoló, gépésztechnikus, szerkezetlakatos és autószerelő) mestervizsgát szereztem. A kezdetekkor bármit, amit hoztak hozzám, a fazék- és lábásforrasztástól az elromlott gépekig, mindent megjavítottam, aztán már a jó hír hozta a komolyabb megbízásokat. Majd pedig eldöntöttem, hogy csakis olyan termékeket szeretnék gyártani, amit más nem tud elkészíteni. A régi jelszó ma is változatlan: „Ön adjon feladatot, mi megoldjuk, megtervezzük, kivitelezünk!”

Legnagyobb alkotásomnak a Pintér Műveket vallom. 1978-as megalakítása óta közel négy évtized telt el, és jelenleg 160 dolgozónak és családjának biztosít kiszámítható megélhetést. A keceli üzemben közel 30

ezer négyzetméteren folyik a munkavégzés az országban egyedülálló gépekkel, amelyek nagy precizitással és termelékenységgel dolgoznak, egyedi gyártásban, és hatalmas méretű, soktonnás alkatrészek elkészítésére alkalmasak. Az eddigi működése alatt sok-sok milliárd forintnyi értéket termelt a cég, azonban a nyereség jelentős hányadát mindig az

üzem fejlesztésére, a profil bővítésére és újabb munkatársak alkalmazására fordítottam.

A Pintér Művek világszerte ismert és elismert vállalkozás. A hosszú évek során a NASA, a NATO is a megrendelőink közé tartozott. Jelenlegi fő termékeink az atomerőművi berendezések, fémszerkezetek, speciális gépek tervezése és gyártása, e téren nem ismerek lehetetlent, az alkotás az igazi lételemem.

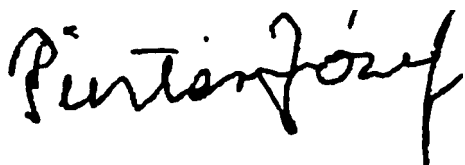
A siker hajt, motivál, mióta megszülettem. Ha siker van, minden van, a pénz pedig csak eszköz a céljaim eléréséhez. Az visz előre, hogy mindig van új álmom. Ennek szellemében hoztam létre a Keceli Haditechnikai Parkot azzal céllal, hogy szülővárosom jó hírét és vonzerejét erősítsem. A maga nemében Európában különlegesnek számító tárlat eszközeinek nagy része a Hadtörténelmi Intézet és Múzeum tulajdona, és az enyészettől megvédve saját költségemen teszem őket elérhetővé a ma és a jövő gene-

rációja számára egyaránt. Azonban támogatásom túlmutat Kecel határain. Többek között társalapítója voltam a kecskeméti Karol Wojtyła Barátság-központnak, ahol a rászorulóknak mindennap meleg ételt kapnak, emellett közösségre is találhatnak, továbbá országsherte számos templom építéséből is kivettem a részem.

Természetesen magam is megéltem már könnyebb és nehezebb idóket is. A lelkiismeretes munkálkodás azonban kisajátított, maga alá gyűrt. Kevés időm van erógyűjtésre. A helikopteremmel való utazás már hosszú évek óta a munkám része, így kötöm össze a kellemest a hasznossal. Vadászni is csak ritkán járok, a család

dom körében töltött idő az igazi pihenés, kikapcsolódás. Feleségem több mint negyven éve kitartó, türelmes és megértő társam, segítóm. Szívünkben két fiúgyermek szülei lehetünk. A válóságban Csaba fiunk és családja jelentti a reménységünket, hogy a Pintér Múvek mindig jó kezekben lesz.

Az értékrend, mely szerint eddig éltem és dolgoztam, nem hagytok cserben, így hát kitartok mellette. A munkába, a tudásba, a jövőbe vetett hitemet, remélem, továbbra is méltányolják az égiek.

Nemere István

író, műfordító (Pécs, 1944. november 8.)

(Jelentés az erdőből.) Az ötvenes években voltam gyerek, a hatvanasokban fiatal felnőtt, a hetvenesekben már nem annyira fiatal, a nyolcvanasokban sokat tapasztalt ember, a kilencvenesekben már nemcsak apa, de nagypapa is. Innen visszatekintve sok munkahelyet, szakmát, szerelmeket és annak hitt kapcsolatokat, elrontott házasságokat látok. Az egyetlen, ami végig tiszta volt, legalábbis az én szememben: az írás. Tizenegy éves koromtól erre készültem, huszonevésen három nyelven írtam, harminc lettem, mire megjelent az első könyvem. Kimondhatatlan érzés volt. Később előfordult, hogy egyazon napon kettő vagy akár három művem is megjelent. Nemrégén tizenegy régi könyvemet nyomták újra egyetlen napon, és amikor megjött

a postás a csomaggal, nem tudtam igazán örülni. Persze jó, ha sok olvasóhoz jutok el, de meddig lehet ezt fokozni?

Ülök erdei magányomban, pár hetente kimozdulok a nagyvárosba, vagy találkozni az olvasókkal. Újságírók keresnek elektronikus módokon, én is úgy válaszolok kérdéseikre. Csak egy dolog fáj: mióta rekorder vagyok, már senkit sem érdekel, hogy mit írtam. Csak az: „hogyan lehet ennyi könyvet írni?” Nekik ez a kérdés, míg én azt kérdezném: hogyan lehet *nem írni*? Ez a világ arra vár,

hogy megörökítsük. Azt is, amit az agyam talál ki, azt is, amit mások ötlenek ki, egyszerűen: amivé lesz ez a világ.

Ülök hát az erdőben, és most visszagondolok a régi időkre – magamtól nem jutott volna eszembe, nem vagyok az a hátranézős, múltat sirató fajta. Sváb őseim csaknem kétszázötven évig szántották a békési földeket – ebből éltek –, hogy aztán elűzzék őket a huszadik század közepén. Korunk paradoxona, hogy az elűzöttek maradtak életben és jártak jobban, mint akiket ide fogott sorsuk, azaz a hatalom. Belegondolok néha: amikor születtem, még élt Hitler és Sztálin, „elfogyasztottam” talán tíz pápát, még több amerikai elnököt és szovjet pártfőtitkárt, túléltem tucatnyi „izmust” – és lám, mégsem vagyok öreg!

Nem vagyok az, mert, ha csak magamban is, de kigúnyolok minden rendszert, minden ideológiát anélkül, hogy anarchiába sodornám magamat. Az idő lassan megadja a távlatot, a bölcsességet, vagy amit annak hiszek. Ha visszagondolok falusi gyermekkoromra, kisvárosi kamaszkoromra, külföldön töltött éveimre, nem az jut eszembe, hogy két ország titkosrendőrsége figyelt huszonhárom éven át, és íme, amazok „jóvöltából” mindezt utólag szépen dokumentálták is. Az egyik fiókomban hevernek az iratok, jelentések, besúgóim adatai és mindaz a sok fantáziadús feltételezés, miközben én semmit sem csináltam.

Ha egyszer majd megkérdezi valaki, mi voltam ennyi éven át, azt felelem: kém voltam én, kérem szépen. A jövő kéme, aki ugyan a mába születtem, de rengeteg „jelentést” írtam a jövőnek. Már nem fáj, hogy „csak” az olvasók tudják, miket írok, mások ezzel nem foglalkoznak. A magyar történelem számunkra nem túl kedvező oldalait festettem szavakkal – csak az olvasók egy része háborodott fel és szidott meg érte. Mások, akiknek szántam ezt az olvasnivalót, nem vettek róla tudomást. Megírtam, amit a cigánykérdésről gondolok – még az érintett értelmiségiek sem olvasták. Megírtam, mit gondolok az emberek és állatok kapcsolatáról, ezer cikkben feszegettem a tudomány határterületeit – kikiáltottak népbútítónak. Írtam olyan irodalmi műveket, amelyek szerintem jogosan viselik ezt a jelzót – de egyetlen irodalmár nem olvasta el őket, ahogyan etikusok sem vették be érveik közé, amit közöttünk elsőként vetettem papírra az euthanáziáról vagy a sérült gyermekek neveléséről. Aki gondolt rám – vagy ötmillió ember az országban –, annyit tud, hogy írok, pár száz ezren olvasták-olvassák is a könyveimet, de a nagy többség számára láthatatlan vagyok. Most növekszik az új nemzedék, amely gyakran ellenségének tartja a betűt, és rohamosan nő a bunkók hada, akik soha nem olvasnak irodalmat.

De megbékélek ezzel is, mert vannak azért sok ezren, akik az én könyveimre várnak. Megkapják őket, legyen az szinte bármilyen műfaj. Nem várok érte zajos ünneplést; évekkorábban az ötszázadik könyvpéldányom kiadására összehívott sajtótájékoztatóra nem jött el egyetlen tévé, egyetlen komolyabb lap tudósítója sem. De nem baj, várok, és várok majd posztumusz is. Elvégre Petőfi életében nem Petőfi volt a legismertebb és legelismertebb magyar költő, hanem valaki más, akinek nevét ma már csak pár irodalomtörténész ismeri. Örömljenek az idő fogai, ha kell (engem se kíméljenek)!

Most viszont itt ülök az erdő közepén. Jó a levegő, lételemnek örülnek a kutyák, mehetünk sétálni, nap mint nap hosszú kilométereket. Jót tesz a gyaloglás annak, aki reggeltől a klaviatúra és a képernyő előtt ül. Hazatérve vár az erdőből begyűjtött fa, emelem a baltát, lecsapok. Néha bizonyos emberek

fejét képzelem a fakuglik helyére, ilyenkor nagyobb kedvvel és erővel zuhan az ütésem. De hát én csak egy író vagyok, sőt egyesek még ezt is elvitatnák tőlem. Azok, akik szerint könyvet csak keserves fáradsággal és évekig tartó kínszenvedéssel lehet és szabad írni, míg nekem ez gyanúsán könnyen megy. Mire azt mondanám: nehezen írott rossz könyvekkel vannak tele a könyvtárak, hát nem ez az üdvözítő út, kedves kollégák!

De persze nem mondok semmit. Csattog a balta, susognak a fenyők csúcsai, nyugaton vöröslök az ég. Holnap szeles nap lesz, de sebaj, az erdőm megvéd minden bajtól. Vagy csak úgy hiszem.

Nemzetünk

Saad Katalin

író (Budapest, 1944. november 10.)

Nem a templomban vágytam találkozni a természetfölöttivel, hanem a mindennapi élet fordulatai között. Mint amikor egy gyermek titokban előre kibontja a karácsonyi ajándékot.

Életem első felében a színháztól vártam a csodát. Nem is teljesen alaptalanul, hiszen a színház olykor mestere a katarzisnak. A második félidőben főleg egy nagyalföldi tanyában bíztam.

Amikor megszülettem, a front már a főváros felé közeledett. Katolikus újságíró édesapám a háborút követően az Új Ember című katolikus hetilappal jegyezte el magát (1945 és 1970 között), előbb hirdetési ügynöke, majd felelős kiadója, később felelős szerkesztője is lett. Színésznő édesanyám

e klerikális bélyeg miatt nem térhetett vissza 1945 után a színészi pályára, ahol pedig korábban előbb a Belvárosi Színház, majd a Vígszínház tagja volt.

Középiskolai tanulmányaimat a budapesti Patrona Hungariae Katolikus Leánygimnáziumban végeztem, folyamatosan a színészi pályára készülve. A sors ellenben kizárólag szolgálólányi szerepkört jelölt ki nekem a teátrumok területén (segédrendező a Budapesti Nemzeti Színházban az 1972/73-as évadban, Kaposvárott előbb a hőskorszak elején: 1973–77, majd 1981–89 között). Ami a továbbtanulást illeti: a Színházművészeti Főiskolára nem vettek föl, bölcsészkarra eleve nem mehettem. Fölvettek viszont sajnos az ELTE Jogtudományi Karára, ahonnan csak a diploma közelébe érve mertem végképp megfutamodni, szembeszállva a szülői akarrattal. Nagy volt a tét. Ki kellett zárjam az esélyét, hogy valaha is rászoruljak a jogi végzettségre.

Apám fölvelt újságírótanoncnak. Elvégeztem a kétéves újságíró-iskolát a MÚOSZ szervezésében, majd, cselesen, élni próbáltam egyetemi tagozatváltási jogommal, és átügyeskedtem

magam az ELTE Bölcsészettudományi Karára. Diszkrimináltak: nem engedtek pedagógiát tanulnom. Én lettem viszont az első „szabad bölcsész”. Annyi színház témájú tárgyat vehettem föl a tanrendembe, amennyit csak elbírtam. „Önálló előadói” diplomát szereztem, levelező tagozatos nappali szakon. Apám nyugdíjazásakor én is megváltam az Új Embertől, s a Boldizsár Iván által szerkesztett Színház című folyóirat szerződéses munkatársa lettem.

1976-ban váratlanul egy ITI-ösztöndíj hullott az ölembe Nyugat-Berlinben, s minden politikai akadályozó tényező ellenére (férjem, Eörsi István aláírta a *Charta '77*-et) kijutottam álmaim helyszínére, Peter Stein társulatához.

Hospitáns lettem a nyugat-berlini Schaubühnén (1977/78-as évad). Berlinben tartózkodásom ideje alatt bomlott fel a kaposvári Csiky Gergely Színház, s igen nehezemre esett visszatérnem Magyarországra. Nem vagyok emigránsalkat.

Zsámbéki Gábor hiába kínált szerződést a Budapesti Nemzeti Színházhoz, Aczél György nem engedte betöltenem az állást. Illetve csakis ezzel a feltétellel: „ha lebeszéli Eörsit a szamizdatolásról”. Ki kellett találgatni a magam számára egy élethelyszínt Magyarországon. Tanyát vásároltam a Nagyalföldön.

Az volt a tervem, hogy egy monográfiát készítek Peter Steincről, de hamar kiderült, hogy regényt kell írjak a témából, a társulatával való találkozásomról (*Találkozások. Színésznőkönyv*, Szépirodalmi Kiadó, 1984). Az is kiderült, meg kell ismerjem az anyaságot ahhoz, hogy teljes értékű embernek érezhessem magam. A lányom 1983-ban született meg. Eörsi Ritának hívják. A regényt a kiadó nívódíjjal jutalmazta.

A házasságaim fontosak voltak és meghatározóak, a lényegét illetően azonban nem befolyásolták az élet-

utamat (Pályi András 1969–74); (Eörsi István 1977–86).

Második regényemet a tanyám helyszíne, Nagyrév múltja ihlette. Mai történetet írtam, de a tiszazugi arzènes gyilkosságok árnyékában. A regényre még szerződött a Szépirodalmi Kiadó, megkaptam a kétéves írói Soros-ösztöndíjat, a regény kiadására viszont már csak a rendszerváltás után kerülhetett sor (*Csupaszon*, Noran, 1998). A tényfeltáró újságírói pályázatot is elnyertem a Soros Alapítványtól, de mindjárt az első tudósításom (*Népszabadság*, 1992. augusztus 18.) a vádlottak padjára juttatott. A Tiszazug MgtSz vagyonszünetésének a történetét vettem papírra, s a tézselnök rágalmazási pert indított ellenem. A kunszenti bíró tisztakezűségének köszönhetően nem nyerte meg a pert. Amikor lányomat a kecskeméti Református Gimnáziumba írtattam be, elszegődtem a kecskeméti Katona József Színházhoz segédrendezőnek. Így együtt lakhattunk a színészházban (1998-tól 2002-ig). A Noran Kiadó gondozásában jelent meg negyven éve vezetett naplóm válogatása (*Naplómmal szemközt*, Noran, 2000). A naplót azért tettem közzé, hogy ez a gesztus segítsen megbirkóznom régi tervemmel, a családom történetének megírásával. A *Hálóban* című családregény-trilógián, beleértve a kutatói munkát, közel egy évtizede dolgozom. Kisebb írásaim az *Eső* című folyóiratban szoktak megjelenni. Lakhelyemet két fontos élethelyszínem között váltogatom: nyaranta a nagyrévi tanyán, télen a szentendrei-szigeti Surányban élek.

Saad Katalin

Tamás József

egyházi vezető (Csíkmadéfalva – ma: Románia, 1944. november 12.)

Életem 45 éve telt el a kommunizmus szorításaiban. Ahogy egyre jobban felfogtam az elmúlt rendszer célját és éreztem saját bőrömön átkos voltát, egyre inkább gyötört a gondolat, telnek az évek, telnek a napok, s vajon virradok-e jobb időkre? Nemcsak én, hanem velem együtt a más időkre vágyók is. Ki gondolta volna abban a diktatúrában, hogy hamarosan vége lesz, hogy egyik napról a másikra falai leomolnak? Beigazolódott a mi történelmünkben is: „Isten malmait lassan, de biztosan őrölnék.” Az is beigazolódott, Isten nem hagyja, hogy belőle gúnyt űzzenek. Akik ezt teszik, azokat keze utoléri. Így érhettem meg én is 1989 végén egy újabb világ kibontakozását. Életem második fele már ebben telik. Ha nem is reményeink megvalósulásának teljes-

ségebe juttatott, ha nem is probléma, küzdelem nélkülivé vált, mégis, a szabad mozgás, a szó és a vélemény szabadsága egészen mássá tette.

Szülőfalum, Madéfalva a madéfalvi veszedelem színhelye. Ötéves koromban elköltöztünk Csíkszentsimonba, mert szüleim itt kaptak munkahelyet a vasútnál. 1944. november 12-én láttam meg Isten szép világát, akkor, amikor a második világháború komor, sötét, zivataros felhői homályosították el az itt élők életét is. A plébánián születtem. Úgy mondták: egyenesen beleszülettem a plébániába. Ez is a háború szomorú következménye volt. Lebombázták házunkat, sok más házzal együtt: 42 gazda háza lett a tűz martalékává. Az előrenyomuló szovjet katonák a németeket visszavonulásra kényszerítették. Mivel Madéfalva vasúti csomópont is volt, a vasúti közlekedést is tönkre akarták tenni. Szüleimnek nemrég felépített háza esett áldozatul. Édesapám nem is volt otthon, mert behívták katonának. Édesanyám három gyermekével és velem, aki szíve alatt már éltem, élte végig ezt a borzalmat.

Bár a háború utáni időben és a rendszerváltozás következtében sem volt könnyű az élet, szüleim nyolc gyermeket neveltek fel, mindeniket iskoláztatták. A legtöbbre én vittem, aki a középiskola elvégzése után a Gyulafehérvári Hit tudományi Főiskolára kerültem, amelynek elvégzése után Márton Áron püspök 1968. április 21-én pappá szentelt. Négy évig tartó szászmedgyesi segédlelkészkedés után hat évig Türben plébános voltam. Innen Márton Áron püspök úr kérésére visszakerültem Gyulafehérvárra 1979-ben a Papnevelő Intézetbe, ahol tanár és a papságra készülők lelki vezetője voltam 1997. szeptember 1-jéig. 1996. december 18-án nevezett ki II. János Pál pápa a gyulafehérvári érsekség segédpüspökévé, és 1997. március 1-jén szentelt püspökké dr. Jakubinyi György érsek. Azóta csíkszeredai székhellyel segítem az ő munkáját.

Az elmúlt rendszerben sem volt könnyű a kettős kisebbségben élni, mint ahogy az 1989-es fordulat után sem, bár mások voltak a kihívások akkor, mint

ma. Tettük akkor is, és tesszük ma is azt, amit lehet, kisebb-nagyobb sikerrel. Akkor hitünkben és nemzetiségünkben próbáltuk megtartani híveinket, ma pedig elkobzott javaink visszaszerzése és kisebbségi jogaink biztosítása áll küzdelmeink központjában. Ahogy a múltban, úgy ma sem adjuk fel a harcot.

Tomé Kovács

Monspart Sarolta

tájfutó, sífutó, maratonista, sportvezető, mesteredző
(Budapest, 1944. november 17.)

Fekete András 2005-ben kért meg egy saját „ima” írására többünket, írókat, színészeket, tudósokat, közéleti személyiségeket, hogy Istenhez fordulva kérjünk, imádkozzunk, kételkedjünk. A könyv célja az volt, hogy a bevételből a Tarnabodba költöző hajléktalan családoknak lehessen egy könyvtárunk is, ahol a közösség élhesse kulturális életének egy részét. Így született meg az *Imák és kételyek könyve* 62 ember – a következő imával, köztük én is – különböző írásával.

B. Eötvös József írta 1874-ben kiadott *Gondolatok* című könyvében:

„A sima utak, melyeken kevés fáradtsággal messze juthatunk, s azon javak, melyek után az emberek többsége leginkább vágyódik, legyenek másoké. Nekem – ó, Mindenható! – adj rögs ösvényt, de szép kilátással,

mely mindig felfelé vezet, s melyen azon meggyőződéssel haladhatok, hogy eltévedni nem fogok.”

Életem első 34 évében kerestem a viszonylag sima utakat, melyeken gyorsan és eredményesen lehetett futni. Vágyakoztam, mint mindenki, a jobbra, a többre, a nem mindenki számára elérhetőre. Az egyenlők elé akartam kerülni. Rengeteget vállaltam, sokat dolgoztam a sikerekért, szerencsére jöttek egymás után tájfutásban, sífutásban és maratonon is.

Egy szép napon a jó Isten úgy gondolhatta, na, ebből elég. Beteg lettem a többszörös véletlenek összjátékaként. Hat napig gondolkodott, hogy merre terelje utamat. Sok ember imádkozott gyógyulásomért akkoriban, mint emlegetik az idősebbek. A jó Isten hallgatott a kérésekre, talán az ezeregyediknél felébresztett a kómából. Segített a sok ima és a belső akaraterőm. Élni vágytam. Persze erre nem emlékezhetem. Talpra álltam. Lassan elkezdtem tanulni az alázatosabb létezést. Nem kell a csak sima út, nem kell a „kiváltság”, nem kell mindig siker. Döcögve, még az imáim is fordulatot vettek, mint a fenti idézetben: „Ó, Mindenható! Kérek buktatókkal tarkított életutat, néha jó kilátással, hogy újult erővel folytathas-

sam hétköznapi, szükséges harcaimat magammal és a körülöttem lévő világgal. Ígérem és igyekszem a fölfelé vezető, nehezített úton tévedés nélkül haladni. Ha mégis eltévednék, akkor segít majd a gyakorlatban a régi versenytájolóm és elméletben az embersegírányítóm, a családtagok, no meg a barátok. Ha minden csődöt mondana, akkor kérem majd a jó Isten segítségét újra.”

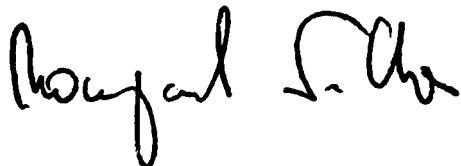
Szoktam beszélgetni Vele, kaptam Tőle egy világbajnokságot, hiszen minden nagy sportversenyen 3-5 ember is esélyes a győzelemre, de végül csak egynek van „szerencséje”, aki nyer, akit a jó Isten is segít. Így 1972-ben 1:0 arányban vezettem ketőnk játszmájában. Aztán 1978-ban a betegséggel szerintem egyenlített, elvette az egyik futólábam mozgatóidegeit. Így 1:1 lett köztünk az eredmény. Szerencsére a mai napig döntetlenül állunk!

Kérem esetenként a Mindenhatót, hogy ne versenyezzünk tovább, álljunk meg a döntetlennél. És tartsuk

még sokáig! Kérem, hogy adjon röögös pályát, de hozzá akaraterőt, kilátást és kitartást ezzel a másfél lábbal.

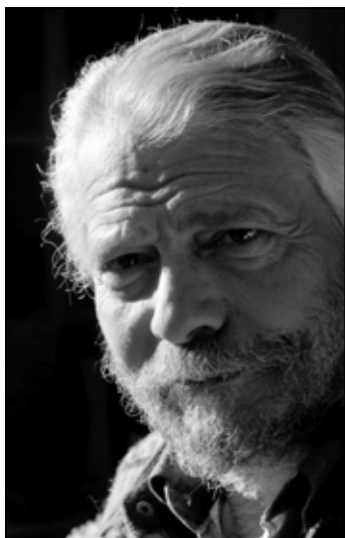
Őszintén bevallom, az élet más fontos területein: a családban, a munka világában, a kedvenc időtöltésben kedvezményezett vagyok. A gondviselés útmutatója alapján egy kereszteződésben találkoztam Péterrel, aki igazi társ volt a versenyzés idején, a lelki gyógyulás tíz évében, és azóta is, mind a mai napig. A betegség után két évvel kaptam Botond gyermekünket Péter Apukától. Sőt, 2012 őszén egy Farkas unokát. Hátha lesz hamarosan egy Piroska játszótársa is...

Ó, Mindenható, jó Isten! Add, hogy bízzam magamban, és azzal a meggyőződéssel éljek, hogy a jövőben nem fogok eltévedni sem a természetben, sem az emberek rendszertelenül rendezett világában! Segíts tudnom, hogy az az értékem, aki vagyok, és nem az, amim van!

Farkas Ádám

szobrászművész (Budapest, 1944. november 21.)

1944. november 21-én de. 11 körül Györffy Panni világra hozta második fiát, Ádit. Délután 6-kor a szirénák sivító parancsára egy nővér hat pólyát magához öelve lesietett az óvópincébe. A kis élő csomagok gyorsan anyai kézbe kerültek, és vattaszerű, súlyos csend alá szorult a félelem.

Az ágy szélén ülő Panni egyszer csak észrevette, a karjába zárt pólya határozottan remegni kezd.

Előbb azt hitte, talán földrengés, ám egy hatalmas, tompa robbanás megállította a reszketést.

Ez láncos bomba lehetett – vélte egy rekedt női hang. Amikor kicsit később a pólya újra reszketni kezdett, Panni félénken megszólalt: azt hiszem, újra bomba lesz. És lett is! Így váltam néhány órás koromban, több mint két napon keresztül, egy esetlegesen összezárt félelemközösség bombajelző készüléke. Ezalatt biztrai Farkas

Ferenc, karpaszományos főhadnagy, Szolnok mellett ült egy lokátorgépben. Hatalmas fémfülek segítségével, feledve közgazdász, majdnem művészettörténész, könyvkiadó múltját, mérte a közeledő-távolodó hadigépek koordinátáit. Mit sem sejtve újszülött fiacskája mikéntjéről és hogyanjáról. Istennek hála, mindannyian túléltek. Kivéve apai nagybátyámat, Laci bácsit, aki eltűnt az orosz fronton.

Nagy szerencsémre Szentendrén telepedtünk le. Szüleim még a háború előtt megvették egy vízimalom tágas és vadregényesen elhanyagolt kertjét. 1941-ben fel is építették a meszelt, zsalugáteres, tornácos kicsi házat. Mintául nagyapám, Györffy István néprajzprofesszor karcagi szülőházát választották. Ebben a félhektáros Paradicsomkertben élhetek ma is, talán jutalomként csesemőkori szolgálataimért.

Gyermekkorom a félvad természet, a bokrok, fák, madarak, bogarak, a malomárok, a Bükkös-patak, a kavicsok, kövek, halak, békák bővületében zajlott. Édesanyánk, F. Györffy Anna textiltervező és gyermekkönyv-illusztrátorként otthon dolgozott. A bátyámmal, ifjabb Ferencsel, elég élénk, mondhatnám, félvad kölykök voltunk. Ha az időjárás bekergetett bennünket a lakásba, és túl nagy ramazurit csaptunk, kaptunk papírt, ceruzát, és Panni rajzpályázatot hirdetett. Apánk bírálta el a pályázatokat, akik inkább csak másnapoként láttunk, vagy még akkor sem, ha későn ért haza. Az ostrom után a Nemzeti Parasztpárt közgazdasági vezető politikusaként, országgyűlési képviselőjeként minden erejét és idejét az ország talpra állítására fordította. A töredék idő, ami nekünk jutott, viszont olyan szuggesztív és gazdag volt, hogy a szeretete, szelleme és az akarat ott lebegett állandóan körülöttünk.

A nagy léptekkel mellettünk haladó történelemből mi, apróságok semmit nem észleltünk.

A kommunista hatalomátvétel után a közélettől visszavonult, nem volt hajlandó együttműködni Rákosiékkal. Mi inkább profitáltunk a nehezedő, fenyegető időkből, mert többet volt együtt a család.

A bátyámat a lovak érdekelték, engem az élő, lüktető természet és a rajzolás. Ami átbillentett bennünket egy tágabb dimenzióba, az a forradalom volt '56-ban. Apánkat megint felszívta az országos politika, a Petőfi Pártként újjáéledt Nemzeti Parasztpárt főtitkára lett. A második Nagy Imre-kormányban államminiszter. Ő vezette volna a delegációt a Varsói Szerződés felbontására november 4-én. A forradalom leverése, az állampárti diktatúra visszaállítása olyan mértékig frusztrálta, hogy belebetegedett. Reményvesztetten, rokkantnyugdíjasként élt még tíz évet.

A család szerencséjére, a Panni által illusztrált könyvek: a *Babaváros*, a *Pöttyös Panni*, a *Mosó Masa mosodája*, sikeresek lettek. A megélhetésünket is az ő keze nyoma biztosította. Így érhető igazán, hogy a megismert tárgyak, környezet, állatok, jelenetek rajzi kifejezése hozzátartozott a fiúk hétköznapi életéhez is. Ennek ellenére csak tizenhat éves koromban fedeztem fel a mintázás varázsát és örömét. Valósággal belezuhantam ebbe az ősi mesterségbe. Az otthoni mintának, a szüleim baráti körének (Borsos Miklós, Ferenczy Béni, Bernáth Aurél, Barcsay Jenő, Czóbel Béla) atmoszféráján kívül, az örökölt gének is felelősek az életre szóló irányválasztásomban. A Györfly felmenőim generációkon keresztül szürszabók és fazekasok voltak. Érdekes módon, a bátyám, aki ugyanabból az anyagból gyúródott, mint én, lótenyésztő lett. Őt egész életében a versenylovak érdekelték.

Engem pedig hátára kapott a pegazus, akinek egyik szárnya a művészetbe vetett hit, a másik a kimeríthetetlen munkaszeretet. A sors iskolákra bízta a felkészülésemet. Az első a Török Pál utcai „Képzőgimi” volt. Itt hozzám hasonlóan elszánt és határokat feszegető barátokat, sőt közösséget találtam. Munkamániás vagányok voltunk. Olyan tanárokkal, akik nemcsak elviseltek, de segítettek és büszkék voltak ránk. A Képzőművészeti Főiskola már más volt. Egyrészt komolyabb, másrészt korlátozottabb. Elmélyült akadémiai képzést kaptunk ugyan, de a „szocialista realizmus” még gúzsba kötötte a „fősuli” szellemiségét. En Mikus Sándor (a Dózsa György úti Sztálin-szobor alkotója) osztályába kerültem. A mesterem a második évfolyamban már látta, hogy mást gondolok a művészetről, mint ő. Félrehívott, és azt mondta: Ha én fiatal lennék, talán én is keresnék új utakat, de már idős vagyok, nem tudok hozzászólni ahhoz, amit csinál. Viszont elfogadom.

1968-ban végeztem, és Párizsba akartam utazni, hogy hozzáférjek mindahhoz, ami itthon akkor még el volt zárva előlünk. A sors, a maga titokzatos menetrendjével, ezt is megadta.

36 évvel az uniós csatlakozás előtt megnyílt előttem Európa. Megmártózhatam a francia kultúra hihetetlen gazdagságában, a párizsi diáklázadás utáni intellektuális turbulenciában. Felcsiszolódott a francia nyelvtudásom, megmerítkeztem egy művészeti világközpontban. Mindez megerősített a magyarságomban is, és egy év után hazajöttem. Magammal hozhattam azokat a kulturális és szellemi kincseket, melyek szervesen illeszkedtek az otthonról kapott világlátásba.

Az első szakmai sikert az 1972-es szentendrei (először betiltott, azután mégis megnyílt) kiállításom hozta, és '73-ban a *TV Galériája* című sorozatban

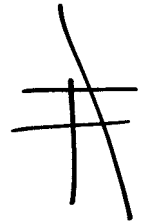
vetített, D. Fehér Zsuzsa készítette 40 perces portréfilm. Ez idő tájt nyertem pályázaton ez első köztérizszobor-megbízást. A *Szentendrei Köszöntőszobor* megvalósítása hét évig tartott, ugyanis a cenzúra és a művészeti adminisztráció nemigen tudott megemészteni egy nonfiguratív monumentális munkát. A nyolcvanas évek izgalmasak voltak. Szép fokozatosan nyíltak fel a sorompók. Szellemi és materiális értelemben is. Lehetett külföldön kiállítani, műveket eladni. Ahogy haladtunk a rendszerváltás felé, úgy nőtt az érdeklődés Magyarország iránt. A hivatalos kultúrpolitika mellett kialakult egy civil kapcsolatokon alapuló külföldi megjelenési hullám is, ami kényszeríteni kezdte az egyre lágyuló hatalmat a korábban tiltott vagy túrt művészek befogadására, felmutatására. Én magam is '83-ban kaptam Munkácsy-díjat, és '89-ben Érdemes művész kitüntetést.

A kilencvenes években kezdett el igazán működni, amire harmincéves munkával felkészültem. Tanár, majd tanszékvezető lettem a Magyar Képzőművészeti Főiskolán. Itthon és külföldön nagyméretű munkáim kerültek elhelyezésre, művészeti szervezések választottak vezetőjükké.

Az ív folytatódott az ezredforduló után is. Egyetemi tanárság, egy elvállalt rektori ciklus az MKE-n, akadémiai tagság, külföldi kiállítások és munkák. *Jelek és olvasatok* album magyarul, *Curvatura Di Pietra* olasz nyelven. Kritikák, méltatások, filmek a munkásságról. A tanítványaim szakmai sikerei.

Az ív folytatódott, és pár éve az egyik hallgatóm – kicsit itálosan – megkérdezte: nem lesz ebből nagy bukás, Mester? Nem félek tőle, válaszoltam. Még Pegazus nyergében is a földön állok.

Ott tartanak, biztonságban a régi barátaim, a fák, a kövek, a vizek, az állatok, a szerszámaim, melyekkel sok-sok tonna követ megmunkálhattam. Támogatnak az őseim, szüleim, feleségem, Anikó, gyermekeim, unokáim. De fogják a kezemet az Útitársaim is. Régiek és maiak, akikkel együtt haladunk-vánszorogunk a fény, az igazság és a szépség irányába.

Tömöry Márta

dramaturg, műfordító, bábszínész (Orosháza, 1944. november 22.)

A második világháború katalizmája rémületében s az életigenlés jegyében született a nemzedékem. Meghatározó élményünk 1956 és 1968. Mindent ezekhez a dátumokhoz viszonyítunk. Életem a taccsvonalon, észrevétlen eltelt. A számadás idején – jártam Egyiptomban, láttam a lelket mérő túlvilági bíróság képeit – bizony szoronghatok.

Minden eldől a gyerekkorral. Az aranykor finom pora mezítlábas tal-

pam alatt – az ötvenes évek fénytörésében. Gyerekkoromat, mint a refrén, tagolják a költözések.

Apám ref. lelkész, de születésem idején még az orosházi gimnáziumban tanít, anyám tanítónő. A fordulat évétől az Istent választják. Magyarombegyházán még az elmenekült tanítót s lelkészt helyettesítik. Csorváson lelkésznek választják apát, a rezgőlődő Viharsarokban. Emlékszem a hosszú kenyérsorokra, lábfgyásra. „Jóska, lósóska, ávoska – elvitt a vonat minden malacot” – írtam később. Emlékszem a nyári napra, mikor feltűnt falunkban a kitelepítettek serege. Különös figurák, gróf, báró, tábornok, jószágigazgatók közöttük – kiríttak a falu népe közül. Apám Festetich gróf kérésére a fiait, kik a gimnáziumot kényszerültek abbahagyni, ingyen korrepetálta a lelkészi hivatalban. Csodáltuk őket, madarászkesztyűjükön gyöngybagoly pislogott. A kisebbik fiú, Antal híres ornitológus lett. '56-ban disszidáltak, s karácsonyra kis csomagot küldtek: banán, füge, narancs volt benne – akkor kóstoltunk ilyet először.

1956 vihara már Bucsán ért minket, apámat büntetésből helyezték oda. Emlékszem, szétment a téesz, nemzeti zászló alatt vonultunk a főutcán, énekeltük a Himnuszt, az iskolában eltéptük az orosz tankönyvünket. A főúton, házunk előtt zörögtek a főváros felé a tankok. A beremegő, sötét ablak mögött állva 134 katonai járművüket számoltuk össze – miközben a rádióban a semlegességről, a kivonulásról beszéltek. 1958. március 14-én éjjel elvitték apámat. Anyám furcsa, nevetős sírása. Dermedten fekszem, imádkozom: Istenem, add, hogy álom legyen. Apánk hat hetet töltött vizsgálati fogságban. (A presbitérium vizsgálányelte a széthullott téesz által

használt egyházi földet, gyülekezeti termet. Kijöttek a faluba is vizsgáldni, a nép kiállt érte.) Mégis az eljárás megszüntetése csoda volt. Ám hitoktatási engedélyt nem kapott, így 1959-ben újra költözünk, ezúttal Gelénre, a volt Bereg megyébe, a szovjet határ mellé. A gyülekezet egyhangúlag választotta apánkat. Sosem feledjük a meleg fogadtatást! Apám a bútorokat, holmit szállító teherautóval ment, mi anyánkkal vonaton, busszal. Ahogy a Fakarusznak csúfolt buszról leléptünk a sárba, kis sereg várt viharlámpákkal, kézzől kézre adtak. A konyhába lépve, gőzölög a meleg húsleves, a többfogásos vacsora. Hazaérkeztünk, egy archaikusabb világba, hol kendert vettek, fonóka volt, esztovátán szőttek, keresztszemest hímeztek, kalákában dolgoztak. „Sziép”, nyíló diftongusos beszédük, ősi magyar nyelvi fordulataik („megyek a papéknál”, „itthon vagynak?”, „a macska a fiát, ahogy jött kifele, úgy ette megfele”). Szilágyi néni, kinek nem volt gyermeke, ha a nyári szünidőre hazatértünk, apró beregi töltött káposztát készített nekünk. Két tányér közé, hímes kendőbe kötötte, feldöcögött vele, s „édesdeden megkacagta”, hogy milyen jóízűen esszük. Ünnepeken a férfiak ajkán magas regiszterben zúgott a zsoldár. (A falu férfilakosságát '44-ben elvitték „malenkij robot”-ra, többségük örökre odamaradt, a tífusz, a szűk feketekenyer-kocka porció, a verések, balesetek tizedelték őket. Fogatlanul, kopaszon tértek vissza, meséltek a „paradicsomról”, hogy a lágerben a foglyokat golyós számológéppel átszámolták, többször újrakezdve, miközben álltak a fagyban.)

Félig osztott iskolánkban két osztály tanult közös tanteremben: míg egyiknek órája volt, a másik készült. De Mária tanító nénivel színházat játszottunk, szerepelni átmentünk a

szomszéd falvakba is. A középiskolát Vásárosnaményban kezdtem, majd történész nagynéném Pestre hozott, s Budapesten, a Kaffka Margit Leánygimnáziumban érettségiztem. Az ELTE bölcsészkarán magyar–történelem szakon végeztem. Bárczi professzor, G. Németh Béla spec. kollégiumait látogattam, s Dolmányos István előadásait – a Szovjetunió történetét adta le, az írókat tanúként idézve, a csilláron is lógtunk.

Végzés után, 1968 nyarán, Edit barátnőmmel stoppal Lengyelországba mentünk. *Én elmegyek / én mindent másképp / én innen / nem ilyet / hányszor fél lábon állva / a véletlenül összezártak egy közösséggé kényszerült közegében / a WC és a fülkeajtók fedélközében zötykölődve / fogadtam / s mégis újra újra / utak kinyíló / nekivágok!*¹ A tengerparton Zigmund, a lengyel diák nevetése – az első szerelem. Augusztus 20-án reggel értünk haza. Másnap bementem az intézetbe. Cseh szakos kolléganőm feketében, kisírt szemmel ült. „Meghalt valakid?” – kérdeztem. „Te nem hallgatsz rádiót? A szövetséges csapatok bevonultak Csehszlovákiába.” „A NATO?” – kérdeztem hülyén. (Utólag „leesett”, hogy egész úton láttuk a katonai teherautókat, csapatmozgásokat.) Átéltük az elszakadás, bezárulás fájdalmas élményét.

A Történettudományi Intézetben kezdtem dolgozni – Ránki György fiatalító káderpolitikája révén a „gyerekszoba” a fiatal kutatók gyüldéje, szabadegyeteme volt, segített mélyebben megérteni korunkat. Takács Emmi barátnőm s társai „kruzokot” szerveztek, hol az orosz irodalom nagyjainak munkásságát s a szovjet művészfilmeket elemeztük, egymás lakásán

kéthetente összegyűlve teáztunk, víláztunk az erős téiben.

Intézeti barátnőimmal fél évig csak levest ettünk, spóroltunk a nagy útra, Párizsba. Előbb Belgiumba utazunk Boros Zsuzsa flamand ismerőseihez, *Süt ránk észak hideg napja*, majd átmegyünk Párizsba. Lipcsey Ildit hiába várjuk a Notre-Dame előtt. Végelgyengülésig járjuk a múzeumokat, megnézzük a Rubljov-filmet, a Woodstockot. Nagy a kísértés: kinn maradni. *Az elveszett lépések csarnokában / maradt a nevetés / színek ízek szelek / puli szülőházam lábam alá futott / esőben sárosan* – írtam hazatérve.

1972 őszén megismerem Hollós Lászlót, az Astra bábegyüttes tagját. Prágába megy, bábrendezést tanulni. 1975-ben összeházasodunk, s a következő évben követem, rendkívüli hallgatóként. Dramaturgia-rendezés tárgyat hallgatok a DAMU-n, a bábos katedrán. Megismerem Prágát, a csehek dinamikus bábszínházát. *Csehország zsinóros fabábok / hazája megszerettek / Barokk kulisszáid mögött / csak tessék tessék folyvást, folyvást / Faust és Kaspárek örök / színjátéka az ördögök / kapkodó körmei között.*²

Visszatérésem után szabadúszóként tengődöm. 1982-ben a Nemzeti Színház központi státusba vesz, a Budapesti Gyermekszínház dramaturgiájára osztanak be. A Csizmás *Kandúr* gyerekbevonós, beavató színházi kanavaszát stúdiójuknak írom. A rögtönző színház varázsa prágai hozadék nálam. A párnán, félkörben ülő gyerekek szívdobogását is hallani. S egy emberként ugranak fel segíteni a textilfolyóban „fuldokló” Szélvári királyfit. A játék nagyszínpadra tett változatait máig játsszák.

¹ *Lengyel citerára*, Új Irás, 1977. jún.

² *Variációk egy városra*, Új Irás, 1981. ápr.

1983-ban belépek a Magyar Népművelési Intézetbe. Az amatőr bábo-sok ügyei, tanfolyamok, fesztiválok szervezése a munkám. A sok adminisztráció csüggeszt. 1987-ben, Soros-ösztöndíjjal, két évre kitörök a hivatalból, a nagy bábos könyvre gyűjtöm az anyagot. 1988-ban Japánba is kijutok, a bábosok UNIMA világfesztiváljára, saját költségemen. Óriási élmény az ázsiai szakrális bábszínházak még élő gyakorlata, az indonéz wayang árnyszín ház, a thai hunkrabok bábok, a kínai kesztyűs virtuózok, a japán bunraku bábszínház tökélye. Dialógba kezdünk Szász Zsolt bábművésszel a bábozásról. Ennek szűrlete később doktori dolgozatom, *A bábos fenomenén...* 2005-ben, és a *Mikor a bábok még istenek voltak* című könyv (Kráter Kiadó, 2012).

A '89-es fordulat megnyitja számunkra a lehetőséget az alternatív színházi működésre. 1989-ben a Prolihistrió duója Zsolttal, majd 1990 ápr. 1-jén megalakítjuk a MÉG Színházat. Bassola Richárd, Bedő Mónika a Tér-színházból jönnek, Krivács Zsolt színjatszó tanár, Szász Zsolt játékos, tervező. 1994-ben drámai tapasztalatok után kiválunk a MÉG-ból, s létrehozuk a Hattyúdal Színházat, Szász, Krivács s jómagam. Mellénk áll Bálint Károly tekerős, énekmondó, hozza Lip-ták Péter, Vaskó Zsolt zenészt; majd a pacsirtatorkú Fehérváry Lilla énekes, zeneszerző is, 1997-ben Krivács helyébe belép Kozma András doktoran-dusz-fordító, s végül Simándi Katalin bábmuzeológus. Játékaink drama-turg-szerkesztője vagyok. Célunk a színházba el nem jutóknak játszani, felkutatni a magyar dramatikus hagyományokat, s újjáalkotni. Műveink: *Betlehemes misztérium; Vérballada; Kékszakállú lovag; Jupiter theátruma, avagy a vándorló színészek* – a Balog-

hagyatékából szerkesztve; *Lohengrin-rejtély* – Hincz-töredékből; *Szt. Ferencről s az fordolt farkasról* – a Jókai-kódex alapján; *Árgyilus és Tündér Ilona* – Gyergyai alapján; *Szent László királyrul ének* – a Képes Krónika és a népi emlékezet forrásaiból. A *három körösztényen leány* forrása a kolostor-irodalom. A *Hejjetgető* kilencszemélyes játék, népszokásaink alapján a Magyar Királyi Bábszínház nevű formációnk közös alkotása. Boráros Szilárd és Milada prágai lakásában vitázunk késhe-gyig, majd Etyeken próbálunk a kora tavaszban. Az intenzív alkotómunka és játék felszabadító élménye, a nézők szeretete évekig átvisz a nehézségeken. 1991-ben a francia egyetemisták lefoglalta Trafóházban játszunk a MÉG Színházzal. Alkonyatkor a *Kékszakállt* adja Zsolt. A hazafelé tartók begyűl-nek. Gyertyákat rakunk a földre. – Néni, én is! én is! – cseppentik a viaszt és üdvözülten nézik a gyertyafényben a bábok párbaját, a hintázó halált. Közösen megélt tünékeny varázslat, amit csak a színház tud elérni. A nyári ünnepi alkalmakon, pl. a Mestersé-gek ünnepén, falunapokon, a szabad térben 50-150 néző gyűlik körénk. „Ne ríjj mán, nyalom meg a század!” – biztatják az ördögöt a romák Nyír-bátorban. „Babszínházba megyünk” – örvendenek a Mezőségben a visai gyerekek. „Az a szarvas nagyon öreg, ugye? Így táncolt” – járja le a lépéseket a hároméves Veronika. A temesvári Lábadi Évike a kurta kurzusból turnét szervez nekünk, nagy fazék babot főz, s kiköltözik a lakásából három napra. Jánokon a templomban játszunk, fel-visznek a Boldva-völgyi Szent László-emlékekhez, a székelykeveiek versen-genek értünk. Ám több ígéretes kísérlet után sincs állandó próbahelyünk, pályázatokon nyert pénzekből, fellépti díjakból hozzuk létre műveinket. Sok-

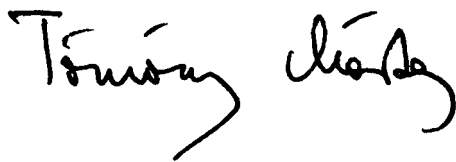
ban vannak a jelmezként használt népi holmik, Zsoltnak a sok utazás leamortizálja a mikrobuszát. Végül győz a realitás, mindenkinek élnie kell, így 2010 óta szüneteltetjük a működést. Zsolt gyönyörű, szétszedhető, faragott ékszerdoboz-színpadai, gyönyörű bábjai, maszkjai több kiállításon is szerepeltek. A zenészek külön formációt is létrehoztak Madárdal néven. Tizenegy országban játszva világfelfedező utakat éltünk meg együtt 1994–2010 között. Jártunk a moszkvai Színházi olimpián 2001-ben, több hazai és nemzetközi díjat nyertünk.

Profi bábszínházaknak is (Bóbita, Ciróka) dolgoztunk Zsolttal. Dramatizáltam a világirodalom néhány nagy témáját: *Szelek ura*, *Esők úrnője*, Paul de Musset meseregénye alapján; a *Till Ulenspiegel*, a belga Ch. Coster regényéből; a *Parzifalt*, W. Eisenbach műve alapján. Csehől Trnka *Kert* című meséjét kétszer is feldolgoztam. A *halhatatlanságra vágyó királyfi* a marosvásárhelyi Arlekin bábszínházban készült, Juhász Ferenc verses meséje alapján, Zsolt rendezésében. A színház mikrobuszon gyűjti be a gyerekeket a környékből. Állnak a pláton, mint a kismalacok. „*Elmegyek megtudni, van-e olyan ország, ahol örökké élnek az emberek*” – kérdi a bábkirályfi. „Nincs” – zúgják kórusban az iskolások. „De van!” – kiáltja be egy vékony gyerekhang.

Minden mű rendezője, tervezője Szász Zsolt, kivéve a *Harlekin vagy Pierrot* c. M. Tournier meséje alapján készült játékot, Egerben. Ezt Kovács Géza rendezte. Egy karakalpak eposzból cseh fordítás segítségével írok a tini korosztály számára bábjátékot *Talizmán* címen a debreceni Csokonai

Színháznak, tervező, rendező Zsolt, zeneszerző s a sámánó alakítója Lilla. Utolsó munkám ugyanitt, M. Ende *Momo* című meseregényének adaptációja, stúdió-előadás gyerekekkel, Horváth Patrícia rendezése.

És végül meg kell említsem fesztiváljainkat. A *Szárnyas Sárkány Hete nemzetközi utcaszínházi fesztivál* szervezési munkájában az MMI munkatársaként vettem részt. A helyi népművelő-partnerekkel, Dózsa Gyuriékkal együtt indított, s 19 évig Szász Zsolt művészeti vezetésével rendezett európai hírű találkozó a hazai s külföldi utcaművészek részvételével működik, máig. A *Kurta Kurzus*, ez az általam indított nyári szabadegyetem és műhely a határon túli magyar fiataloknak, ide kapcsolódott 1996–2005 között. A magyar népi szakrális forma nagy szemléje, a *Nemzetközi betlehemes találkozó* az én álmom volt. 22 év óta a Bábjátékos Egyesület, az MMI és 2006 óta a Debreceni Városi Művelődési Központ adja a szervezeti kereteket. A kis Jézus hét országból összegyűlt követeknek szép ünnepén több száz felnőtt, és gyermekcsoport megfordult eddig, 1991 óta – a Kárpát-medence magyarsága. Gyanítom ez az aprófalvakból, nagyvárosokból verbuválódó anygali, pásztori sereg kísér majd legtovább – az örök betlehemi úton.³

³ *Hanem vagyok Úristen követje* – 66 betlehemes forgatókönyv, szerk. MMIKL, 2010

Aradi Csaba

etológus, ökológus (Celldömölk, 1944. december 1.)

Egyedülálló ajándékot kaptam az élet-től, hiszen a legcsodálatosabb dologgal foglalkozhattam, a teremtő sokféleséggel, az egyívé tartozók sokféleségének dicséretével. Mi kapcsol egy gyereket a természethez? Vajon a nagypja által megmutatott vadkacsafészek? A tojásokat körülölelő pihekoszorú? Vagy a későbbi találkozás a pusztával, mely a fények, az illatok, az ég és föld összeborulásának megejtő világa? Nem tudható. Tizenéves fiúként a tanya mel-

letti mocsár titkai és a Hortobágy fényei után a debreceni Nagyerdő fogadott barátságába. A Nagyerdő egy madárfaj – a kis héja – első hazai fészkének felfedezését és napi 15-20 km futás helyszínét jelentette. A felfedezésnek 16 évesen a Madártani Intézet külső munkatársi tagságát és a későbbi egyetemi felvételt, a kemény edzéseknek két országos ifjúsági bajnoki cím elnyerését köszönhettem. A madarak megfigyelése türelemre, a futás kitartásra tanított.

Az egyetemen kitűnő tanárokkal találkozhattam, akik nemcsak hogy szakmai ismereteket nyújtottak, de emberségből is példát adtak. Wojnárovich Elek, Juhász Nagy Pál és Varga Zoltán meghatározták pályámat. A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem állattani tanszékén végzett oktató- és kutatómunka nagyon sokat adott, és mindig visszatértem ehhez a forráshoz.

Bekapcsolódtam a Hortobágyi Nemzeti Park megalakulásának előkészítésével, határainak kijelölésével foglalkozó tervek kidolgozásába. A létrejött nemzeti park természetvédelmi felügyelői állást ajánlott. Érdekes kihívásnak ígérkezett, hogy részese, alakítója lehetek első nemzeti parkunk révén a hazai természetvédelem kiépülésének. Pályám meghatározó időszaka volt, időt kaptam arra, hogy „párbeszédet folytassak a természettel”, s későbbi döntéseimhez szilárd alapot biztosított mindaz, amit megtudtam tőle.

Életem legizgalmasabb – magam választotta – feladata a pusztai tájleptéki rehabilitációjának elindítása volt. A kiszáradt mocsarak rekonstrukciójával, az ötvenes évek rizs- és gyapotföldjeire emlékeztető tájsebek gyógyításával kapcsolatban hiányoztak a hazai tapasztalatok, de a nemzetközi szakirodalom sem kínált kézzelfogható megoldásokat – igazi úttörő munka volt.

Felismertük, hogy a pusztát mozgásban tartó hatásokat – víz, tűz, legelő állat – megfelelő arányban be kell emelnünk a természetvédelmi kezelés eszköztárába. A pusztát kitűnően ismerő pásztorokkal, halászokkal töltött órák, a tőlük kapott tanácsok, a máshol meg nem szereshető ismeretek segítségünkre voltak.

A természetvédelmi munka a gyönyörűségek mellett időnként keményebb próbákat is tartogatott. A pusztai libatartás betiltását követő konfliktusok lezárása – melyekről művészi képet alkotott Csoóri Sándor és Sára Sándor a *Tüske*

a *köröm alatt* c. filmben – a nyolcvanas évek természetvédelmének nagy sikere, erőpróbája volt. Ismertséget, sőt elismertséget szereztünk a nemzeti parknak, gyümölcsöző kapcsolatokat alakítottunk ki nemzetközi szervezetekkel, nemzeti parkokkal. Az ember és a természet évezredes harmonikus együttélését ismerte el a világ: a kulturális táj kategóriában a Hortobágyi Nemzeti Park a világörökség része lett. Ezt az értéket őrizni megtisztelő feladat. Tennivaló továbbra is akad bőven. Utódaim dolga elérni, hogy a nemzeti park körüli településeken élők magukénak vallják a világörökség címet, érezzék a világ figyelmét.

A természet állandó változását vizsgálva szükségem van rá, hogy időnként minden kötelezettség vagy cél nélkül csak szemlélődjek. (Lehet, hogy ezzel csak lustaságomat mentegetem?) Szeretek – ahogy Áprily írja – „elálmélnodni megszokottakon”. Ilyenkor nem akarom az engem körülvevő világ titkait meglesni, de érezni szeretném, hogy része vagyok a teremtett világnak, a nagy Egésznek.

Mire tanított a természet? Bölcsességei közül hadd emeljek ki egyet, a szívemhez nagyon közel állót: nem engedte, hogy elkövessem a „civilizált emberiség nyolc halálos bűnének” (Konrad Lorenz) egyikét, nem hagyta, hogy megszűnjön bennem a tőlem függetlenül keletkezett szépség és nagyság tisztelete. Ezért tudtam örülni a puszta peremén felkelő és lenyugvó napnak, a csenkeszgyepet borzoló szélnek, a madaraknak, és nem szégyelltem, ha kicsordult a könnyem. Ez mentett meg attól is, hogy az igaztalanul ért bántások túl mély nyomokat hagyjanak bennem vagy hivatásomtól eltántorítsanak.

A család számomra mindig erős támasz volt. Szüleimmel, nagyszüleimmel, testvéreimmel hagyományos értékeket valló, boldog családi légkörben éltünk. Ezt a harmóniát csak édesapám 1956 utáni internálása törte meg – több mint egy évig nem láttuk. A gyerekkoromból hozott értékrendet vallja feleségem is, ami alapja harmonikus családi életünknek. Optimista egyénisége biztosságot sugároz. Lányunk három gyönyörű unokával ajándékozott meg – a legcsodálatosabb dolgok közé tartozik nagyapának lenni.

Számos kitüntetésem közül a Pro Natura emlékéremre és a Debrecen Város Díszpolgára címre vagyok a legbüszkébb, köszönet érte munkatársaimnak is. A debreceni egyetemem ma is tanítok. Nagy örömmel tölt el kiváló tanítványaim szakmai sikere és emberi helytállása. Többen közülük hazai és más európai egyetemeken oktatói, kutatói.

Hetven év alkalmam a számvetésre. A hosszú út végén, remélem, nem kell majd azon gondolkodnom, hogy marad-e érték, vagy legalább egy nyom utánam. Életem sikereit és balsikereit végigélve tökéletesen igazat kell adnom a költőnek: „Amit haragomban földbe dobtam, kikelt nyomban – s jégeső aratta. / Kedvvel mit vettem, annál szebben nőtt a kertben – áldás maradt rajta.” (Peter Rosegger).

N. Hamza Erzsébet

iparművész (Mosonszentpéter, 1944. december 1.)

Sütött a nap, s a csikorgó hidegben még nyikorgott a háború, amikor megszülettem. Félelem, menekülés, kiszolgáltatottság és összetartozás. Csendben összehúzódtak ismerősök, ismeretlenek, a számkivetettek.

Kecskeméten éltem hétéves koromig szüleimmel, két öcsémmel, rokonoknál. A homok illata a mezítlábás szaladgálásokat, a színes, zamatos gyümölcsök a nap perzselő sugarait s leégett bőrömet juttatják ma is eszembe. Amikor a vonat megtalálta a sínek végtelen végén Gyöngyöst, rácsodálkoztam életem immár hegyekben gazdag új állomására, a Mátraaljának varázslatos színpompájára. Iskolába és a Nagy-patakra járással, kisvasútra kapaszkodással s az Orczy-kerti bujkálásokkal szaladtak tova a kisiskoláséveim.

Szorgalmasan rajzoltam, sokat festettem, és ábrándoztam a jövőmről. Hihetetlen volt számomra, hogy a legsebbe álomból valóság lett. Felvettek a budapesti Képző- és Iparművészeti Gimnáziumba. A családtól eltávolodni, a nyüzsgő budapesti életbe belecsöppenni, a mátrai fák rengetegéből a bérházak sűrűjében utat találni s el nem veszni – nagy kihívás volt. Az életmester ekkor formázott, színezt meg engem, mint ahogy később én tettem azt az üvegeimmel.

A gimnázium üveg szakán Báthory Julianna nyesegetett, csiszolgotott. Meg-

ismertetett a formák világával, a csiszolás technikájával, a festészet művészetével. Szerettem a budavári rajzórákat, a művészettörténeti barangolásokat, a múzeumok csendjét és a Rudas fürdő zajos úszoleckéit.

Az iskola lépcsőit kijárva, falait nehéz szívvel elhagyva új falak közé léptem, hogy szabadon tervezek majd sok üvegcsodát.

Vártak az üvegyárok: Salgótarján, Parádsasvár.

Gyári tervezőként 1964 és 2004 között elsősorban kézi gyártású, ritkábban gépi kivitelezésű üvegtárgyakat, asztali készleteket terveztem, formájában tisztán, öntve színesen, csiszolva romantikusan, festve népiesen, igény szerint a két üvegyár nagy belföldi és külföldi piacaira.

Megismerve a hagyományos kivitelezési módokat, technikákat és az éppen trendi piaci igényeket, könnyű volt a vevőket üvegeimmel megnyerni.

A piacokat megismerni, azokon ismertté válni megfelelő nyelvismerettel, a fórumokon való megjelenésekkel lehetett. Franciaország, Olaszország, Japán, Svájc, Németország, Svédország szakmai bemutatóin, kiállításain, biennáléin és vásárain láttam nagyon sokat, s láttak engem is nagyon sokan. Ezeknek a nagy rendezvényeknek a színei, formái, hangulatai folytonosan és tagadhatatlanul nagymértékben alakí-

tották a saját forma- és színvilágot, melyek az üvegeim elkészítési folyamatának részben törvényszerű, részben véletlenszerű elegyként teremtették meg műveimben a harmóniát.

A gyártási folyamatban nagy segítségemre voltak az üvegfúvó-, csiszoló- és festőmesterek. Nagyra becsülöm őket, mert a szakmai terveimet segítségükkel tudtam a gyakorlatba jól használhatóan átültetni, a munkafogásokat tökéletesíteni. Az ő közreműködésük nélkül nem valósulhatott volna meg ennyi sikeres munkám.

Az üvegen rengeteg lehetőség lakozik, az 1-2 mm-es vékony, csipkeszerűen elkészített fuvallattól a nehéz súlyú, természetes dísz tárgyakig. Ennek a széles spektrumnak majd minden zegzugát bejártam, így készülhetett el, teljesezhetett ki az idén október 2-án a salgótarjáni Dornyay Béla Múzeumban megnyitott kiállításom üveggalériája.

A sors furcsa játékaként a nyugdíjas elbocsátó üzenetemmél egy időben töltötték ki a 120 éves (fénykorában 2500 fős) Salgótarjáni Öblösüveggyár és a 300 éves (600 fős) Parádsasvári Kristály Manufaktúra „nyugdíjba vonulási” papírjait is. Szerelmem a forró üveggel innentől kezdve kényszerűen plátóiává szublimálódott.

Iványi Ödön festőművész szakkörein vászonra vittem ötleteimet, emlékeimet és álmaimat.

Czinke Ferenc grafikusművész vezetésével az üveghöz hasonlóan forró területen, a tűzzománc világában

kezdtem magam egyre otthonosabban érezni. Ó segített megtalálni hangulataim megjelenítő és kifejezőeszközöket, a színezési módokat, a szeretlen vonalvezetéseket, a mintázatok harmóniáját.

A mostani Dornyay-beli „...színek, formák, hangulatok...” című kiállításomon az elmúlt 50 évben született üveg-tárgyú műveimből, az újabb tűzzománcsképeimből és a legújabb festményeimből tekinthetnek meg válogatást az érdeklődők. Miközben a kiállításra készültem, szabadon szárnyaló fantáziával, a funkció kényszerre, a sorozatgyártás béklyói nélkül, boldogan engedtem, hogy elkapjon a sodró látvány mámora. Remélem, hogy Szarvasné Magyara Zsuzsanna nagy szakértelemmel megvalósított rendezésének és tárlatvezetésének köszönhetően a látogatókat is elkapja ez a sodrás.

Jelen sorok írásakor s az elkövetkező jó néhány hónapban a Parádsasvári Kristály Manufaktúra állandó kiállításához gyűjtöm a tárgyi emlékeket és rendezgetem a fotóarchívumát, hogy minél hamarabb megnyílhasson a nagyközönség előtt.

Mit tervezek a következő hónapokra, évekre? Mindenképpen tovább finomítom a tűzzománc technikámat, kikapcsolódásként festegetek, és izgatottan készülök a következő kiállítás(ok)ra.

N. Hanna Székely

Hetvenkét jeles hetvenes

Január Geleta László, Hernádi Miklós, Lengyel Zsolt,
Tahi Tóth László, Baranyi Szabolcs, Papp Zoltán

Február Nyakas Szilárd, Ferencz Ernő Lajos, Jávor Piroska,
Talabér Erzsébet, Szélyes Imre, Pete György, Vidovszky László

Március Kalmár Magda, Csuday Csaba, Géczi István, Botár Attila,
Voith Ági, Szabados Árpád, Biernaczky Szilárd, Kenéz Ferenc,
Lugossy László

Április Farkas Árpád, Sarusi Mihály, Doncsev Toso, Csíkhelyi Lenke,
Várnagy Ildikó, Tölg-Molnár Zoltán

Május Huszti Péter, Kovács István, Latorcai János, Csák Elemér,
Kurucz Gyula, Terebess Gábor, Beke László, Visy Zsolt

Június Holdas György, Szkok Iván, Bánáti János, Gulyás Gyula

Július Apáti Miklós, Rozsos István, Vicei Károly, Marafkó László,
Szurdi András

Augusztus Kemsei István, Geiger György, Gráfik Imre, Pritz Pál,
M. Novák András, Vihar Judit

Szeptember Bőjte József, Kéri Ádám, Mayer Berta, Pogány Gábor,
Pogány Judit, Csűrös Miklós, A. Sajti Enikő, Laki Krisztina,
Turcsán Miklós

Október Németh Géza, Bócz Sándor, Ircsik Vilmos

November Pintér József, Nemere István, Saád Katalin,
Tamás József, Monspart Sarolta, Farkas Ádám, Tömöry Márta

December Aradi Csaba, N. Hamza Erzsébet

Ára: 1490 Ft. Előfizetés: 6000 Ft.

Előfizethető személyesen valamennyi postán és a kézbesítőknél, a Magyar Posta Zrt.
(1) 303-3440-es faxszámán, a hirlapelofizetes@posta.hu e-mail-címen,
valamint a szerkesztőségben.

A Napút elérhető az interneten: <http://www.napkut.hu>

Számlaszám: OTP 11713005-20381185

A folyóirat támogatói:

Nemzeti Kulturális Alap

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA